

”KOTIMAASI MERI ON, TÄHDET YSTÄVINÄS LOISTAA SIELLÄ, MISSÄ ON SHANGHAI”

Suomalaisten merimiesten pakkojääminen sodanajan Shanghaihin 1940-luvulla

Eija Pirinen

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2020

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/

Humanistinen tiedekunta

PIRINEN, EIJA: ”Kotimaasi meri on, tähdet ystävinäs loistaa siellä, missä on Shanghai.”
Suomalaisten merimiesten pakkojääminen sodanajan Shanghaihin 1940-luvulla.

Pro gradu -tutkielma, 90 s., 14 liites.

Suomen historia

Huhtikuu 2020

Kansainvälinen kauppalaivaliikenne pysähtyi toisen maailmansodan takia myös Japanin miehittämässä Kiinan Shanghaissa. Opinnäyte käsittelee Shanghaihin työttömiksi jumiutuneita noin puolensataa suomalaista merimiestä. Tutkimusaihe syntyi kirjoittajan isän Toivo Anteroisen omakohtaisista muistelmista. Opinnäytteen tarkoituksena on vastata kysymyksiin: 1. Internoitiinko suomalaisia merimiehiä leireille Shanghaissa? Miksi tai miksei? 2. Millaisiin olosuhteisiin suomalaiset merimiehet Shanghaissa jäivät? 3. Miten he lopulta vapautuivat?

Työ on laadullista tutkimusta sekä sen alaista sisällönanalyysiä. Tärkeimpänä viitekehysenä käytetään resilienssiä. Työ valaisee toisen maailmansodan Suomen historiassa tähän asti huonosti tunnettua merimiesten aspektia. Alkuperäislähteinä on tutkittu Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulaatin arkistoa Kansallisarkistossa sekä kohderyhmän kolmelta merimieheltä muistiaineistoja.

Tutkimus osoittaa, että suomalaiset merimiehet joutuivat tarkkailun alaisiksi, mutta heitä ei internoitu leireille Suomen ja Japanin hyvien diplomaattisuhteiden takia. Ankarissa olosuhteissa melkein kaikki merimiehet sairastuivat vakaviin tauteihin ja heistä kuoli noin kymmenen prosenttia. Sodan jälkeen he alkoivat taas saada pestejä. Osa pääsi kotimaahan Suomen valtion kustantamana.

Asiasanat: internointi, Japani, Kiina, konsulaatit, laivat, merimiehet, miehitys, Shanghai, Suomi, toinen maailmansota

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto 3

- 1.1 Taustaa ja lähtökohtia 3
- 1.2 Tutkimusongelma, metodit ja lähteet 5
- 1.3 Aiempi tutkimus 11

2 Merimiehet tutkimuskohteena 15

- 2.1 Keitä merimiehet olivat? 15
- 2.2 Tildan epäonni ja Tornatorin karu kohtalo 25

3 Kansainvälisten suhteiden viitekehys 31

- 3.1 Kolonialismin perintö 31
- 3.2 Viholliset Kiina ja Japani 33
- 3.3 Veriheimolaiset Suomi ja Japani 35

4 Merimiehet arjen ongelmien kurimuksessa 39

- 4.1 Avustusten niukkuus 39
- 4.2 Inflaation hurja laukka 48
- 4.3 Lobbausta avustusrahoihin 51
- 4.4 Sairaudet riesana 54
- 4.5 Pieneläimiä, ruumiita ja kerjäläisiä 62

5 ”Milloin tämä loppuu?” 65

- 5.1 Michittäjän mielivaltaa 65

5.2 Jotain töitä 71

5.3 Tilanteen laukeaminen 74

6 Johtopäätökset 79

6.1 Internoitiinko suomalaisia merimiehiä leireille? Miksi tai miksei? 79

6.2 Millaisiin olosuhteisiin suomalaiset merimiehet Shanghaissa jäivät? 79

6.3 Lopuksi 82

Lähteet 83

Alkuperäislähteet 83

Tutkimuskirjallisuus 84

Liitteet 91

Liite 1. Kuva 1. Kansikuva; kansikuvan kuvateksti ja otsikon viiteteksti 91

Liite 2. Kuva 2. Tilda-alus 92

Liite 3. Toivo Anteroisen muistelmat 93

Liite 4. Kuva 3. Toivo Anteroisen käsialaa 115

Liite 5. Kartta 1. Shanghain kartta 116

Liite 6. Taulukko 1. Merimiesten ikäjakauma 117

Liite 7. Taulukko 2. Merimiesten syntymäpaikat 118

Liite 8. Taulukko 3. Merimiesten saamat avustukset vuonna 1943 120

Liite 9. Taulukko 4. Avustukset per henkilö vuositasolla 121

Liite 10. Taulukko 5. Vuoden 1943 hintatietoja 122

Liite 11. Taulukko 6. Vuoden 1942 hintatietoja 123

Liite 12. Taulukko 7. Yksittäisten merimiesten avustusajanjaksot 124

Liite 13. Kuva 4. Osmo Kinnarin hihanauha 126

Liite 14. Kuva 5. Toivo ja Taimi Anteroinen, esikoista odottaessa vuonna 1948 127

”Istuskelimme puistossa ja odotimme sodan loppuvan, mutta se jatkui vuodesta toiseen.”¹

1 Johdanto

1.1 Taustaa ja lähtökohtia

Tutkin suomalaisten merimiesten ryhmää sodanajan Shanghaissa² Kiinassa, johon merimiehet tahtonsa vastaisesti joutuivat jäämään 1940-luvulla. Toinen maailmansota pysähdytti vähitellen kokonaan kansainvälisen kauppalaivaliikenteen Shanghain suuressa satamassa. Yli 50 suomalaista merimiestä menetti työnsä ja juuttui vuosiksi monikansalliseen ja levottomaan Shanghaihin, jota japanilaiset miehittivät. Sota-aika oli vaarallista myös merillä, ja monet kauppalaivat ajoivat miinoihin tai torpedoitiin. Merimiehiä kuoli, haavoittui, joutui vangeiksi työleireille tai he joutuivat jäämään johonkin odottamaan parempia aikoja.³

Pohjoismaisia merimiehiä jäi Shanghaihin työttömiksi pari sataa. Suomalaisia merimiehiä oli vuoden 1944 lopulla 51, ruotsalaisia 61, norjalaisia 44 ja tanskalaisia 71.⁴ Kansainvälistä laajaa tutkimusta toisen maailmansodan aikaisista merimiesten kohtaloista ei ole vielä tehty, mutta suppeampia, paikallistason tutkimuksia on tehty. Vuosina 1941–1945 yksistään liittoutuneiden kauppalaivastot menettivät 2714 alusta, joiden merimiehiä kuoli 30 248. Määrä on suuri, ja Lars Westerlundin mukaan tästä on otaksuttavissa, että internoituja merimiehiä oli kansainvälisesti kymmeniä tuhansia, mihin voi suhteuttaa takavarikoitujen alusten määrän. Aiheesta riittäisi tutkittavaa.⁵

¹ Anteroinen 1990, 32. Olen muuttanut Toivo Anteroisen sitaatteja luettavampaan muotoon. Liitteenä oleva kokonainen muistelmä sen sijaan on alkuperäisessä asussaan.

² Shanghai sijaitsee Jangtsejoen suun ja Hangzhounlahden välissä Itä-Kiinan meren rannikolla Kiinassa. Kaupungin alue rajoittuu pohjoisessa ja lännessä Jiangsun maakuntaan ja lounaassa Zhejiangin maakuntaan

³ Nylund 2008, 431.

⁴ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

⁵ Westerlund 2008, 363; Järventaus 1975, 322 kuvateksti.

Termi internointi kansainvälisen oikeuden käsitteenä tarkoittaa vihollismaan kansalaisen pidättämistä sodan aikana, jolloin internoidut henkilöt tavallisesti eristetään vartioituihin internoimisleireihin. Tämä tarkoittaa valtion alueella olevia siviilihenkilöitä. Vihollismaan sotilaita sen sijaan ei kutsuta internoiduiksi, vaan he joutuvat sotavangeiksi.⁶ Merikapteeni ja tutkija Sven-Erik Nylundin laskelmien mukaan yhteensä 1712 suomalaista merimiestä internointiin sodan aikana. Liittoutuneet internoivat noin 1300 suomalaista merimiestä pääasiassa vuonna 1941 ja akselivallat, lähinnä saksalaiset, noin 400 suomalaista merimiestä syyskuusta 1944.⁷ Esimerkiksi diplomaattisuhteiden katkettua Suomen ja Iso-Britannian välillä elokuussa 1941 suomalaiset laivat takavarikoitiin, ja britit keräsivät Man-saaren internoimisleirille noin 420 suomalaista merimiestä.⁸ Yhteensä 363 Saksassa ollutta suomalaista merimiestä joutui keskitysleireille, mutta osa nälkiintyneistä ja sairaista merimiehistä selvisi silti leireiltä elävänä. Suomalaisia merimiehiä internointiin myös Australiassa, Trinidadissa, Kanadassa, Intiassa, Jamaikalla, Keniassa, Etelä-Afrikassa, Gibraltarilla ja niin edelleen maailmanlaajuisesti.⁹

Opinnäytteeni alkusytykkeenä toimi isäni, merimies Toivo Anteroisen omakohtainen, tätä ennen julkaisematon muistelmakirjoitus, jonka annoin piirtää rajauksen ajasta ja paikasta. Anteroisen muistelmat löytyvät tämän opinnäytteen liitteestä 3. Sodanaikaiseen Shanghaihin jäämään joutuneet merimiehet tavoittaa kolmen eri muistelman lisäksi Ulkoasiainministeriön Shanghaiin pääkonsulinviraston arkistosta.¹⁰ Työttömyys, köyhyys ja sairaudet pitivät suomalaisia merimiehiä tiiviissä yhteydessä Shanghaiin pääkonsulinvirastoon, mihin jäi dokumentteja. Japanilaisten miehityskuri Shanghaissa

⁶ Liukkonen 2008, 2.

⁷ Nylund 2008, 488; Sven Bris on laskenut Merimies-Unionin tiedoista, että 1037 suomalaista merimiestä internointiin sodan aikana: Bris 1979, 2. Nylund lienee lähempänä oikeaa lukua, koska Bris on merkinnyt esimerkiksi Shanghaiin määräksi 3 ja on eittämättä totta, että heitä oli enemmän, yli 50. Soukolan esittämä 65 merimiestä Shanghaissa lienee liikaa: Soukola 2003, 202–203.

⁸ Kojonen 1987, 38.

⁹ Nylund 2008, 488–490; Liukkonen 2008, 16.

¹⁰ Ulkoasiainministeriön Shanghaiin pääkonsulinviraston arkistossa on asiakirjoja vuosilta 1922–1946.

tiukkeni enenevässä määrin vuoden 1941 voittoisan Pearl Harborin jälkeen. Suurimmillaan kuri suomalaisten merimiesten kannalta ilmeni syksystä vuonna 1944, jolloin he joutuivat myös kantamaan käsivarsinauhoja, jotta vihollismaan kansalaiset erottuivat muiden joukosta.

Tutkielmani on mikrohistoriaa ja arjen historiaa. Tutkielmani liittyy toisen maailmansodan tutkimukseen, jonka sivussa yksittäiset ihmiset ovat jättäneet tarinoita. Internoinnin tutkimisen osalta tulee tarttumapintaa myös poliittiseen historiaan. Merimiesten ryhmä käsittää monta yksilöä, mutta heidän arkensa ja elämäntilanteensa muotoutui melko samanlaiseksi. Toisten elävään kokemukseen pääsee käsiksi heidän kuvauksensa kautta. Kokemus on tapahtunut menneisyydessä, mutta tutkijana elän nykyisyydessä. Voin vain oman ihmisyyteni kautta yrittää ymmärtää toisen elettyä kokemusta, vaikka se sijoittuisi eri aikaan ja paikkaan.¹¹ Historiantutkimus on aina tulkintaa. Lähteiden ja tutkijan vuoropuhelusta syntyy tulos, josta rankelainen itsensä häivyttäminen on kaukana.¹² Jokaisella historiantutkijalla on oma väripalettinsa, mutta hän ei saa ryhtyä tuomariksi tai psykologiksi.

1.2 Tutkimusongelma, metodit ja lähteet

Selvitän suomalaisten merimiesten kohtaloa Shanghaissa. Tehtäväkseni tässä työssä olen asettanut vastata seuraaviin kysymyksiin: 1. Internoitiinko suomalaisia merimiehiä leireille? Miksi tai miksei? 2. Millaisiin olosuhteisiin suomalaiset merimiehet Shanghaissa jäivät? 3. Miten he lopulta vapautuivat?

Humanistinen tutkimus on usein laadullista tutkimusta sekä sen alaista sisällönanalyysiä, niin tämäkin opinnäytetyö. Sisällönanalyysi on väljä teoreettinen kehys, jonka avulla olen etsinyt tekstistä merkityksiä tulkitsemalla ja pääättelemällä. Olen lukenut kaikki lähteet läpi tekemällä muistiinpanoja. Sitten olen hahmotellut sellaisia aiheita, jotka toistuvat aineistossa. Sen jälkeen olen ryhmitellyt dataa eri aihepiirien mukaan. Olen verrannut merimiesten muistitietoaineistoja sekä Ulkoasiainministeriön Shanghain

¹¹ Perttula & Latomaa (toim.) 2009, 116–117, 134, 143; Savolainen 2017, 27.

¹² Kalela 2001, 15.

pääkonsulinviraston arkiston vuosikertomuksia, muistioita ynnä muita asiakirjoja, joiden toivon täydentävän ja valaisevan toisiaan.¹³

Olen laatinut muutaman taulukon, mutta ne eivät muuta tutkielmaani kvantitatiiviseksi tutkimukseksi. Arkistoasiakirjoista olen ottanut satoja valokuvia. Tarkastelen lähteitä kriittisesti.¹⁴ Vastauksia tutkimuskysymyksiin löytyy niin alkuperäislähteistä kuin tutkimuskirjallisuudesta. Pidän mielessä tutkimuskysymysten aiheet kuten merimiesten toimeentuloon liittyvät seikat sekä miehitysvallan kontrolloinnin muodot. Hahmotan poliittisia kiertymiä ennen tutkimusajankohtaa sekä sen aikana. Kontekstin ymmärtäminen on olennaista. Kiinnitän huomiota tekstin alkuperään miettimällä esimerkiksi mitä tarkoitusta varten tekstejä on kirjoitettu.¹⁵ Valmistelen tutkimustulosta osa kerrallaan ja pääsen lopputulokseen vähitellen. Tarkoituksena on, että lukija näkisi, miten olen päässyt tuloksiini.¹⁶

Lähestymistavassani on ryhmäelämäkerrallinen elementti, vaikka se käsittääkin vain tietyt vuodet henkilöiden elämästä. Näkisin tutkielmassani myös fenomenologista lähestymistapaa, jossa työvälleinä ovat käsitteet kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys. Esiymmärrykseni on, että merimiesten elämä oli vaikeaa, ja että merimiehiä internoitiin. Fenomenologinen lähestymistapa ei ole kiinnostunut yksittäisistä sanoista vaan merkityskokonaisuuksista, jotka löytyvät etsimällä tutkimusaineistosta sisällöllisesti yhteenkuuluvia kuvauksia. Tutkimusaineistoa tarkastelen kokonaisuutena. Lopullinen tulkinta löytyy merkityskokonaisuuksien välisistä suhteista.¹⁷

¹³ Tuomi & Sarajärvi 2004, passim; Vilka 2005, 97–100.

¹⁴ Nivala & Mähkä 2012, 9.

¹⁵ Pöysä 2015, 28.

¹⁶ Peltonen 1999, 41.

¹⁷ Vilka 2005, 136–138, 141.

Alkuperäislähteistä tärkein on Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto Kansallisarkistossa Oulussa. Opinnäytetyölleni tärkeitä asiakirjoja ovat vuosikertomukset, muistiot ja raportit. Irrallisia muistioita löytyy vuosikertomusten väleistä. Myös kirje- ja sähkötoisteista saan käyttökelpoista informaatiota. Luonnollisesti merimiehiin liittyvät asiakirjat kiinnostavat minua kokonaisuudessaan. Asiakirjat ovat englanniksi, suomeksi ja ruotsiksi. Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto ei ole kaikin osin täysin järjestyksessä: otsikot ja sisältö eivät aina täsmää. Erikoista oli, että kotelossa 20 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto Fa:46 Kirjeistö/Suomea koskeva kirjeistö, Tornator-laiva 1942 ei sisällä mitään Tornator-laivaan liittyvää vaan aivan muita papereita.¹⁸ Tornator-laivaan liittyy sota-ajan ulkopoliittisia intressejä.¹⁹ Samoin kotelossa 24 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto Fb:32 Kirjeistö/ Japania koskeva kirjeistö, Merenkulku 1936–1941, ei löytynyt mitään merenkulkuun liittyvää vaan siellä oli aivan muuta, eikä mitään selitystä oikeiden papereiden puuttumisesta. Ovatko asiakirjat hävinneet vai onko ne tarkoituksellisesti hävitetty? Kävin myös Ulkoministeriössä Helsingissä tutustumassa Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA) Merimiesten internointi ja siihen liittyvät kysymykset 23 Y Kiina -arkistoon, joka käsittää yhden kotelon. Sieltä sain merimiesten kotiutumistietoja. Oulussa selasin samalla jonkin verran Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkistoa. Lisäksi olen etsinyt lehtiartikkeleita Kansalliskirjastossa.

Muistitietoaineistona minulla on käytössäni muistelmat kolmelta sodanaikana Shanghaihin jääneeltä suomalaiselta merimieheltä: Einar Wiréniltä, Osmo Kinnarilta ja Toivo Anteroiselta. Näistä kolmesta muistelma-asiasta isäni, siis Anteroisen, kirjoitus on suppein, mutta se on minulle tutuin. Hän kirjoitti vajaat viisikymmentä sivua Mallorcalla vuonna 1990. Kohdeyleisökseen hän ajatteli lapsensa ja lastenlapsensa. Lisäksi isääni koskevaan muistitietoaineistoon kuuluu myös suvussa kulkenut niukka suullinen muistitieto, jota on tihkunut tietooni lapsesta saakka lähisukulaisilta. Muistelen, mitä

¹⁸ 24 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fa:46 Tornator-laiva 1942 -kotelossa on sekalaisia papereita kuten esimerkiksi Lieut.-Commander Hajime Yamaguchin raportti Naval operations on the Yangtse Kiang. Kosteusvaurioinen, 17 sivun raportti ”Who is who in the Far East” ulkoasiainministeriö ryhmä: osasto 27 C asia: soija C tuhoutuneet osat. Kosteusvaurioisia papereita, toisiinsa tarttuneita, värjäytyneitä, reikäisiä, tekstit tulleet läpi, ei miltei pysty lukemaan. Nämä eivät liity Tornatoriin.

¹⁹ Kirjoitan tästä kohdassa 2.2.

muistan siitä, mitä perhepiiri on muistellut kuulleensa. Eri henkilöiden kertomat asiat menevät ristikkäin ja päällekkäin. Paljon isän Kiinan-vuosista ei silti lapsuudenkodissani puhuttu, erityisesti isä oli harvapuheinen. Omat muistoni ovat lähde, joka voi olla avuksi tai haitaksi. Esitieto saattaa kahlita tulkintaa. Anteroisen muistelmassa olen osa tarinaa ja siksi positioni tutkijana tähän lähteeseen on subjektiivinen. Kumotakseni subjektiivisuutta yritän tuoda vastapainoksi objektiivisuutta kertomalla muiden tarinoita.

Isäni oli kouluja käymätön mies, eikä millään tavalla tottunut kirjoittaja. Olen muuttanut Toivo Anteroisen sitaatteja hieman luettavampaan muotoon tutkielmassani, mutta liitteenä oleva kokonainen muistelmä sen sijaan on autenttinen. Kulunut aika Shanghain vuosien ja muistelmien kirjoittamisen välissä oli kaikilla kolmella muistelmien kirjoittajilla viitisenkymmentä vuotta. Viranomaislähteet sen sijaan luotiin tapahtuma-aikaan. Kun vanhoja muistoja kaivetaan esiin mielen sopukoista, jo arkikokemus näyttää ajan muuttavan muistoja. Tapahtuma-ajan jälkeen mieleen on kerrostunut uusia kokemuksia ja tietoa, jotka vaikuttavat muiston uudelleenpalautuksen laatuun. Kaikkia asioita ei vain muisteta, tai ei edes haluta muistaa oikein.

Vain yksilöt muistavat, joskin muistaminen tapahtuu sosiaalisissa yhteyksissä, eikä sitä voi erottaa ympäristöstään. Kuulijat kontrolloivat, mitä muistetaan ja millä tavalla muistetaan. Muisti valikoi, tulkitsee ja vinouttaa sekä tietoisesti että tiedostamatta. Kun kerrotaan minä-muodossa vuosikymmenten jälkeen, on sekin otettava huomioon, että nuoren miehen ”minä” on eri kuin vanhan. Muisti on myös jälkiviisasta. Isäni kirjoittaa, että hänkin oli ”niin hullu”, että otti tatuointeja. Nuorten merimiesten keskuudessa tatuointien ottaminen oli normi ja ammattiin kuuluva asia, mutta merimiesvuosien jälkeen isä yritti peittää tatuointeja pitkillä hihoilla ja paheksui niitä. Asiaan vaikutti sekin, että äitini häpesi isäni tatuointeja.²⁰

Muistitietotutkimuksessa onkin kiinnostavaa juuri se, mitä ihmiset ovat värittäneet ja miksi. Yhtä kiinnostavaa on, mistä ihmiset vaikenivat ja miksi he jättivät kertomatta juuri tiettyjä asioita. Isä ei kirjoittanut viidelle tyttärelleen tarkoitettuun muistelman

²⁰ Bruner 1994, 45; Haatanen 2006, 71–72; Anteroinen 1990, 8.

naissuhteistaan, mikä on ymmärrettävää. Yksilöiden vaikeneminen voi liittyä myös kollektiiviseen vaikenemiseen ja unohtamiseen.²¹ Sodan jälkeen kaikki energia keskitettiin Suomen jälleenrakentamiseen, eikä rintamalta palanneille miehillekään annettu tilaa kertoa tuskallisista kokemuksistaan. Kuinka sitten rintamalta poissa olleet olisivat saaneet puhe- tai muistelutilaa? Sodanjälkeisessä Suomessa oli tarvetta vain lyhyille selityksille. Toisaalta vaikenemisella saatettiin säästää itseä repiviltä muistoilta.²² Oli häpeällinen asia, ettei isä ollut ollut rintamalla, eikä sitä mainittu, ellei ollut pakko.

Isäni kuoli vuonna 1996, joten hän ei ole voinut tietää kahdesta muusta muistelmasta, jotka molemmat ilmestyivät vuonna 2000. Muut taas eivät ole voineet tietää isäni kirjoituksesta, koska se ei ole ollut missään esillä. Isänsä Einar Wirénin muistelmat julkaissut Veijo Wirén ei tiennyt Kinnarin muistelmasta, eikä todennäköisesti toisinpäinkään, että Kinnari olisi tiennyt Wirénin muistelmasta.²³ Kaikki kolme muistelijaa ovat jo kuolleet. Merimiesten omat kuvaukset heidän koetusta todellisuudestaan ovat tärkeitä, koska he keskittyvät heille itselleen erityisiin tapahtumiin.

Shanghaissa sotavuodet viettäneen Einar Wirénin poika Veijo Wirén kirjoitti 1990-luvun loppupuoliskolla isänsä kertomusten perusteella kirjan *Shanghai ohoi! – seikkailuni seitsemällä merellä* (2000). Romaani kuvaa yritteliäiden merimiesten seikkailuja ja tunnelmia nuoren elämänjanon aalloilla. Veijo Wirénin isä Einar Wirén²⁴, toimi radiosähköttäjänä samalla Tilda-laivalla, jolla isäni oli lämmittäjänä ja jungmannina. Veijo Wirén kertoi isänsä jaksaneen muistella merimiesaikoja ja poika muisti tarinat ulkoa. Poika ymmärsi pyytää isäänsä kertomaan tarinat vielä uudestaan kronologisesti, ja nauhoitti ne kaikkiaan neljälletoista C-kasetille, joiden pohjalta poika on kirjoittanut kirjan. Nauhoituksia ei enää ole jäljellä. Itse en ymmärtänyt haastatella omaa isääni hänen merimiesvuosistaan. Wirénin kirjassa on seikkailuromaanille sopiva juoni ja

²¹ Rossi 2012, 60-63.

²² Kirves & Näre (toim.) 2008, 382.

²³ Sähköpostit Veijo Wirén/Eija Pirinen vuosina 2019–2020.

²⁴ Einar Wirén on pantu kirjan tekijänimeksi, vaikka sen kirjoitti hänen poikansa Veijo Wirén. Lisäksi Einarin nimi kuuluisi oikeassa muodossaan olla kirjoitettu Einar.

tarinankerronta. Tarina on näin ollen kahteen kertaan kerrottu. Välikäsiä tulee, kun nyt pidän teosta lähteenäni. Jokainen kertaus tuo oman painotuksensa.

Kolmannet muistelmat ovat Osmo Kinnarin, joka hänkin joutui viettämään sotavuotensa Shanghaissa. Antero Antin toimitti kirjan nimeltään *Artjärven rannoilta maailman merille – Osmo Kinnari muistelee* (2000). Kinnarin muistelmat käsittävät koko hänen merimiesuransa. Kinnarin kirjassa on valokuvia. Kolmen miehen muistelmista löytyy samoja tarinoita ja aivan eri asioitakin, ne kuitenkin kulkevat samassa linjassa ja täydentävät toisiaan. En tiedä, millainen Antero Antinin rooli kirjanteossa on ollut, mutta kirja pyrkii olemaan muistelun lisäksi tietokirja, kuitenkin ilman viitteitä ja lähteitä. Ehkäpä se yksinkertaisesti on ollut Kinnarin tyyli muistella.

Kaikkiin näihin kolmeen muistelman sekoittuu alkuperäisen muistelijan lisäksi siis muiden ihmisten osuuksia kuin mausteita soppaan. Wirénin hänen poikansa, Kinnarin hänen toimittajansa, ja itse tulkitseen isäni kirjoitusta oman muilta kuulemani esitiedon varassa. Tällaisena nämä muistitietoaineistot on otettava ja pidettävä. Eivät muistelmat kerro koko tarinaa ja niissä voi olla virheellisyyksiä. Tarinat, joista ne kertovat ovat kuitenkin olleet tärkeitä kertojille, koska he ovat ryhtyneet kirjoittamisen suureen työhön.

Kun isä pääsi kirjoittamisen vauhtiin, hän laati myös kaksi muuta muistitietokertomusta: yhden äitini elämästä sekä heidän kohtaamisestaan isän tultua meriltä Suomeen ja vielä omasta lapsuudestaan kertovan muistelman. Vaikka ne eivät liity tähän tutkimukseen, ne ovat taustalla ajatuksissani lisätietoa tuomassa, enkä voi sille mitään, että näiden tässä tutkimuksessa käytettävän kolmen muistelijan, Anteroisen, Wirénin ja Kinnarin, tahtomattani painottuvat isäni kaikki kirjoitukset. Esimerkiksi äidistäni kertovan muistelman aluksi isäni kirjoittaa syyksi, miksi kirjoittaa, ettei ihmisen elämä unohtuisi kuin koiran.²⁵ Sitä samaa hän varmasti toivoi itselleen: hän halusi jakaa oman muistitietonsa jälkipolvilleen, ettei hänen ja muiden merimiesten kokemuksia unohdetaisi. Omaksi tehtäväkseni koen isäni sekä hänen kohtalotoveriensä tarinan kertomisen ja

²⁵ ”Ettei ihminen menisi kuin koira hautattuna.” Anteroisen alkuperäinen teksti on Eija Pirisen hallussa.

analysoimisen opinnäytetyön muodossa. Uutta tutkielmassani ovat lähteet kuten Anteroisen muistelmia sekä Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulaatin arkiston lähteet, joita Sven-Erik Nylund ei käyttänyt omassa tutkimuksessaan. Nylundilla ei ollut myöskään mahdollisuutta antaa artikkelissaan niin paljoa tilaa Shanghaille, koska hän käsitteli internoitujen suomalaisten merimiesten aihetta globaalisti. Nylundin tutkimuksesta kirjoitan lisää seuraavassa luvussa 1.3.

1.3 Aiempi tutkimus

Toisen maailmansodan vaikutuksista suomalaisten merimiesten kohtaloihin on olemassa aikaisempaa tutkimusta. Lars Westerlundin toimittamassa kirjassa *Sotavangit ja internoidut* (2008) on Sven-Erik Nylundin kirjoittama artikkeli ”Suomalaisten merimiesten internoinnit toisen maailmansodan aikana”, jonka aiheena on suomalaisten merimiesten vangitseminen ja internominen liittoutuneiden ja akselivaltojen leireille. Tutkimus on ainut globaalia tilannetta tarkasteleva tutkimus suomalaisten merimiesten osalta, mutta yhden artikkelin mittaisena se pakostakin jää suppeaksi. Nylundin artikkelin ehdotonta ansiota ovat taulukot, joihin hän on koonnut suomalaisten merimiesten henkilömääriä internointileireillä sekä kuolleitten nimet, kuolinsyyt ja kuolinpaikat. Identtiset taulukot löytyvät myös Sven-Erik Nylundin kirjasta *Torpederade och internerade – Finska sjömän i andra världskriget* (2009), joka on toisinto artikkelista lisättyinä yksittäisillä tapauksilla maailmalta. Kirjassa on valokuvia. Nylundin tutkimus internoiduista suomalaisista merimiehistä on urauurtava.

Saksasta on olemassa monia internoitujen merimiesten kokemuskertomuksia sekä haastattelututkimus. Kauko Raumonen on kirjoittanut muistelmansa *Merien vapaudesta kuoleman porteille* (1997), jossa hän kertoo, kuinka hänet internointiin muiden merimiesten mukana Saksaan vankileirille. Kirjassa mainitaan ainakin Pölitzin keskitysleiri, joka oli Stutthofin keskitysleirin alaleiri. Oskar Reponen teki haastattelusarjan *Nykyposti*-lehteen (1979 tai 1980) suomalaisista keskitysleirivangeista. Reponen kirja *Kaasukammion varjossa* (1980) on kahteen osaan jakaantuva dokumentti suomalaiskohtaloista saksalaisella keskitysleirillä. Reponen kirjan toinen osa koostuu merimies Veijo Johanssonin päiväkirjasta. Johansson joutui yhdessä työtovereidensa kanssa Stutthofin keskitysleirille. Lisäksi löytyy Eero Purasen omat muistelmat suomalaisten merimiesten internointileiriltä Saksassa kirjasta nimeltä *Kaukaiset rannat* (1964) sekä Ingmar Fredrikssonin ja Lepo Tuomisen päiväkirjat. Myös Saksan Pölitzin vankileirillä

internoituina olleet Sven Bris, ja Katariina Kettunen sekä Brauner Bergin leirillä ollut Nils Blumenthal ovat kirjoittaneet internoimisajastaan muistelmat. Laivaemäntä Kettusen teos *Piikkilankakaruselli - Kokemuksia sodan runtelemassa Euroopassa* (1961) kertoo Kettusen elämästä saksalaisella keskitysleirillä sekä sieltä paosta.²⁶ Ankarat leirikokemukset ovat vaikuttaneet sieltä selvinneiden ihmisten elämään niin, että on haluttu kirjoittaa muistelmat, jotta muutkin tietäisivät, eivätkä asiat unohtuisi kansakunnan historiasta.

Juha Kojonen on tehnyt opinnäytteen *Suomalaisten laivojen aikarahtaus ja merimiesten internoiminen Englantiin vuosina 1940–1944* (Helsingin yliopisto 1987). Suomen itsenäisyyspäivänä vuonna 1941 Englanti julisti Suomelle sodan. Brittiläisen imperiumin vesillä tavoitetuille suomalaisille merimiehille se merkitsi vapaudenriistoa. Heidät koottiin eristysleirille Man-saarelle.²⁷ Kojonen on onnistunut haastattelemaan yhtä leirillä ollutta. Suomalaisten keskuudessa muiden jännitteiden lisäksi politiikka kiristi välejä kommunistien ja anti-kommunistien välillä jopa niin, että yhden suomalaisen leirillä tapoivat suomalaiset. Saksaan internoiduista suomalaisista merimiehistä on olemassa kaksi *pro gradu* -tutkielmaa: Ville Kontisen *Suomalaisten merimiesten internoiminen Saksaan 1944–1945* (Helsingin yliopisto 2006) ja Tommi Liukkosen ”*Arbeit oder Gefängnis!*”: suomalaisten merimiesten internointi Saksassa ja sen miehittämällä alueella syksystä 1944 seuraavaan kevääseen asti (Helsingin yliopisto 2008). Molemmissa Saksan internointeihin liittyvissä opinnäytteissä on sama aihe ja tutkimusten välillä kaksi vuotta. Liukkonen ei silti mainitse Kontisen työtä.

Liukkonen tuli siihen johtopäätökseen, että suomalaisten internoitujen merimiesten kohtelu vaihteli sijoituspaikkojen mukaan, mutta sen sijaan sotatilanteiden muutos ei näytä vaikuttaneen kohteluun. Tässä tutkimuksessa kohtelu muuttui Suomen sanottua irti diplomaattisuhteet Japanin kanssa syyskuussa 1944. Liukkonen kirjoittaa, että suomalaisia ei Saksan leireillä suoraan surmattu, mutta heitä kuoli nälkään ja tauteihin. Koko internoinnin ajan ruotsalaisviranomaiset toimivat Suomen pyynnöstä suojavaltion ominaisuudessa internoitujen asiassa. Ruotsalaisten toiminta olikin ehkä yksi tärkeimmistä

²⁶ Kontinen 2006, 9; Nylund 2008, 433.

²⁷ Soukola 2003, 201.

tekijöistä, joiden vuoksi internoituja kohdeltiin paremmin kuin muita Saksan leireillä olleita vankeja, kertoo Liukkonen. Kontinen kirjoittaa, että Suomen ja Saksan suhteiden katkettua syyskuussa 1944 noin 350 Saksassa tai sen hallitsemilla alueilla ollutta suomalaista merimiestä internointiin saksalaisille keskitysleireille. Suomalaisten olosuhteet muuttuivat koko ajan huonommiksi sotatilanteen käydessä saksalaisille epäedulliseksi. Suomalaisia merimiehiä kuoli ainakin 23 ankariin pakkotöihin, nälkään, kylmään, epähygieniaan ja pommituksiin.²⁸

Liukkonen on siis sitä mieltä, että sotatilanteiden muutos ei näyttäisi vaikuttavan suomalaisten internoitujen kohteluun Saksassa, kun taas Kontinen on päinvastaista mieltä, että sotatilanteiden muutos vaikutti suomalaisten internoitujen kohteluun Saksan keskitysleireillä. Liukkonen perustelee väitettään, että Stutthofin ja Pölitzin keskitysleirillä olleilla suomalaisilla on ollut selkeä virallinen asema, joka on suojannut merimiehiä leirien henkilökunnan pahimmalta mielivallalta.²⁹ Kontinen tuo esiin, että senkin jälkeen, kun Suomen ja Saksan välit katkesivat 2.9.1944, Suomen päättäjät lähettivät suomalaisia aluksia Saksaan 12.9.1944, jolloin merimiehet vietiin keskitysleireihin. Tähän oli syynä sotatilanteen muutos. Niistäkin, jotka myöhemmin selvisivät leiriolosuhteista takaisin Suomeen, jotkut ottivat itsensä hengiltä psyykkisten paineiden takia.³⁰ Liukkonen mukaan suomalaiset merimiehet eivät kokeneet pahinta mielivaltaa, kun taas Kontisen mukaan he joutuivat pahimpiin olosuhteisiin.³¹

Saaristossa eletään perinteisesti merenkävijöinä ja ahvenanmaalaisiakin merimiehiä joutui internoiduiksi, 27 heistä Yildum-alukselta Jamaikalle vuonna 1941.³² Suzanne Francis Brown kertoo artikkelissaan ”Finnish Sailors among World War II Internees”,³³ että Jamaikalla olleiden suomalaisten merimiesten tehtävänä oli rakentaa pöytiä, tuoleja ja kokonainen uusi rakennus vangeille, jolloin he saivat erityisoikeuden rakentaa myös

²⁸ Kontinen 2006, passim; Liukkonen 2008, passim.

²⁹ Liukkonen 2008, 73.

³⁰ Nylund 2008, 486–487.

³¹ Kontinen 2006, passim; Liukkonen 2008, passim.

³² Nylundin listan mukaan yhteensä 33 henkilöä internointiin Jamaikalle. Nylund 2008, 489.

³³ *Jamaica Journal* 2005, 60–62.

saunan. Merimies Leo Fabritius oli erityisen taitava ja hän sai työstää miniatyyrilaivoja pullojen sisään sekä kasvattaa mansikoita. Tällainen marjankasvattajan ”vapaus” ei olisi Saksan leireillä tullut kuuloonkaan. Nylundin mukaan³⁴ Göte Sundberg on kirjoittanut artikkelin ”Himalaja seglare” suomalaisista merimiehistä Dehra-Dun leirillä Intiassa.³⁵ Thure Malmberg on kirjoittanut merimiesten kokemuksista Australiassa artikkelissaan ”Internerad och krigsfänge i Australien”.³⁶ Internoitujen kohtelu vaikuttaa olleen eri paikoissa omanlaistaan Saksan ankarasti vartioiduilta tuhoamisleireiltä Jamaikan muutaman kilometrin reviiiristä Shanghain suhteellisen vapaaseen liikkumiseen asti. Tämä tutkielma tuo lisävalaistusta Shanghain merimiesten kohtaloon. Kun erilaisia – suuria ja pieniä – tutkimuksia tehdään samasta pääaiheesta, löytyy paloja, jotka sopivat muiden tutkimuspalojen kanssa yhteen. Tutkimuspalapeli suomalaisista merimiehistä alkaa pian näyttää suurta kuvaa, kunhan tutkimusta jatketaan.

Lauri Paltemaan ja Juha A. Vuoren teos *Kiinan kansantasavallan historia* (2012) antaa vankkaa perustietoa Kiinan historiasta. Juha Saunavaaran ja Laura Ipatin toimittama *Suomi ja Japani. Kaukaiset mutta läheiset* (2019) uusi kirja kertoo Suomen ja Japanin diplomaattisuhteista, jotka osoittautuvat tärkeiksi tämän tutkielman tutkimusongelman kannalta. Christian Henriot on julkaissut runsaasti tutkimuksia sodanaikaisen Shanghain aihepiiristä. Taustatiedoksi itselleni on toiminut Christian Henriotin ja Wen-Hsin Yehin toimittama *In the Shadow of the Rising Sun. Shanghai under Japanese Occupation* (2004). Moninäkökulmainen teos kertoo teollisuudesta, kapitalismista, salakuljetuksesta, inflaatiosta, hallinnosta, politiikasta ja naisista. Mainittava on vielä Marita Kilpimaan väitöskirjan ”*Paljon olen mailimata kulkenut, paljon olen kokenut ja nähnyt.*” *Andreas Alarieston laulettu elämänpolut ja resilienssi* (2017). Kilpimaa tuo esiin resilienssin näkökulman ihmisten selviytymiseen vaikeissa tilanteissa.

J.G.Ballard kirjoitti romaanin *Auringon valtakunta* (1985). Romaani perustuu hänen omaan lapsuuteensa, jonka hän vietti Shanghaissa varakkaan brittiliikemiehen poikana ja joutui sodan ajaksi japanilaisten internointileirille Shanghaissa. Kirjan alku valaisee erilaisia yhteiskuntaluokkia, joista päähenkilö kuuluu liike-elämän eliitin perheeseen,

³⁴ Nylund 2008, 433.

³⁵ Sjöhistorisk Årsskrift för Åland 1997–98, 169–204.

³⁶ Sjöhistorisk Årsskrift för Åland 1993–94, 83–97.

jonka kulutustottumukset, sivistys, käytöstavat ja kulttuuriharrastukset ovat sen mukaisia. Kirjailijana ja silminnäkijänä Ballard osaa kertoa Shanghaista elävästi. Tämä auttaa ymmärtämään, kuinka erilaisista lähtökohdista Shanghaissa elettiin sekä millainen sulatusuuni sodanajan Shanghai oli. Pojan luksuselämä oli aivan erilaista kuin merimiehillä, mutta niin myös hänen putoamisensa. Pojan joutuminen japanilaisten käsiin ja Lunghuan keskitysleiriin muutti kaiken ja oli henkilökohtaisella tasolla syvästi traumatisoivaa, mutta poika selvisi, ainakin hengissä.³⁷

Sarah Maza tuo esiin fiktion voiman tutkimuksessa. Hän rakentaa siltaa tieteellisen ja yleistajuisen välillä. Näin saadaan hänen mielestään kokonaisempi ja elävä kuva menneen tulkinnassa ja uudelleenluomisessa kuin pelkästään akateemisia tutkimuksia käytettäessä.³⁸ Historiallisen romaanin voi nähdä keskustelevan ja olevan vuorovaikutuksessa historiantutkimuksen kanssa. Ne ovat eri asioita, mutta voivat elää rinnakkain.³⁹ Olen samaa mieltä, sillä ilman Ballardin yksityiskohtaisia Shanghain kuvauksia, visioni kaupungista olisi mustavalkoinen. Ilman Wirénin romaanimuotoon kirjoitettua muistelmaa en olisi ymmärtänyt viranomaisarkistojen pohjalta merimiesten välillä olevaa liimaa, kuinka ”kaveria ei jätetä”. Kun toveri sairastui, hänestä pidettiin huolta. Käytiin sairaalassa katsomassa potilasta ja viettämässä aikaa vaikkapa korttia pelaten.

2 Merimiehet tutkimuskohteena

2.1 Keitä merimiehet olivat?

Toukokuussa 2018 astui voimaan aiempaa tiukempi EU:n tietosuojaa-asetus, joka koskee myös henkilötietojen julkaisemista. Vaikka lain mukaan henkilöiden tietoja voi tietyillä ehdoilla julkaista, myös julkaisemisen eettistä puolta on mietittävä.⁴⁰ Pääkonsulaatin asiakirjoissa merimiehet esiintyvät omilla nimillään. En voi tietää, olisivatko kyseiset

³⁷ Ballard 1985, 15: Poika yritti kuvitella, mutta ei kyennyt, sitä, että hänen lastenhoitajansa asui vain yhdessä huoneessa vanhempiensa kanssa Hongkew’ssa, synkällä vuokrakasarmien ja rapistuneiden asuintalojen kulmakunnalla Shanghaiin satama-alueen takana. Huone oli suunnilleen saman kokoinen kuin pojan vaatehuone. Suurin osa suomalaisista merimiehistä asui myös Hongkew’ssa.

³⁸ Maza 2017, 124–125.

³⁹ Leskelä-Kärki 2001, 102–103.

⁴⁰ Vainio-Korhonen 2017, 41.

henkilöt halunneet, että heidän asioistaan kerrotaan. Osaanko kertoa näistä merimiehistä oikealla tavalla, heistä, jotka eivät voi puolustautua tai korjata sanomaani?⁴¹ Olen tehnyt sellaisen ratkaisun, että esittelen kertaalleen miesten nimiluettelon, mutta muissa yhteyksissä en käytä heidän oikeita nimiään, jottei yksittäistä nimeä voi yhdistää tekoihin, sairauksiin tai rahoihin. Tämä tietenkin vaikeuttaa merimiesten sosiaalisten suhteiden näkemistä, esimerkiksi ketkä viettivät aikaa yhdessä. Pohdinnan jälkeen päätin sittenkin kertoa Shanghain pääkonsulin nimen, vaikka kerron hänen palkkansa, sillä virkamiehen palkka oli julkista tietoa. Poikkeuksen nimien mainitsemisesta tekevät Einar Wirén ja Osmo Kinnari, jotka ovat julkaisseet muistelmansa kirjan muodossa. Isästäni Toivo Anteroisesta kerron myös nimellä silloin, kun katson sen sopivaksi, ja kannan siitä vastuun. Tilda-laivan kapteenin nimeä en kerro, sillä miehistö epäili häntä kovista rikoksista. Epäily ei tietenkään tee kenestäkään rikollista. Yngve Öbergin kuolema julkaistiin muistikirjoituksineen *Suomen Merenkulku* -lehdessä,⁴² joten se on julkista tietoa. Haluan jo tässä yhteydessä mainita, että kerrotut rettelöt ovat poikkeustapauksia – siksi niistä on asiakirjoja tehtykin. Lisäksi se, mitä yksi tai muutama tekevät, ei tarkoita, että kaikki niin tekisivät.

Seuraavassa listassa⁴³ luetteloin Shanghaissa olevien työttömien suomalaisten merimiesten nimet toukokuussa 1945. Työttömyys ei ollut heidän omaa syytään vaan sodan aiheuttamaa.

⁴¹ Leskelä-Kärki 2001, 102–103.

⁴² *Suomen Merenkulku* 10/1944, 1.10.1944.

⁴³ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945; UMA 23 Y Kiina, 453/32.

1. AHOLAINEN, EDVARD	2. ARTZEN, ALVAR
3. ANTEROINEN, TOIVO ANTINPOIKA	4. AURANEN, ANTON WILLIAM
5. BERGMAN, UNO ARMAS	6. FJÄDER, HENRIK JOEL
7. GUSTAFSSON, HELGE MIKAEL	8. HALME, MATIAS JOSUA D.
9. HÄRÖ, AARO	10. ISACSSON, BJARNE ARCENE
11. JOHANSSON, ANDERS ERIK	12. JOKIRANTA, TAUNO ENSIO
13. JUPPO, VÄINÖ MATIAS	14. JUVONEN, VÄINÖ
15. JÄRVINEN, PAAVO OLAVI	16. KALTE, HARALD HEINRICH
17. KANERVA, EERO HELGE EELIS	18. KEIJOLA KRISTIAN JOHANNES
19. KIIVAS, ANTON STEFANUS	20. KILPINEN, ERIK GUSTAF ROBERT
21. KINNARI, OSMO HAAKON	22. KOSKINEN, HUGO JOHANNES
23. LAKSTRÖM, FRANS NESTOR MATTIAS	24. LINDBERG, FRANS VALTER
25. LINDEN, VÄINÖ GUNNAR	26. MARTTINEN, VÄINÖ RIKHARD
27. MATTILA, OLAVI	28. MATTSSON, LEO SIGFRID
29. MEURLING, EINO JOHAN HENRIK	30. MIKKONEN, EINO
31. MOILANEN, KAARLO TUOMAS	32. NUMMIALA, VEINI VALTTERI V.
33. OVASKAINEN, LEO ADOLF	34. PAASI, URHO
35. PASSOJA, ONNI	36. PAUSSU, EINO MIKONPOIKA
37. PELASOJA, REINO JOHANNES	38. PUKKI, KAARLE
39. RATIA, KAAPRE KRISTIANINPOIKA	40. RAUTIAINEN, PAUL AULIS
41. SARIN, KARL VIKTOR	42. SIIVONEN, VÄINÖ VIKTOR HJALMAR
43. SJÖLUND, FRID JARL	44. TALSU, TOIVE OLAVI
45. TUOMINEN, AIMO FREDRIK	46. WAHRMAN, TORSTEN WILHELM
47. VALKAMA, ERKKI VALDEMAR	48. VEIJALAINEN, ANTTI
49. VESA, ESKO ERIK	50. VIITANEN, ESKO OLAVI
51. WIKSTEN, JUHO OLLI	52. WIRÉN, KAARLO EINAR
53. WUORI, WÄINÖ LEONARD	54. ÖBERG, YNGVE AXEL
55. ÖSTERBERG, ARNE OSVALD	56. ÖSTERLUND, NILS GÖSTA

Suomalaisia merimiehiä oli Shanghain pääkonsulaatin listoissa vuosina 1941–1945 yhteensä 52–56. Miesten määrä vaihtelee hieman eri aikoina listoissa siitä syystä, että joku sai käyttöönsä omia rahoja tai joku saattoi saada tilapäisiä töitä, jolloin hän ei ollut konsulaatin avustuksen tarpeessa. Joskus joku katosi, jopa kuoli tai ilmaantui paikalle oltuaan poissa, esimerkiksi Japanissa. Pari miestä on myös poistettu pääkonsulaatin listoilta, koska heidän ei voitu todistetusti osoittaa olevan Suomen kansalaisia kadonneiden papereiden johdosta. Jos joku olisi ollut sellainen, että olisi pärjännyt omillaan, ei hänen nimeään pääkonsulaatin listasta löytyisi, koska nimilista on tehty sen mukaan, ketkä olivat avustettavina Shanghain pääkonsulinvirastossa. Vuonna 1940 suomalaisia merimiehiä oli Shanghaissa työttöminä 23. Tilda-aluksen miehistön jouduttua konsulaatin asiakkaiksi luku nousi yli viiteenkymmeneen, mutta sen jälkeen ei lisää avustettavia tullut, koska valtameren takainen kauppalaivaliikenne loppui sodan ajaksi.⁴⁴ Muita Suomen kansalaisia kuin merimiehiä oli Shanghain pääkonsulaatin tiedossa muutama perhe, yhteensä noin 25 suomalaista. He saivat elantonsa elinkeinonharjoittajina kuten paperin, paperimassan ja selluloosan jälleenmyyjinä.⁴⁵

Ne, jotka eivät olleet Tildan miehistöä, olivat tulleet Shanghaihin eri laivoista ja eri syistä; he eivät olleet tulleet yhtenä suomalaisten suurena joukkona kuten Tilda-aluksen miehet. Yleensä laivoissa oli kansainvälinen miehistö. Shanghain satama oli Aasian suurin⁴⁶, joten normaalioloissa merimies olisi saanut sieltä aina töitä. Merimiehen satamaan jäämisen syitä yleisesti olivat pestin päättyminen tai sairastuminen. Kaksi oli jäänyt kreikkalaisesta laivasta Shanghaihin huonon ruoan takia. ”Leipä liikkui pöydällä siinä olevien matojen voimalla.”⁴⁷ Merityössä hierarkia oli selkeä, eikä niskurointi jäänyt rankaisematta. Vuoden 1940 alussa Tildalta joutui matkalla kaksi suomalaista merimiestä uloskirjatuksi. Heidän kohdalleen kapteeni on kirjoittanut koneilytyöpäiväkirjaan potkujen syyksi sarkastisesti

⁴⁴ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942; 78 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Japanin Shanghain konsulaatin tiedote Suomen Shanghain pääkonsulinvirastolle, allekirjoitus S. Yano. 17.10.1942, nro 168.

⁴⁵ 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1942, Lista “Finnish citizens in Shanghai”; *Laatokka* 111/1946.

⁴⁶ Henriot ym. 2019, 4.

⁴⁷ *Merimies* 11/1945, 16; 90 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto F25:1, Tiliasiat 1939–1945, irrallinen pieni paperipala.

”käytös hyvä 10”. Myös muutama muu jäi matkan varrelle. Heidät paikattiin ottamalla lisää miehiä kuten englantilainen elokuussa vuonna 1940 Durbanista ja puolalainen Kalkutasta. Singaporesta nousi laivaan kolme norjalaista ja yksi tanskalainen vain paria kuukautta ennen Shanghaihin tuloa. Alun perin Tildalla oli ollut myös unkarilainen ja virolainen merimies, mutta he karkasivat.⁴⁸

Taulukko 1 osoittaa, että merimiehet olivat varsin nuoria. 20–30 -vuotiaita oli selvästi eniten, 25 miestä. Kolmissakymmenissä oli toiseksi eniten, 15 miestä. Nelissäkymmenissä oli seitsemän miestä, viisissäkymmenissä oli kolme miestä kuten alle kaksikymmenvuotiaitakin. Täysi-ikäisyys saavutettiin 21-vuotiaana, joten kolme oli alaikäistä, mutta useampi oli merille lähtiessään ollut alaikäinen, koska tilanne on vuodelta 1942 Shanghaissa. Nämä iät keräsin pääkonsulaatin listasta päiväykseltään 25.8.1942, jolloin ryhmän keskiarvoikäsi voi laskea 31 vuotta. Tämä menee hyvin yhteen sen kanssa, että pitkälläkin aikajanaalla, vuosina 1752–1950 suomalaisten merimiesten keski-ikä oli 30 vuotta konealuksilla ja purjealuksilla 27 vuotta.⁴⁹ Ammatissa toimivat siis nuoret ja vahvat miehet, naisia ei ollut ollenkaan. Vain muutama merimies oli naimisissa, he kuuluivat päällystykseen. Miehistö oli pääsääntöisesti naimattomia. Tämä vastaa varmaan yleistä käsitystä, mutta se ei päde kaikkina aikoina. Pirita Frigren on tutkinut 1800-luvun Porin merimiehiä, joista ainakin kolmasosa oli naimisissa. Siviilisääty liittyi tutkimuksen ajallisiin ja paikallisiin perhettä ja työmarkkinoita koskeviin tekijöihin, eikä ammatin luonteeseen sinänsä.⁵⁰

Taulukkoa 2 tarkasteltaessa 55 merimiehestä⁵¹ suurin osa, 36 merimiestä, on syntynyt rannikolla.⁵² Kuusi on syntynyt saaristossa ja loput 13 sisämaassa. Karjalankannaksen paikat olen merkinnyt rannikoksi, koska keskiosastakin on lyhyt matka merkittävään Viipurin Uraan satamaan. Veden ääreltä on lähdetty merimiehiksi enemmän kuin

⁴⁸ 69 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto F30c:25, Tilda: Koneylityöpäiväkirja 1941–1942; 65 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto F30c:8, s/s Tilda: Kansallisuustodistus 1931–1943.

⁴⁹ Bergholm (toim.) 2016, 32.

⁵⁰ Frigren 2016, 96.

⁵¹ Yhden syntymäpaikkakuntaa ei ole merkitty.

⁵² UMA 23 Y Kiina, luettelo työttömistä suomalaisista merimiehistä Shanghaissa toukokuussa 1945.

sisämaasta. 42 henkilöä 55:stä tulee rannikolta tai saaristosta eli 76,36 prosenttia ja 13 henkilöä tulee sisämaasta eli 23,63 prosenttia. Tämä ei ole yllätys. Merimies oli yksi tavallisista ammatinvalinnoista rannikkoalueen ja saaristoväen keskuudessa ja ammatinvalinta kulkeutui perintönäkin.⁵³ Oletan suurimman osan merimiehistä viettäneen lapsuutensa syntymäpaikkakuntansa lähettyvillä. 56 sukunimestä 19 eli 34 prosenttia on ruotsinkielisiä ja 37 eli 66 prosenttia on suomenkielisiä, mikä on luontevaa ottaen huomioon, missä ruotsinkielisten enemmistö asuu. Sukunimi ei sinänsä kerro äidinkielestä, mutta osoittaa suuntaa-antavasti, että suomenruotsalaisten osuus merimiehistä on suurempi kuin yleisesti ottaen Suomen väestöstä ruotsinkielisiä on noin viisi prosenttia. Meri tarjosi nuorille miehille töitä, joita pienissä ja köyhissä kaupungeissa ja niitä ympäröivällä maaseudulla ei yksinkertaisesti ollut.⁵⁴ Joten tulos on luonnollinen. Eniten on lähtenyt Helsingistä, seitsemän henkilöä. Neljä on peräisin Turusta. Yhteensä seitsemän merimiestä tulee rajantakaisesta Karjalasta. Karjalan, Suursaaren ja ehkä Hangonkin merimiehet saivat huomata kotipaikkakuntiansa joutuneen Neuvostoliitolle, jos he olisivat yrittäneet palata kotiseudulleen Shanghain vuosien jälkeen.

Merimiehet jaettiin päällystöön ja miehistöön ammattitaidon mukaan. Toinen jako kulki siinä, toimiiko kannella vai konepuolella. Korkeamman taitotason eli päällystön miehet olivat yleensä vanhempia kuin alemman taitotason eli miehistön jäsenet, koska päällystön vaativat tehtävät edellyttivät kokemusta, mutta ne eivät vaatineet niin kovaa fyysistä kuntoa kuin miehistön työt. Päällystöön kuului ensinnäkin kapteeni, jolla oli suurin vastuu ja valta. Kansipäällystöön kuuluivat kapteenia lähinnä olevat yliperämies, ensimmäinen perämies, toinen perämies. Laivan koosta riippui, montako heitä oli. Yliperämies suunnitteli kansipuolen huolto- ja kunnostustyöt yhdessä pursimiehen eli poosun kanssa ja delegoi pursimiehen kautta ne matruuseille ja puolimatruuseille. Suolainen merivesi ruostutti nopeasti laivan metalliosia. Purjeita piti paikata, mikäli niitä oli. Kunnossapitoon kului paljon työaika. Pursimies toimi kansimiehistön esimiehenä. Radiosähköttäjä eli radisti oli osa päällystöä ja kommunikoi radiotaajuuksilla joko puheviestinnällä tai sähköttämällä. Kansimiehistön ammattinimikkeitä ovat matruusi ja puolimatruusi, jolla ei ollut niin paljoa laivakokemusta kuin matruusilla. Laivassa tarvittiin myös kirvesmiestä eli

⁵³ Nieminen 2003, 38.

⁵⁴ Bergholm (toim.) 2016, 40.

timpuria. Konemiehistön tehtävänä oli huolehtia koneistojen kunnossa pysymisestä. Konepäällystään kuului työnjohtajana toiminut donkey-mies eli konemestari, jonka alaisia olivat ensinnäkin moottorimies sekä koko joukko apulaisia kuten lämmittäjä, hiilenluoja, rasvaaja, korjausmies, trimmari, kansipoika ja jungmannit eli kokemattomat meriuransa alussa olevat nuorukaiset. Muitakin ammattinimikkeitä saattoi olla tai vähempikin riitti kuin tässä mainitut. Jako oli ehdottoman hierarkkinen, alempien oli toteltava ylempiä. Laivassa oli eri ruokailutilat päällystölle ja miehistölle. Ja tietenkin: laivassa oli kokki.⁵⁵

Merimies-lehdessä kysyttiin merimiehiltä syitä merillelähtöön. Merimieheksi ryhdyttiin ensisijaisesti ansiotyön saamisen takia. Merimiehet nostivat esiin myös seikkailunhalun sekä halun nähdä maailmaa. Nuori isäni oli saanut töitä sahalta, hän poisti kuorimaraudalla puista kuorikerroksen käsipelillä Viipurissa. Se oli hänen mielestään tylsää ja hidasta työtä, joten hän karkasi merille. Lehden mukaan jotkut pakenivat henkilökohtaisia vaikeuksia kotimaassa. Voisi ajatella, että homoseksuaalisuus olisi ollut myös eräs syy, koska homoseksuaalinen kanssakäyminen oli kriminalisoitua Suomessa. Joku lähti ”karkuun yhteiskuntaa” pienten koltosten tähden. Kapteenit eivät välittäneet miehen menneisyydestä, jos hän vain pystyi ”pusertamaan töitä”. Myöhemmin tähän saattoi liittyä kiristystä. Jotkut toivoivat voivansa salakuljettaa jotain, josta saisi myydessä voittoa. ”Tuli vain lähdettyä”, totesi eräs ja ”Nälkä”, tiivistä toinen.⁵⁶

Merimiehet ovat olleet laivassa pienessä ja rajallisessa tilassa. Keskellä valtameriä ei voinut lähteä mihinkään, vaikka olisi tullut mitta täyteen. Asuttiin ja syötiin yhdessä, päällystö omassa paikassaan ja miehistö omassa paikassaan, nukuttiin monta samassa huoneessa. Välejä selviteltiin välillä fyysisestikin. Siitä kai on sanonta ”nyrkki on nopein merilaki”. Miehet oppivat tuntemaan toisensa perin pohjin pitkällä merimatkoilla. On varmasti kehittynyt oma jargon ja huumorintaju. Ryhmä pysyi samana ja siihen on täytynyt syntyä tietynlaista ryhmädynamiikkaa. On syntynyt veljeyttä ja sosiaalisia siteitä. Anteroinkin muistelmissaan puhuu merimiehistä sanoin ”me pojat”⁵⁷ tai ”kyllä me

⁵⁵ Nieminen 2003, 31–32; Bergholm (toim.) 2016, 34; Talasmäki 2006, 28–34; Oittinen & Rahikainen (toim.) 2000, 59–60.

⁵⁶ *Merimies* 5/1961, 185–186.

⁵⁷ Anteroinen 1990, esim. 87.

pojat”. Laiva oli miesvaltainen hierarkkinen yhteisö. Merimies on maskuliininen ammatti.⁵⁸

Lähiomaisista olen tehnyt muistiinpanot sattumanvaraisesti 20 merimiehen osalta, mutta se edustanee koko ryhmää. Äidin tai isän lähiomaisekseen, tai äidin ja isän, oli ilmoittanut 13 merimiestä kahdestakymmenestä. Neljä oli ilmoittanut lähiomaisekseen siskon ja yksi veljen. Yhdellä oli vaimo ja yhdellä ei ollut omaisia ollenkaan. Koska suurin osa merimiehistä oli nuoria kaksikymmenvuotiaita, otaksuinkin, että heidän lähiomaisensa olivat useammin omat vanhemmat kuin aviopuoliso.⁵⁹ Tieto kulki huonosti omaisten välillä ja oli usein huhupitoista. Eräs täti kyseli kirjeellään Shanghain pääkonsulinvirastosta veljenpoikansa perään. Hän oli kuullut, että merimies Matti⁶⁰ oli ”joutunut Kiinan ja Japanin väliseen sotaan, jossa putosi lentokoneen kanssa alas ja taittoi molemmat jalat”.⁶¹ Vaikka merimiehen sotilaslentokoneen maahansyöksy luunmurtumineen ei kuulosta uskottavalta, se oli ainut tieto, jonka varassa omaiset Suomessa olivat. Mattiin liittyvästä kirjeestä välittyy omaisen syvä huoli, mikä sota-aikana oli yleismaailmallista.

Omaiset saivat lähettää terveisiä merimiehille Suomen Yleisradion kautta joulupäiväiltana 1941. Vaikka sanat olisivat lyhyet hyvän joulun toivotukset, toivo ja epätoivo saivat äänen värisemään itkusta, kun rakkaista ei ollut kuulunut mitään pitkiin aikoihin. Torpedoinnit, pommitukset, miinaräjähdykset ja keskitysleirit olivat monen mielessä pelkoina, vaikei niistä joulutervehdyksissä mainittu. Kirjeenvaihto internoitujen merimiesten kanssa kulki Suomen Punaisen Ristin välityksellä Sveitsin kautta. Kirjeiden perille menemistä ei voitu taata, mutta se oli pitkään ainoa mahdollisuus. Kirjeitä Suomeen kulki myös Ruotsin kuriiripostin kautta maitse Siperian kautta.⁶² Poliittisesta tilanteesta riippui, mitä kautta ja miten hyvin viestit kulkivat vai kulkivatko ollenkaan.

⁵⁸ Kirvesniemi & Mäenpää 2016, 140–142.

⁵⁹ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, lukuisat allekirjoitetut takaisinmaksusitoumukset, joihin on pitänyt ilmoittaa lähin omainen.

⁶⁰ Pseudonymisoin nimen.

⁶¹ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Kirjeistö/Vero-, tili- ja maksuasiat 1929–1945, kirje nro 279, 27.4.1940.

⁶² *Merimies* 1/1942.

Isäni kirjoitti äidilleen: ”En tietä Mamma oletko vielä henkissä, mutta mie olen Shanghaisa ja voin hyvin.” Kansainvälisen Punaisen Ristin kautta isä sai vastauksen Suomesta 7.4.1944 äidiltään Karoliinalta. Kirje on toimitettu isälle, mutta vain siihen liittyvä saate on jäljellä.⁶³ Kirjeet ovat olleet arvokkaita, kun äiti ja poika eivät olleet kuulleet toisistaan vuosiin. Anteroisen ollessa Shanghaissa, muu perhe oli joutunut lähtemään evakkoon Karjalankannakselta Varsinais-Suomeen. Perhe oli isätön, sillä isänisä Antti Anteroinen oli ryöstömurhattu isän ollessa taaperoikäinen. Isäni kutsui äitiään Mammaksi, vaikka he eivät olleet ruotsinkielisiä. Isäni myös teititteli äitiään tuntemattomasta syystä. Isä oli huolissaan Kiinassa, kun ei tiennyt edes, elikö hänen äitinsä. Isä kertoi voivansa hyvin Shanghaissa, mitäpä muutakaan, ettei äiti huolestuisi.

Marjatta Nieminen on haastatellut merimiespappeja Buenos Airesissa. Buenos Airesin merimieskirkon perustaja pastori Oiva Pohjanpirkka kertoi tavanneensa tuhansia merimiehiä, mutta milloinkaan merimies ei ole häntä ”puijannut”. Hän luottaa poikien rehtiyteen. Merimiespappien haastattelujen ulkopuolella, *off the record*, kävi ilmi pappien negatiiviset suhtautumiset merimiesten alkoholi- ja prostituutioasioihin. Heti maihin päästyä merimiehet harrastivat kovaa ryyppäämistä ja etsivät tyttöseuraa. Yleensä tyttöalat sijaitsivat sataman lähellä juuri merimiehiä silmällä pitäen.⁶⁴ Ei ole tietoa, paljonko merimiehet ostivat seksipalveluja jäätyään vuosikausiksi Shanghaihin, mutta ainakin niitä oli tarjolla. Shanghai oli Kiinan prostituution keskus.⁶⁵

Merimiesten asumassa kaupunginosassa Hongkew’ssa⁶⁶ sijaitsi yksi Shanghaiin kolmesta bordellikeskittymästä. Oli katuja, joiden varrella jokaisessa talossa pidettiin bordellia. Hongkew’n eräs kortteli oli nimeltään Pieni Tokio. Korttelissa asui vain japanilaisia, joiden pienissä ravintoloissa toimi seksityöläisinä etenkin korealaisia. Eräs tapa rekrytoida

⁶³ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945. International Red Cross Committee, Shanghai 3.4.1944, saate 7.4.1944; Isän kirje oli äitinsä Karoliina Hietasen (ent. Anteroinen) jäämistössä.

⁶⁴ Nieminen 2003, 37–40, 43–44.

⁶⁵ Henriot 2000, 167.

⁶⁶ Hongkew oli lähiö kaukana Shanghaiin kaupp- ja talouskeskittymästä. Japanilaisilla oli bordellien lisäksi tekstiilitehtaita siellä.

seksityöläisiä oli käydä maaseudulla ostamassa tai kidnappaamassa tyttöjä, joita myytiin eteenpäin. Vuonna 1940 Shanghaiin ranskalaisen siirtokunnan oikeuslaitoksessa syytettiin 66 henkilöä naisten sieppauksista ja 22 henkilöä naisten salakaupasta, mutta yksikään syyte ei johtanut pidätykseen tai rangaistukseen. Liekö oikeudentoimijat lahjottu?⁶⁷

Merimiesten työt olivat erilaisia, mutta ne olivat kaikki vaativia. Anteroinen kuvaa lämmittäjän työtään:

”Matka jatkui kohti kuumaa päiväntasaajaa. Oma varjo jäi jalkojen alle. Se oli hiillillä lämmitettävä laiva, jossa oli luonnon veto, ja se oli raskas lämmitteä. Joka vahtivuorossa piti puhdistaa kattilan pesä, mikä oli niin kuumaa työtä. Kun kuumat hiilet veti lattialle, niin silmätkin pyörivät päässä. Tuhkaa tuli noin 40-50 astiallista vahtivuoron aikana. Lämmittäjän apulainen veivasi torvea pitkin tuhka-astian ylös ja kaatoi mereen. Ollessani lämmittäjän apulaisena, niin minun piti kärrätä noin 50 kärryllistä hiiliä. Tämä työ tehtiin ahtaassa hiilibunkkerissa. Muuta valoa ei ollut kuin huonosti valaiseva kapriisituikku. Kärryt kaatuivat monesti myrskyssä. Hiki virtasi ja kuiva hiili pölysi; olin musta kuin musta pata. Kovaan janoomme joimme kauraryynisekoitusvettä. Astia roikkui ilmatorven alla, jottei se olisi kuumentunut liikaa. Oli pakko juoda tällaista juomaa, jos halusi pysyä pystyssä ja tehdä töitä.”⁶⁸

Työmoraali oli kova ja töitä tehtiin hien virratessa. Keho osoitti pyörtymiseen liittyviä merkkejä kuumuuden tähden. Oli juotava pahaa lientä pysyäkseen pystyssä. Lämmittäjän työssä tuli mustaksi ja nokiseksi, kun vuoro vuoron perään laskeuduttiin kattilahuoneeseen, puhdistettiin tulipesät kuonasta. Konepesään syydettiin tonneittain hiiltä ja tuhkat vinsattiin ylös kannelle ja sieltä mereen. Eikä pelkästään iho mustunut vaan myös keuhkot hengitettäessä hiilipölyä ja myrkyllisiä kaasuja. Merimiehet olivat sitkeitä ja periksiantamattomia, vahvoja miehiä. Anteroiselle oli varmaan tärkeää onnistua merimiehen työssään, koska hän oli alaikäisenä omalla päätöksellään karannut merille.

⁶⁷ Henriot 2000, 167–172, 195, 201–223.

⁶⁸ Anteroinen 1990, 5-6.

2.2 Tildan epäonni ja Tornatorin karu kohtalo

Suomalainen Ab Turret Oy omisti koko s/s Tilda-aluksen, jonka se oli ostanut 15.12.1936. Höyryalus Tilda oli oikeutettu nauttimaan Suomesta kotoisin oleville laivoille tulevia etuja ja oikeuksia, minkä johdosta oli annettu Maistraatin vahvistama kansallisuustodistus Helsingin raatihuoneella 29.4.1939.⁶⁹ Tilda lähti Viipurin Uuraan satamasta, virallisesti vasta Ruotsin Göteborgista 15.9.1939 suomalaisine miehistöineen. Suurin osa merimiehistä kuului ammattiyhdistykseen. Suomen Merimies-unioni oli tärkein suomalaisten merimiesten etuja ajanut järjestö.⁷⁰ Kauppa-alus Tilda aikarاهدattiin eli vuokrattiin tietyksi ajaksi englantilaiselle Turner & Brightman -varustamolle, jolloin se kulki Pohjanmerta vaaranaan pommikoneet, sukellusveneet ja miinat. Wirénin mukaan Norjasta vietiin Englantiin rautamalmia ja toiseen suuntaan Spitfire- ja Hurricane-lentokoneita osiksi purettuina sekä muita sotatarvikkeita. Tildan kylkiin maalattiin puolueettoman Suomen lippuja.⁷¹

Kauppalaivat kulkivat jopa sadan aluksen saattueissa eli ryhmissä, joiden mukana seurasi useita vahvasti aseistettuja sotalaivoja, jotka turvallisuussyistä risteilivät edestakaisin kauppalaivojen väleissä.⁷² Bergenistä lähdettyään Tilda-alus oli viimeinen satamasta ulos päässyt laiva Wirénin mukaan. Heti Tildan lähdettyä, saksalaiset olivat miehittäneet Bergenin ja ulkomaisten laivojen miehet vietiin vankileireille. Koska Tilda oli hidas ja pienehkö alus, eikä oikein pysynyt saattueiden mukana vaarallisilla vesillä, Ison-Britannian sotaministeriö määräsi sen ensin Englannin-Välimeren linjalle. Myöhemmin matka jatkui vielä etelämmäksi Kaukoidän reiteille Tildan hitauden takia. Merimiehistä tuntui siltä, että he olivat menossa pois päin sodasta ja kohti lämpimämpiä kelejä, mutta asia ei ollut ihan niin yksinkertaista. Alexandriasta höyryttiin Adeniin, josta Tilda taas täpärästi ehti ulos ennen kuin satama pommitettiin pahasti. Kalkutan ja Durbanin kautta

⁶⁹ 65 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30c:8, s/s Tilda: Kansallisuustodistus 1931–1943, Tildan kansallisuustodistuksen mukaan se oli rakennettu 1903 Sunderlandissa Englannissa. Tildan mitat: pituus 95,75 metriä, suurin leveys 14,15 metriä, korkeus keskisessä poikkileikkauksessa 6,19 metriä. Ab Turret Oy:n hallitukseen kuuluivat puheenjohtaja Alfons Serwin, rouva Linnea Söderholm ja neiti Anna Sundholm. Toimitusjohtaja oli Kristian Hansen (Nordenfjeldske Lines Ab-Oy). Tildan aikaisempi nimi oli Margarita.

⁷⁰ Kontinen 2006, 8.

⁷¹ Wirén 2000, 26–27.

⁷² Riimala 1994, 199.

Länsi-Afrikkaan, jossa suuri osa miehistöstä sairastui malariaan. Takaisin Kapkaupungin ja Durbanin kautta Singaporeen, josta Indokiinaan ja lopulta Shanghaihin. Matka ei sujunut kommelluksitta. Kerran he olivat ajamassa suoraan miinaketjuun, vain radisti Wirénin rivakka toiminta pelasti laivan miehistöineen. Vaikka laivalla on alkoholin käyttö ehdottomasti kielletty, eräänä kertana sitä oli nautittu niin, että laiva seilasi omin päin koko miehistön maatessa humalaansa. Madagaskarin paikkeilla merellä laivassa, sirpaleiden ja viinalätäköiden keskellä, tehtiin hyytävä löytö: kokki oli tapettu.⁷³

Saavuttuaan Shanghaihin 4.4.1941 Tilda jatkoi liikennöintiä Shanghain ja Pohjois-Kiinan satamien välillä, pääasiassa Shanghain ja Tsingtaon⁷⁴ välillä. S/s Tildan miehistöluettelon mukaan suuri osa Suomesta asti tulleista miehistä jatkoi töissä myös Tildan Kiinan-reissuilla.⁷⁵ Tildan Lontoon agentin Turner & Brightmanin aikarahtaus päättyi 18.8.1941 ja laivan luovutus olisi rahtisopimuksen mukaan ollut Singaporessa, mitä Lontoossa myös vaadittiin. Laivan päällystö sekä miehistö yksimielisesti kieltäytyivät lähtemästä Singaporeen enempää kuin muuhunkaan brittiläiseen satamaan, koska Suomen ja Englannin välit olivat kiristyneet. Brittien vaikutuspiirissä vallitsi sellainen meno, että vihollismaiden alukset takavarikoitiin ja merimiehet vietiin internointileireille. Lontoon agentille sanottiin siis selkeä ”Ei”.⁷⁶

Kun Tilda oli vielä Lontoon agentin Turner & Brightmanin aikarahtauksessa, käytännön agenttina Shanghaissa toimi Kailan Mining Administration. Kun brittien virallinen aikarahtaus päättyi, Suomesta tuli pyyntö, että olisi koetettava saada aikaan uusi neljän kuukauden hiilirahtaus Kailan Mining Administrationin kanssa reiteillä, jotka eivät olisi Shanghain eteläpuolella brittien vaikutuspiirissä. Kailan Mining Administration ei kuitenkaan rahdannut Tildaa, vaikka se varmaan oli rahtilaivojen puutteessa. Tätä

⁷³ Wirén 2000, 50–51; Anteroinen 1990, 9-10.

⁷⁴ sama kuin Qingdao

⁷⁵ 65 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30c:6 ja F30c:7 s/s Tilda: Miehistöluettelot 1941 ja 1942; 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:9 ja Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1941 ja 1942, kirje nro 146, 22.4.1941.

⁷⁶ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942; 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:9 ja Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1941 ja 1942, kirje nro 228, 17.6.1941 ja kirje nro 381, 27.8.1941.

ihmeteltiin niin Shanghain pääkonsulinvirastossa kuin miehistönkin kesken. Tilda makasi neljä kuukautta ankkuroituna Shanghain Dockyards Ltd laivatelakalla Jangtsejoella. Ab Turret Oy:n Suomen asiamies Kristian Hansen ei halunnut sodan takia enää jatkaa sopimustaan. Uudeksi agentiksi vaihtui Suomen Höyrylaiva Oy 18.9.1941.⁷⁷ Laivan makuuttaminen oli väliaikaista, sillä pian matkat jatkuivat 11.11.1941⁷⁸ japanilaisen yhtiön Yamashita Kisen Kaishan välityksellä.

Japanilaisen yhtiön myötä Tildalla koettiin vallanvaihto. Wirén kertoo, että Tilda alistettiin Japanin palvelukseen, minkä osoituksena laivaan marssi kaksi japanilaista meriupseeria, kommodori ja viestiupseeri. Tildan miehistö joutui palvelemaan Japanin armeijaa, jolle myös rahat menivät. Radisti Wirén pestattiin välittämään viestejä Sasebon sotilastukikohtaan jatkuvasti. Välitettävät viestit kirjoitettiin hänelle japaniksi, mutta länsimaisin aakkosin morsetusta varten. 7.12.1941 jälkeen suomalaisen miehistön oli osallistuttava myös juhliin Pearl Harborin voiton kunniaksi. Juhlissa laulettiin Japania ylistäviä lauluja.⁷⁹ Japanilaiset vallanpitäjät suhtautuivat Tildan miehistöön kuin ystäviin, joilta ei kuitenkaan sallittaisi mitään vastarintaa. Suomalaisten merimiesten juhlatunnelma lienee ollut ristiriitainen.

Ministeri Idman kirjoitti vuoden 1942 toimintakertomuksessa Tokiosta, että japanilaisen yhtiön⁸⁰ aikarahtaamana olleen Suomen Höyrylaiva Oy:n s/s Tildan ”omistusoikeus siirtyi” 31.10.1942 saksalaiselle toiminimelle John Fritzen & Sohnille Stettinissä.⁸¹

⁷⁷ 65 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30c:8 s/s Tilda: Kansallisuustodistus 1931–1943; 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1941.

⁷⁸ 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942, toimintakertomus 1941.

⁷⁹ Wirén 2000, 83.

⁸⁰ Yamashita Kisen Kaisha

⁸¹ 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942, toimintakertomus 1942; rahtaaajan asiamiehenä Melchers & Co, vakuutettu yhtiöllä Nichizui Trading Co. Stettin on satama (nykyisin Szczecin).

Shanghain pääkonsuli kirjoitti, että Tilda ”meni” saksalaisomistukseen. Sen sijaan Tildan virallisessa kansallisuustodistuksessa⁸² luki, että Tilda on ”myytynä”:

”Suomalaisen h/a Tildan omistajan AB Turretin asiamieheltä Suomen Höyrylaiva Oy:ltä joulukuun 7. päivänä 1942 saapuneen sähkeen mukaan on h/a Tilda, myytynä ulkomaalaiselle omistajalle, poistettu Helsingin Maistraatin pitämästä laivarekisteristä, joten tämä h/a Tildan kansallisuustodistus Suomen Höyrylaiva Oy:n pyynnön mukaisesti täten julistetaan mitättömäksi.

Shanghaissa joulukuun 16 päivänä 1942.

allekirjoitus: Harald Tanner”

leima

Käyttämässäni lähteissä ei ole muita virallisia todisteita s/s Tildan omistusoikeuden siirtymisestä, ei kauppakirjaa tai kirjeenvaihtoa asiasta. En tiedä, liikkuko raha tässä omistajanvaihdoksessa. Kyseessä voisi olla takavarikointi, mikä oli yleistä. Sodan aikana takavarikoitiin massoittain aluksia vihollismailta, mutta Suomi ei tässä vaiheessa ollut Saksan vihollinen. Japanilaiset meriupseerithan olivat jo astuneet Tildan kannelle määrääjiksi.⁸³ Olisiko laiva junailtu sisäpiiriltä toiselle, japanilaisilta saksalaisille? Vuoden 1942 toimintakertomuksessa Tokion lähettiläs Idman kirjoitti, että vuodenvaihteessa 1942–1943 s/s Tildan myymisestä sekä sen maksamattomasta rahdista johtuneet kysymykset ovat vielä avoinna.⁸⁴ Jotain epäselvää kaupassa siis oli.

Rahtikirjojen mukaan Tilda kuljetti elintarvikkeita sotilasrahtina⁸⁵ Shanghaista Pohjois-Kiinaan. Takaisinpäin tultiin hiililastissa Japanin sotilasviranomaisille.⁸⁶ Miehet saivat

⁸² 65 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30c:8 s/s Tilda: Kansallisuustodistus 1931–1943.

⁸³ Wirén 2000, 83.

⁸⁴ 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942, toimintakertomus 1942; 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942.

⁸⁵ ”No Civil Cargo”

⁸⁶ 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1942, kirje numero 135, 2.4.1942 ja kirje numero 92, 16.2.1942 ja kirje numero 109, 11.3.1942.

normaalisti palkkansa, mutta työsuhde päättyi omistajanvaihdokseen. Uudet saksalaisomistajat olisivat halunneet Tildalle juuri tätä alusta käsittelemään tottuneen suomalaisen miehistön jatkavan, ja he olisivat olleet valmiita maksamaan kolminkertaisen palkan⁸⁷, mutta vain kolme Tildan entistä merimiestä suostui jatkamaan. Pian hekin irtisanoutuivat. Saksan alaisuudessa Tilda kulki vaarallisempia reittejä kuin japanilaisten kanssa. Yhdysvallat hyökkäsi pommikoneilla Itä-Kiinanmerellä, jossa miinat kelluivat meren hedelminä. Tilda, jolle saksalaiset antoivat uuden nimen Annette Fritzen, upposi meren pohjaan miinan seurauksena 6.7.1945 Makinoshiman majakan lähellä Korean Busanissa.⁸⁸

Tilda-aluksen lisäksi sodan aikana saapui eräs Suomen laivaston suurimpia aluksia, m/s Tornator Yokohamaan, jonne se oli tullut Petsamosta lastinaan jotain, joka sai Japanin ulkomaankauppaneuvos Nangon lausumaan ilonsa sen johdosta, että Tornator toi mukanaan tavaroita, joita pidettiin ”erittäin tärkeänä Japanin teollisuudelle.”⁸⁹ Mitään turhaa tavaraa ei tietenkään olisikaan ollut mielekästä lähteä tuomaan keskellä riehuvaa sotaa toiselta puolelta maapalloa. Jos Tornator toi Japanin teollisuudelle tärkeää rahtia, yksinkertaisen logiikan mukaan voi kysyä, mitä teollisuutta harjoitetaan sodan aikana? Sotateollisuutta. Mistä Tornator lähti? Petsamosta. Mitä Petsamossa tuotettiin? Nikkeliä. Mihin nikkeliä tarvittiin sodan aikana? Aseteollisuuteen. Tämän vuoksi voi pohtia lehtikirjoitusta, jossa kerrottiin, että 8.3.1941 Tornator lähti Petsamosta täydessä paperi- ja selluloosalastissa Japaniin.⁹⁰

Tornatorin oli tarkoitus avata uutta säännöllistä linjaliikennettä Japaniin.⁹¹ Sodan aikaanako? Tilanteiden muututtua Tornator ei päässytäkään lähtemään Japanista takaisin

⁸⁷ kolminkertaisen palkan kultaharkkoina, Wirén 2000, 87. Kultaharkot lienevät merimiesten oma väritys asiaan.

⁸⁸ Hocking 1989, 48.

⁸⁹ 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942, raportti Tornatorin saapumisen kunniaksi järjestetyistä juhlista; *Suomen Merenkulku* 2/1942, 1.2.1942 Tornator, entinen Selandia, oli rakennettu vuonna 1912 Burmeister & Wainilla Kööpenhaminassa ollen kantavuudeltaan 7400 tonnia k.p. Aluksen osti Suomeen Suomen-Amerikan Linja syksyllä 1940. Tämän jälkeen suoritettiin aluksessa perusteellinen korjaus.

⁹⁰ *Suomen Merenkulku* nro 3, maaliskuu 1941.

⁹¹ Nylund 2008, 454.

Suomeen. Ainakin jatkosodan alkaminen sekä Englannin ja Suomen välien kiristyminen vaikuttivat Tornatorin paluumatkan peruuntumiseen. Sama japanilainen yhtiö,⁹² joka oli aikarahdannut Tildan, vuokrasi nyt Tornatorin kulkemaan Yokohaman ja Tsingtaon väliä.⁹³ Myöhemmin alus myytiin saksalaiselle toimijalle samoin kuin Tildallekin oli käynyt. Otaksun, että myös Tornatorin rahat palvelivat akselivaltojen sotilaiden huoltoa. Loppukohtalokin oli yhteneväinen. Tornator tuhoutui 26.1.1942 rannikkomerellä Surugan lahdessa Tokion ja Nagoyan välillä sattuneen onnettomuustapauksen kautta. Miehistö säilyi hengissä.⁹⁴

⁹² Yamashita Kisen Kaisha

⁹³ UMA 5 C 15, Ministeri Idmanin raportti nro 22. Tokio 13.6.1941.

⁹⁴ *Suomen Merenkulku* 2/1942, 12; 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:15 Tokion lähetystön toimintakertomus vuodelta 1942. Idman, Tokio 29.1.1943.

3 Kansainvälisten suhteiden viitekehys

3.1 Kolonialismin perintö

Kiinan tasavallan aika 1912–1949 on mielenkiintoinen välivaihe pitkän keisarivallan kukistumisen jälkeen ennen kommunismin valtaannousua Mao Zedongin⁹⁵ johdolla. Shanghai eli 1900-luvulla murrosaikaa, mutta siellä oli vielä 1800-luvun rakenteet jäljellä. Shanghai oli jaettu länsimaiden alueisiin, koska Kiina oli joutunut alistumaan kolonialisteille oopiumisotien⁹⁶ seurauksena 1800-luvun puolivälistä alkaen. Yksinkertaisimmillaan oopiumisodissa oli kysymys länsimaiden kaupallisista intresseistä. Kiina oli hajaannuksen tilassa, jolloin länsimaat ylivoimaisine sotilasvoimineen pystyivät ottamaan päätäntävällän ja sanelemaan epätasa-arvoisia sopimuksia. Japani puolestaan ryhtyi siirtomaavallaksi, jottei siitä itsestään olisi tullut siirtomaata. Kun Japani miehitti Shanghain 1930-luvun lopulla, valta siirtyi vähitellen seuraavalle kolonialistiherruudelle: länsimailta Japanille. Koko Itä-Aasian kokoisesta maasta unelmoinut Japani ulotti valtansa kaikkialle myös Shanghaissa, kun taas Eurooppa ja Yhdysvallat olivat hallinneet omimillaan maa-alueillaan Shanghaissa. Japani hajotti länsimaiden aluehallinnot Shanghaissa toisen maailmansodan aikana, mutta Yhdysvallat lopetti Japanin miehitysvallan samalla kun se ratkaisi sodan loppumisen ennennäkemättömän järeällä tavalla.⁹⁷ Kiina alkoi saada omaa maataan takaisin itselleen.

Ennen japanilaismiehitystä Shanghai oli jaettu monen maan kesken. Siellä vietettiin siirtomaaelämää, mutta pisteittäin. Länsimaat eivät pyrkineet muuttamaan laaja-alaista Kiinaa selkeäksi siirtomaaksi vaan epämuodollisen imperiumin osaksi. Ulkomaalaiset eivät lähetyssaarnaajia lukuun ottamatta saaneet asua omimiensa alueiden ulkopuolella. Englantilaisen siirtokunnan alue perustettiin Shanghaihin vuonna 1843. Myöhemmin sen nimi muutettiin kansainväliseksi siirtokunnaksi. Pienemmälle Yhdysvaltojen

⁹⁵ Pinyin-translitteraatio Mao Zedong on korvannut aikaisemman Wade-Giles-muodon Mao Tse-tung. Paltemaa & Vuori 2012, 6.

⁹⁶ Ensimmäinen oopiumisota 1839–1842, toinen oopiumisota 1856–1860. Eurooppalaiset halusivat saada tuotteitaan myydyiksi, mutta ainut mitä kiinalaiset halusivat ostaa oli hopea. Englantilaiset keksivät alkaa tuoda oopiumia siirtokunnastaan Intiasta Kiinaan, jonka hallinto ei tästä pitänyt. Kiinalaiset tuhosivat englantilaisten laivojen oopiumirahteja ja ajoivat englantilaiset tylysti pois. Tästä saatiin syy ensimmäiseen oopiumisotaan, jonka kiinalaiset hävisivät. Ranska yhtyi toiseen oopiumisotaan englantilaisten puolelle. Sama toistui, Kiina hävisi. Länsimaat pääsivät laajentamaan markkinoitaan Kiinassa. Haw 2005, 157–160; Van de Ven 2017, 188.

⁹⁷ Kujala 2019, 409–410; Aunesluoma ym. 2010, 27; Bergère 2009, 287, 300–301.

siirtokunnalle vahvistettiin rajat vuonna 1854, mutta se yhdistettiin englantilaisen siirtokunnan kanssa samaksi alueeksi vuonna 1863, jolloin sen nimeksi tuli niin ikään kansainvälinen siirtokunta. Ranskalainen siirtokunta perustettiin 1849.⁹⁸ Kiinalaisten oma kaupunginosa oli muurilla ympäröity vanha kaupunki ranskalaisen siirtokunnan eteläpuolella. Suomalaiset merimiehet asuivat Hongkew'n alueella, joka oli osa kansainvälistä siirtokuntaa. Siirtokuntien sisällä oli erillisiä ja erilaisia alueita.⁹⁹ Kartasta 1 näkyy Shanghain alueiden pääjako.

Länsimaiden vaikutus ei ulottunut niinkään sisämaahan kuin rannikkokaupunkeihin. Länsimaalaiset rajoittivat kiinalaisten maanomistusta ja kontrolloivat maata 92 sopimussataman kautta. Sopimussatamissa kannettiin vain vähäisiä tulleja, joita Kiina ei voinut yksipuolisesti korottaa. Länsimaiset kauppiat halusivat tehdä kauppaa niin vapaasti kuin mahdollista. Myös teollisuustuotanto nautti verovapautta. Länsimaalaiset saivat ekstraterritoriaalioikeuksia, eli he eivät joutuneet rikoksia tehdessään kiinalaisen oikeusistuimen eteen omimillaan alueilla. Länsimailla oli omat oikeusistuimensa kuin myös omat yhteisöt, poliisi, palokunta, armeijat, rakennusvalvonta ja kaupat. Länsimaat kunnioittivat toistensa oikeuksia. Shanghaissa kuuluisan Bund-alueen tunnusmerkkeinä loistivat länsimaiset mahtipontisen suuret liike-elämän rakennukset joen rannassa ja bulevardit englantilaisine puistoineen.¹⁰⁰

Kiinalaisilla oli ollut jo vuosisatoja asenne, jonka mukaan ulkomaailmalla ei ollut heille mitään tarjottavaa tai opetettavaa. Kiinalaiset pitivät keisariaan maailmanvaltiaana.¹⁰¹ Bergère korostaa kiinalaisten ja ulkomaalaisten suhdetta, pakkovuorovaikutusta, mikä teki Shanghaista omaleimaisen. Länsimaiden tuoma moderni maailma muotoiltiin Kiinan ikivanhan kulttuurin päälle. Se vaati kiinalaisten nöyryyttämistä ja heidän kivuliasta sopeuttamistaan kolonialistien vaatimuksiin. Shanghaista tuli varakas satamakaupunki,

⁹⁸ Bickers 1999, 164.

⁹⁹ 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1942, ”Finnish citizens in Shanghai”-lista. Joillakin päällystön miehillä oli asuntoja paremmissakin osoitteissa, miehistö asui Hongkew'n getossa; Bickers 1999, 122-125.

¹⁰⁰ Heikkonen 2007, 102-103; Huotari & Seppälä 1990, 62-64; Kujala 2019, 409-410; Aalto ym. 2010, 28. Myös venäläisillä ja japanilaisilla oli ekstraterritoriaalioikeudet.

¹⁰¹ Kujala 2019, 412.

jossa kukoisti länsimaiden kapitalismi, joka alkoi kehittyä heti keisarinvallan loputtua vuonna 1911 vallankumouksessa. Kapitalismin vahvistuminen tukahtui Shanghaissa alkaen japanilaisten miehityksestä vuonna 1937.¹⁰² Kiinalaiseen kulttuuriin kuuluu kasvojen menettämisen käsite. Sillä tarkoitetaan nöyryytystä, jossa menetetään arvokkuus ja kunnia pitkäaikaisesti ja syvällisesti. Oopiumisodat merkitsivät kiinalaisille tällaista kasvojen menettämistä.¹⁰³

Kolonialismin perintö vaikutti vahvasti Shanghaissa, jonne suomalaiset merimiehet rantautuivat 1940-luvulla täysin erilaisesta kulttuurista lähtöisin. Oopiumiluolat olivat Shanghaissa suhteellisen yleistä vielä sata vuotta oopiumisotien jälkeenkin toisen maailmansodan aikaan. Sekä Anteroinen että Wirén huokaavat helpotuksesta, etteivät he alkaneet käyttää oopiumia. Myöskään mitään viitteitä muiden merimiesten oopiumin käytöstä lähteistäni ei löydy. Suomessa ei ollut oopiumiluolia, mutta alkoholia Suomessa käytettiin. Näin tekivät myös merimiehet. Kulttuurisidonnaiset tavat muuttuvat hitaasti.¹⁰⁴

3.2 Viholliset Kiina ja Japani

Perivihollisten Kiinan ja Japanin osalta toinen maailmansota voidaan nähdä alkaneen jo 1930-luvun alussa. Japanin poliittisessa kentässä tapahtui 1930-luvulla muutoksia, joiden seurauksena maan ylin poliittinen johto korvattiin militaristisella johdolla. Japani miehitti Kiinan Mantsurian vuonna 1931 ruoantuotantoalueeseen ja muutti paikan nimen Mantsukuoksi, jonne Japani pystytti nukkehallituksen pakotettuaan ensin Kiinan vetämään sotajoukkonsa pois alueelta.¹⁰⁵

Kiinalaisten sotilaiden vastarinta Japania vastaan kärsi epäyhtenäisyydestä, koska samaan aikaan kun Kiinan alueet olivat ulkoisten aggressioiden kohteena, Kiinassa käytiin veristä ja raakaa sisällissotaa nationalistien ja kommunistien välillä. Sisällissodan osapuolet kahakoivat Shanghainkin kaduilla mies miestä vastaan. Kiinan johtavaksi poliittiseksi voimaksi nousi kansallinen Kuomintang-puolue, joka yritti yhdistää Kiinaa, koska Kiina

¹⁰² Bergère 2009, kirjan takakansi.

¹⁰³ De Mente 2000, 57.

¹⁰⁴ Anteroinen 1990, 33; Wirén 2000, 75.

¹⁰⁵ Beevor 2012, 18, 74; Bergère 2009, 287–322; Benson & Matsumura 2001, 3–4.

oli jakaantunut riitaisten sotapäälliköiden johtamiin erilaisiin alueisiin. Kiina kävi läpi perusteellisia yhteiskunnallisia muutoksia yksi toisensa perään laajalla rintamalla. Toisen maailmansodan lopussa Kiinan kommunistisen puolueen onnistunut vallankumous Mao Zedongin johdolla oli lähellä.¹⁰⁶

7.7.1937 Pekingissä Marco Polon sillalla alkoi mitättömästä tapahtumasta välikohtaus, joka eskaloitui hirvittävällä tavalla. Sen jälkeen Kiinan ja Japanin välistä sotaa käytiin tauotta kahdeksan vuotta aina vuoteen 1945 asti, jonka aikana myös Shanghai koki aseellisia konflikteja. Sota sai tuulta tuleen japanilaisten joukkojen edettyä Nanjingiin 13.12.1937 tekemään verilöylyään, jonka seurauksena noin 300 000 kiinalaista, pääosin siviiliuhria, murhattiin mitä tuskallisimmilla tavoilla. Shanghaissa japanilaiset räjäyttivät taloja ja ihmisiä kuoli raunioihin sodan aikana. Sotaa käytiin alkuun aasialaisten kesken, länsimaalaisten alueita ei haluttu varsinaisesti tuhota. Suuret osat Itä-Kiinaa mukaan lukien Shanghai, jäivät japanilaisten haltuun.¹⁰⁷ Yhdysvallat vaati Japania vetäytymään Kiinasta ja Indokiinasta. Japani ei pitänyt tällaisesta vaatimuksesta vaan vastasi yllätyshyökkäyksellä Pearl Harboriin 7.12.1941. Japani tuhosi Yhdysvaltojen Tyynenmeren laivastoa, mikä oli Japanille valtava riemuvoitto. Kolmen ja puolen vuoden kuluttua Pearl Harborin tapahtumista Yhdysvallat pudotti elokuussa 1945 Japaniin kaksi atomipommia, jonka jälkeen Japani antautui ehdoitta sekä menetti imperiuminsa.¹⁰⁸

Kansainvälinen siirtokunta oli Shanghain kaupungin moottori väestönkasvun ja teollistumisen näkökulmasta ja se vastaanotti niin kiinalaisia tehdastyöläisiä kuin kansainvälisiäkin asukkaita. Shanghaissa asui eniten kiinalaisia, yli 90 prosenttia väestöstä, jopa viisi miljoonaa. Sota-aika jätti arpia osaan kaupunkialueesta; erityisesti Zhabei pommitettiin maan tasalle ja sinne nousi valtava kiinalaisten hökkelikylä. Yleisesti ottaen kiinalaiset olivat toisen luokan kansalaisia Shanghaissa, jossa muualta tullut japanilaisvähemmistö piti valtaa. Sodan loputtua koko Shanghain 33 000 japanilaisen

¹⁰⁶ Kujala 2019, 430–432; Beevor 2012, 74; Paltemaa & Vuori 2012, 17–21.

¹⁰⁷ Bergère 2009, 287–322; Haw 2005, 191.

¹⁰⁸ Kujala 2019, 431–432; Field 2010, 209.

yhteisö pakotettiin muuttamaan takaisin sodan hävinneen Japanin omalle maaperälle pois Kiinasta.¹⁰⁹

3.3 Veriheimolaiset Suomi ja Japani

Suomen ja Japanin poliittisesta historiasta löytyy vastaus tutkimuskysymykseeni suomalaisten merimiesten internoinnista. Tästä syystä annan tilaa tutkielmassani Suomen ja Japanin ystävällissävytteisten ja erityisluonteisten välien kuvailuun. Painavana punaisena lankana Japanin ja Suomen suhteissa oli koko ajan yhteinen naapuri ja uhka, Neuvostoliitto. Suomen ja Japanin diplomaattiset suhteet olivat tiiviit 1920-luvulta lähtien toisen maailmansodan loppupuolelle saakka.¹¹⁰ Japani avasi edustustonsa Helsinkiin vuonna 1921; samoin Suomelle perustettiin Tokion-edustusto. Suomi tarjosi hyvän näkötornin Japanille Neuvostoliiton olojen tarkkailemiseen. Japanin edustustoja oli myös muissa reunavaltioissa kuten Virossa ja Latviassa. Japanin lähettiläs Sugihara keräsi innokkaasti Neuvostoliittoa koskevaa tiedustelutietoa Suomessa. Sugiharana toiminta kehittyi salaiseksi Neuvostoliiton-vastaiseksi tiedusteluyhteistyöksi Japanin ja Suomen armeijoiden välillä. Suomalaiset tekivät yhteistyötä hänen kanssaan. Näin maat hyödyttivät toistensa kansallista turvallisuutta. Luottamus oli suurta.¹¹¹

Suomen talvisodan jälkeen eversti Auno A. Kaila ja kapteeni (myöhemmin majuri) Lauri Laine kutsuttiin Mantsukuohon opettamaan ja ohjaamaan sotaharjoituksia talviolosuhteissa Japanin armeijalle. He joutuivat jäämään koko jatkosodaksi Japanin palvelukseen, koska Suomeen oli mahdotonta päästä takaisin katkenneiden kulkuyhteyksien takia. Vaihtona suomalaisille upseereille oli saapunut japanilainen puolustusasiamies Helsinkiin. Japanilaiset olivat napanneet Nomonhanissa venäläisen tiedustelun koodin Vladivostokin ja Kahvarvskin välillä ja se annettiin suomalaiselle radiotiedustelulle. Suomi hyötyi tästä jatkosodassa, koska venäläiset käyttivät samaa koodia etulinjassa 1941, jolloin suomalaiset saivat selville 70 prosenttia vihollisen viesteistä.¹¹²

¹⁰⁹ Henriot ym. 2019, 5, 32; Field 2010, 209.

¹¹⁰ Saunavaara & Ipatti (toim.) 2019, 45.

¹¹¹ Koskela & Lahe & Ridanpää 2016, 74–77; Fält 1988, 72.

¹¹² Saunavaara & Ipatti (toim.) 2019, 36, 40; Sahi 2008, 70; Fält 1988, 191, 195.

Henkilösuhteet merkitsivät erityisen paljon Japanin ja Suomen väleissä. Entinen ulkoministeri ja diplomaatti Karl Gustaf Idman nimitettiin Tokioon lähettilääksi vuodesta 1939. Nimitys sota-aikana osoitti Suomen ulkoministeriön pitävän Tokiota tärkeänä asemapaikkana. Idman oli ennen Tokioon tuloaan toiminut jo 20 vuotta Suomen ulkoasiainministeriön palveluksessa, joten hän oli kansainvälisestikin laajasti verkostoitunut diplomaatti. Idman pääsi nopeasti piireihin ja niistä oli suurta apua Suomen talvisodan puhjettua. Suomen saama sympatia auttoi Idmania sujahtamaan entistä paremmin verkostoihin. Suuri joukko järjestöjä ja tavallisia ihmisiä lahjoitti pieniä summia rahaa Suomen valtiolle talvisodasta selviämiseksi, rahat toimitettiin lähetystön kautta.¹¹³

Mantsukuo oli Japanin alainen nukkevaltio Mantsuriassa, jonka Japani oli valloittanut vuonna 1932 Kiinalta. Suomen Tokion-lähettiläs Idman piti yhteyttä Mantsukuon edustajien kanssa, mistä ei Kiinassa pidetty. Tokion lähettiläs Idman raportoi Mantsukuon matkastaan näin: ”Ei ole epäilystäkään siitä, että Mantsukuo saa kiittää Japania siellä nykyään vallitsevista oloista. Japanilaiset palauttivat maahan järjestyksen ja tekivät lopun siellä toimivista ryövärijoukkueista ja kommunistisesta kiihotuksesta. Kiinan hallitus ei kerta kaikkiaan kyennyt pitämään yllä järjestystä...”¹¹⁴ Idman mielisteli japanilaisia diplomaattisuhteiden eteen. Suomen hallitus tunnusti Mantsukuon hallituksen heinäkuussa 1941. Chungkingissa oleva Kiinan hallitus lähetti 28.8.1941 kirjelmän Shanghain pääkonsulinvirastoon, jossa protestoitiin Suomen Mantsukuon tunnustamista. Kiinan Chungkingin hallitus oli syvästi pettynyt Suomen toimintaan ja teki selväksi, että Mantsukuo ei ole mitään muuta kuin kontrolloitu nukkevaltio, joka on perustettu japanilaisten militanttien vaikutusvallan alle.¹¹⁵

Japani ja Saksa solmivat antikomintern-sopimuksen vuonna 1936. Antikomintern oli merkittävä sopimus, josta tuli pohja seuraavana vuonna solmitulle kolmen vallan

¹¹³ Saunavaara & Ipatti (toim.) 2019, 35–36.

¹¹⁴ 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942, Idmanin matkaraportti Mantsukuosta; *Itsenäinen Suomi* 24.2.1942 nro 2/1942.

¹¹⁵ 79 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F17:1 Lääkintälaitos 1939–1945, Kiinan Chungkingin hallitukselta saatu kirjelmä on vääraaiheisessa kansiossa, Kirjeet ulkoasiainministeriölle nro 412/75 13.9.1941 ja nro 472 9.9.1941; Fält 1988, 192.

sopimukselle Italian liittyttyä mukaan. Kolmen vallan sopimuksessa osapuolet lupautuivat auttamaan toisiaan, jos sotaan vielä osallistumaton valtio hyökkäisi jonkun niistä kimppuun. Sopimus suuntautui Yhdysvaltoja vastaan. Suomi yhtyi monen muun valtion ohella vuonna 1941 antikomintern-sopimukseen, mutta ei kolmen vallan sopimukseen. Näin Suomi säilytti diplomaattisuhteet Yhdysvaltoihin. Suomi ei alunpitäenkään ollut innokas liittymään antikominterniin, mutta sopimuksen allekirjoituksella marraskuussa 1941 Suomi lunasti lisää elintärkeää leipäviljaa Saksasta aina seuraavaan kevääseen saakka pula-ajassa elävälle kansalle. Antikomintern-sopimus oli suunnattu kominternia vastaan eli sapelinkärki osoitti Neuvostoliittoon. Japani antoi suurta arvoa Suomen liittymiselle antikomintern -sopimukseen ja sitä hehkutettiin ylitsevuotavin sanoin, mutta suurta käytännön vaikutusta akselivaltojen ja Suomen välisiin suhteisiin sillä ei ollut. Sen sijaan liittoutuneiden suhteet Suomeen vaikeutuivat entisestään tämän seurauksena. Englanti julisti sodan Suomelle 6.12.1941. Kiinan kommunistinen puolue oli perustettu vuonna 1921 kominternin avustamana. Selvittyään vallankumouksestaan Neuvostoliitto tarjosi marxismia, johon monet koulutetut kiinalaiset tarttuivat.¹¹⁶

Suomen ja Japanin väliset suhteet olivat monesta näkökulmasta katsottuna hyvät ja niitä pidettiin yllä aktiivisesti. Itsenäisyyden liitto Helsingissä kustansi *Itsenäinen Suomi* -lehteä. 24.2.1942 julkaistiin erityinen Japani-numero, jossa haastateltiin merkittäviä toimijoita asian tiimoilta. Kansanluonteesta löydettiin paljon samaa kuten esimerkiksi puhtaudenrakkaus, rehellisyys ja siveellisyys. Yhteisenä virheenä nähtiin jäykkyys sisäisten tunteiden ilmaisemiseen. Molemmat kansat olivat hyvin isänmaallisia. Tokion Japanilais-Suomalaisen Seuran puheenjohtaja, paroni T. Mitsui kutsui japanilaisia ja suomalaisia ”veriheimolaisiksi”. Japanilaisissa sanomalehdissä kirjoitettiin, että suomalaiset olivat oikeastaan aasialaisia. Suomalaiset olivat ”eurooppalaistuneita keltaisia ihmisiä”.¹¹⁷

¹¹⁶ Paltemaa & Vuori 2012, 17–21; Aalto ym. 2010, 148–149; Kujala 2019, 431. Saunavaara & Ipatti (toim.) 2019, 32; Kinnunen-Härmälä (toim.) 1985, 37; *Itsenäinen Suomi*, nro 2, 24.2.1942, 4–6, 11, erityinen Japani-numero; *Pohjalainen* 25.11.2011 (leipäviljasta); Fält 1988, 192. Komintern oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen aloitteesta perustettu kansainvälinen yhteistyöjärjestö, joka pyrki ohjaamaan eri maiden kommunisteja.

¹¹⁷ *Tokyo nichinichi shinbun*, 1.12.1939; *Yomiuri shinbun* 1.12.1939. Nämä lähteet on antanut Hiroshi Momose artikkelissaan ”Japan’s Relations with Finland 1919–1944 as Reflection by Japanese Source Materials”; *Itsenäinen Suomi*, nro 2, 24.2.1942, 12–14.

Jatkosodan päättäneen, Suomen ja Neuvostoliiton väliset sotatoimet lopettaneen Moskovan välirauhansopimuksen nojalla Suomi katkaisi diplomaattisuhteensa Japaniin 22.9.1944. Tämänkin jälkeen Japanin ulkoministeriössä kohdeltiin suomalaisia ystävällisesti ja paikallinen lehdistö kirjoitti Suomen joutuneen toimimaan pakon edessä.¹¹⁸ Kuultuaan Suomen katkaisseensa diplomaattisuhteet, Japanin ulkoministeri sanoi paradoksaalisesti, että toivottavasti tämä ei silti tarkoita sitä, että tämä pakottaisi Suomea rikkomaan hyvät suhteet Japaniin. Japanilta löytyi ymmärrystä Suomen toimintaan tässäkin tilanteessa, mikä osoittaa Japanin ja Suomen erityislaatuista suhdetta. Eräs aikakausi Japanin ja Suomen suhteissa oli kuitenkin ohi.¹¹⁹

Suomen ja Japanin suhteet vaikuttivat pohjana myös siinä, miten suomalaisia merimiehiä kohdeltiin Japanin miehittämässä Shanghaissa. Toki Shanghain suomalaisiin merimiehiin diplomaattisuhteiden katkaiseminen vaikutti välittömästi kaikenlaisen kontrollin kiristymisenä sekä Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston lakkauttamisena, mutta suomalaiset nauttivat silti erityisasemaa verrattuna muihin vihollismaiden kansalaisiin. Suomalaisia merimiehiä ei internoitu vankileireille.

¹¹⁸ Saunavaara & Ipatti (toim.) 2019, 45.

¹¹⁹ Fält 1988, 88.

4 Merimiehet arjen ongelmien kurimuksessa

4.1 Avustusten niukkuus

Aluksi miesten jäätyä Shanghaihin rahat riittivät hyvin. Wirén kertoo päällystön rennosta elämästä:

”Vuokrasimme kokonaisen huvilan yhdeksi yöksi ja pidimme siellä hauskaa tyttöjen ja sampanjan voimin. Musiikista huolehti tilaisuutta varten palkkaamamme viihdeorkesteri. Elämä maistui makealle, makeammalle kuin oikeastaan olisi ollut lupa. Olihan kotimaamme sodassa ja omat sukulaisemme siellä kärsimässä. Mutta minkäs me sille Shanghaissa mahdoimme – olisivat hekin meidän tavallamme elämästään nauttineet, jos olisivat saaneet tilaisuuden. He elivät siellä niin hyvin kuin pystyivät – ja me Shanghaissa niin hyvin kuin pystyimme. Syytä huonoon omaantuntoon ei siis ollut. Silti tunsimme toisinaan olomme ristiriitaiseksi.”¹²⁰

Onni jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Kukaan ei osannut ennalta arvata laivapestien loppuvan äkkiä vuosikausiksi. Työttömyyden pitkittyessä ja rahojen loppuessa, Shanghain pääkonsulinvirasto tuli apuun jakamalla avustuksia työttömille merimiehille heidän elantokustannuksiinsa Shanghaissa. Vaikka miesten saamia rahoja kutsuttiin avustuksiksi, tarkemmin määriteltyinä ne olivat lainoja. Saadut rahat oli maksettava takaisin täysimääräisinä heti kun mahdollista. Jokainen avustusta saava joutui allekirjoittamaan takaisinmaksusitoumuksen sekä valtakirjan, joka oikeutti ulkoasiainministeriön ottamaan avustusta saaneen henkilön pankkitililtä rahat velan maksuun, mikäli rahoja olisi tai tulisi. Näin lukee arkistoasiakirjoissa, mutta ei Veijo Wirén enkä minäkään muista kuullemme mainitun, että Shanghain avustuksia olisi pitänyt maksaa takaisin myöhemmin Suomessa. Sen sijaan sekä Einar Wirén että Anteroinen kertoivat, että pakkosäästettyjä palkkoja he eivät koskaan saaneet.¹²¹ Myös *Uudessa Suomessa* luki, että noin kymmenkunnan merimiehen säästötileillä ei enää ollut pakkosäästettyjä rahoja sodan jälkeen.¹²² Kauppa-

¹²⁰ Wirén 2000, 77.

¹²¹ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, lukuisat allekirjoitetut takaisinmaksusitoumukset ja valtakirjat; Wirén 2000, 76; sähköpostit Wirén/Pirinen 2020.

¹²² *Uusi Suomi* 1947 nro 31, 10.

ja teollisuusministeriö, sosiaaliministeriö ja merenkulkuhallitus julkaisivat vetoomuksen 6.11.1939, jossa merenkulkijoiden tulisi säästää huomattava osa palkastaan suomalaisille pankkitileille isänmaallisena tekona. Suomen Postisäästöpankki ”otti järjestääkseen merenkulkijain säästöjen tallettamisen heitä täysin tyydyttävällä tavalla...”¹²³ Oletan siis, että ainakin suuri osa merimiehistä menetti pakkosäästetyt palkkansa valtiolle. Inflaatio olisi syönyt pakkosäästöjä. Shanghain pääkonsulaatin avustuksia ei liene tarvinnut maksaa takaisin sodan jälkeen Suomessa.

Sairaanhoitoa tarvitsevat saivat Shanghain pääkonsulinvirastosta maksusitoumuksen lääkäri- ja sairaalakuluihin, joista potilaat joutuivat niinkään allekirjoittamaan takaisinmaksusitoumuksen. Luottosairaalana toimi The Shanghai General Hospital, joka joutui allekirjoittamaan kustakin potilaasta paperin, jossa luvattiin toteuttaa sairaanhoito mahdollisimman vähillä kustannuksilla. Erityishoitoa, injektioita tai kalliita lääkkeitä ei saanut antaa ennen kuin oli neuvoteltu niiden tarpeellisuudesta Shanghain pääkonsulinviraston kanssa. Potilaat luokiteltiin. Ykkösluokan ilmaispaikkoja annettiin esimerkiksi tartuntatautien potilaille. Toisen luokan potilaan sairaalamaksu oli edullisempi kuin kolmannen luokan potilaan, mutta myös hoidon taso oli verrattavissa siihen, mitä hoidosta maksettiin.¹²⁴ Sairaanhoitoon pääseminen helpotti arkea.

Shanghain pääkonsulaatissa työskentelivät pääkonsuli Harald Tanner¹²⁵, sihteerinä T.A. Bergroth, vahtimestarina K.V. Anttonen ja kielenkääntäjänä Kingwell H. Tsha. Virasto löytyi ranskalaisen siirtokunnan osoitteesta 301 Route Cardinal Mercier, Apt. 10. Tosin japanilaiset muuttivat 250 kadun nimet vuonna 1943, jolloin pääkonsulaatinkin osoitteesta tuli Kweilin lu, mutta uusia kadun nimiä ei osattu yleisesti käyttää.¹²⁶ Shanghain pääkonsulinvirasto toimi tutkimusajankohdan sotavuosina aina siihen saakka kunnes

¹²³ 88 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F6:3 Ulkoasiainministeriön kiertokirjeiden jäljennökset 1939–1945, Vetoamus merenkulkijoille 6.11.1939.

¹²⁴ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, Lukuisat allekirjoitetut takaisinmaksusitoumukset ja valtakirjat.

¹²⁵ Mainitsen pääkonsulin nimen, vaikka kerron hänen palkkansa, koska virkamiehen palkka ei ollut tuolloin salaista tietoa.

¹²⁶ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1943.

Suomi katkaisi 22.9.1944 diplomaattisuhteet Japanin kanssa, eikä konsulitoiminta voinut enää jatkua.¹²⁷ Neutraali maa Ruotsi suostui Suomen suojavaltioksi Japanissa ja otti huolehtiakseen Shanghaissa olevista merimiehistä ”taloudellisesti edullisimmalla tavalla niitä perusteita noudattaen, joiden mukaan suomalaisille merimiehille oli tähänkin asti avustusta myönnetty ja joista Ruotsin Shanghain-lähetystö sai tarkemmat tiedot entiseltä Suomen ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulilta”. Siis vaikka suomalaiset saivat jatkossa Ruotsin lähetystöstä avustuksen, he eivät saaneet niin paljoa kuin ruotsalaiset merimiehet vaan saman verran kuin aikaisemminkin eli vähemmän kuin ruotsalaiset.¹²⁸ Suomalaisten merimiesten avustuksen maksoi Suomen valtio ja ruotsalaisten merimiesten Ruotsin valtio. Vaikka avustukset mitä ilmeisimmin olivat pienet, on vaikea nähdä, miten merimiehet olisivat selvinneet ollenkaan ilman niitä.

Tilikirjoista¹²⁹ käy ilmi, että työttömät merimiehet saivat avustusta kolme kertaa kuukaudessa kukin saman verran. Avustuksen piti riittää ruokaan ja asumiseen. Tämän lisäksi näkyy tulleen tarveharkintainen lisä sairauskuluihin sekä arjen hyödykkeisiin kuten esimerkiksi kenkien korjaukseen, alusvaatteisiin tai keittotarvikkeisiin. Pääkonsuli keräsi hintatietoja ja teki laskelmia elinkustannuksista. Laskelmien perusteella hän päätti avustusten suuruudesta.¹³⁰ Ei ollut itsestään selvää saada rahaa tarvehankintaisiin menoihin. Kinnari muistelee pääkonsulaatin sihteerin ehdottaneen, että heillä olisi vanhoja sanomalehtiä, joita voisi kumilenkin avulla kietoa jalkoihin lämmikkeiksi.¹³¹ Tämä voi olla merimiesten tyytymättömyydestä kummunnutta väritettyä tarinaa. Mikäli se olisi totta, se kertoisi pääkonsulaatin epäkunnioittavasta asenteesta merimiehiä kohtaan.

Avustusmäärien heilahtelut osoittavat, että pääkonsuli reagoi hintatason muutoksiin nopeasti. Vuonna 1940 avustus oli kolme kertaa 40 eli 120 Shanghain dollaria kuukaudessa

¹²⁷ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944; Saunavaara & Ipatti (toim.) 2019, 45.

¹²⁸ UMA 23Y Kiina; Sahi 2008, 121; 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

¹²⁹ 90 Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat.

¹³⁰ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomukset 1942 ja 1943.

¹³¹ Kinnari 2000, 113.

henkilöä kohden, mikä tekee 1 440 Shanghain dollaria vuodessa henkilöä kohden. Seuraavana vuonna 1941 avustuksen määrä nousi kaksi kertaa. Tammikuusta kesäkuuhun työtön merimies sai avustusta saman kuin edellisenä vuotena, kolme kertaa 40 eli 120 Shanghain dollaria kuukaudessa henkilöä kohden, mutta heinäkuusta lokakuuhun avustus nousi kymppillä. Tällöin he saivat kolme kertaa 50 eli 150 Shanghain dollaria kuussa. Marraskuusta joulukuuhun avustus nousi kahdella kymppillä ja oli kolme kertaa 70 eli 210 Shanghain dollaria kuussa. Näin avustus vuonna 1941 nousi 300 Shanghain dollarilla verrattuna edelliseen vuoteen ja oli yhteensä 1 740 Shanghain dollaria henkilöä kohden.¹³²

Vuonna 1942 alkuvuonna avustus väheni edellisestä. Tammikuusta helmikuuhun se oli kolme kertaa 60 eli 180 Shanghain dollaria kuussa, mutta maaliskuusta huhtikuuhun mentiin 80 Shanghain dollarilla kolmesti kuussa eli avustus nousi yhteensä 240 Shanghain dollariin kuussa. Touko- ja kesäkuussa saatiin kolme kertaa satanen kuussa eli 300 Shanghain dollaria. Tämän jälkeen tuli taas muutos heinäkuusta syyskuuhun 120 Shanghain dollaria kolmesti kuussa eli yhteensä kuukaudessa 360 Shanghain dollaria ja loppuvuotena lokakuusta joulukuuhun avustus oli 150 Shanghain dollaria kolmesti kuussa eli 450 Shanghain dollaria kuussa. Koko 1942 vuoden avustus oli 3 870 Shanghain dollaria. Toisin sanoen, kun vuonna 1940 avustus pysyi koko vuoden samanlaisena, vuonna 1941 se nousi kaksi kertaa. Vuonna 1942 avustus ensin laski kerran ja sen jälkeen nousi neljä kertaa. Vaikka välillä oli laskua, suuressa mittakaavassa avustukset jatkoivat nousuaan. Vuoden 1942 avustusten kokonaismäärä nousi 2,2-kertaiseksi verrattuna edelliseen vuoteen 1941.¹³³

Taulukosta 3 voi nähdä muutosten kiihtyvän. Vuonna 1943 Shanghaissa koettiin inflaatio, mikä pakotti nostamaan avustusmääriä kuusi kertaa. Inflaation on täytynyt olla nopeaa, koska avustusmääriä nostettiin niin monta kertaa. Yksittäisen merimiehen avustus oli maksimissaan yhteensä 16 230 Shanghain dollaria vuonna 1943. Shanghain pääkonsulinviraston antamat avustukset olivat yhteensä 1 843 230 Shanghain dollaria. Kuukausiavustusten keskiarvo oli 153 602 Shanghain dollaria. Vuonna 1943 pienin yhteismäärä, 59 847 Shanghain dollaria, maksettiin tammikuussa ja suurin, 338 664

¹³² 90 Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat.

¹³³ 90 Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat.

Shanghaiin dollaria, joulukuussa. Ero eniten ja vähiten maksettujen kuukausien välillä on suuri. Joulukuussa 1943 maksettiin avustusta 2,75 kertaa niin paljon kuin tammikuussa 1943. Kaikki avustettavat olivat työttömiä merimiehiä. Takaisinmaksuprosentti kohosi silti viiteen, vaikka he olivat avustusten piirissä. Pieni osa heistä pystyi lyhentämään avustusvelkojaan esimerkiksi tilapäistöiden ansiosta tai Suomesta pankista saaduilla varoillaan. Ruuan hinta nousi 3,5-kertaisesti vuoden 1943 aikana, mitä ilmennän taulukoilla 3 ja 4. Ruoan hinta nousi siis 0,75 prosenttiyksikköä enemmän kuin kuin avustus.¹³⁴ Siksi avustus suhteellisesti pieneni.

Vuonna 1943 Shanghaissa oli oltu jo vuosia. Vaatteet ja kengät kuluivat puhki, hampaat reikiintyivät ja sairauksia tarttui. Tarveharkintaiset lisät vuonna 1943 olivat esimerkiksi seuraavanlaisia Shanghaiin dollarien summia: kenkien korjaukseen 30, 50, 50, 60, 220, 250, 300, 350, 350, 350 ja 400. Kenkiä korjattiin, eikä niin vain ostettu uusia. Hintaan vaikutti tietenkin, millaisen korjauksen suutari teki, mutta esimerkki summien vaihteluista osoittaa myös sen, että hinnat olivat alkuvuonna selkeästi alhaisempia kuin loppuvuodesta. Koska avustusten lisäksi merimiehet saivat tarveharkintaisia lisäävustuksia, taulukon 3 sarakkeen ”avustukset kaikille avustettaville yhteensä” on suurempi kuin avustusten ”per henkilö kuukaudessa yhteensä”- sarake kerrottuna runsaalla viidelläkymmenellä merimiehellä. Henkilökohtainen lisä oli jokaisella erilainen tai sitä ei ollut ollenkaan.¹³⁵

Vuodelta 1944 käytössäni on tietoja vain osasta vuotta, lakkautettiinhan pääkonsulinviraston toiminta syyskuussa. Vuonna 1944 avustus kesä-heinä-elo-syyskuussa oli 1000 + 800 + 800 eli yhteensä 2600 Shanghaiin dollaria kuussa, mikä oli 700 Shanghaiin dollaria enemmän kuin joulukuussa 1943, jolloin avustus oli korkeimmillaan siihen mennessä. Vaikka avustus nousi itseensä verrattuna paljonkin, se muuhun ympäristöön kuten hintojen nousuun verrattuna ei pysynyt sellaisena, että sillä olisi tullut kohtuullisesti toimeen. Vaikuttaa siltä, että se oli lähtökohtaisesti liian alhainen.¹³⁶ Kun laskee näitä saatuja avustummääriä ja inflaation vauhtia, voi todeta tilanteen olleen erityisen vaikea.

¹³⁴ 90 Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat.

¹³⁵ 90 Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat.

¹³⁶ 90 Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat.

Avustus ei siis pysynyt mukana inflaation vauhdissa. Haluaisin laskea avustussummat nykyrahaksi ymmärrettävyyden helpottamiseksi, mutta se ei ole mahdollista minulle. Vertailun vuoksi pääkonsulin kuukausipalkka oli 15 585 Shanghain dollaria vuosina 1941 ja 1942. Yhteensä tämä teki 187 020 Shanghain dollaria vuodessa. Vuonna 1943 pääkonsulin kuukausipalkkaa nostettiin 20 prosenttia. Summassa oli mukana vaarallisen paikan korvaus. Pääkonsulilla oli nelihenkinen perhe elätettävänä, mutta asunnon vuokran maksoi Suomen valtio. Vuonna 1943 työttömän merimiehen avustus suurten korotusten jälkeen oli kahdeltatoista kuukaudelta yhteensä 16 230 Shanghain dollaria. Palkankorotuksen jälkeen pääkonsulin palkka oli 18 702 Shanghain dollaria kuussa samana vuonna eli 224 424 Shanghain dollaria vuodessa. Palkka oli siis 2000 Shanghain dollaria enemmän kuussa kuin avustus koko vuonna ja vastasi noin 14 merimiehen avustussummaa.¹³⁷ Tietenkin avustus ja palkka olivat eri asioita ja on kyseenalaista sekä loogisesti väärin verrata niitä toisiinsa. Yritän vain tuoda esiin, että molemmilla piti tulla toimeen.

Ruotsalaisten kanssa oli keskusteltu asiasta, josta pääkonsulaattiin tuli kirjallinen aloite, että ryhdyttäisiin soppatykkimäisesti valmistamaan ruokaa yhteisesti pohjoismaisille, noin parille sadalle merimiehelle. Merimiehet asuivat melko lähellä toisiaan. Syy ei käynyt selville, miksei Suomen pääkonsulaatti lämmennyt ajatukselle, eikä lähtenyt ajamaan sitä.¹³⁸ Shanghain pääkonsulinvirastosta tehtiin tilanearviota ulkoasiainministeriölle merimiesten osalta. Pääkonsuli kirjoitti vuonna 1944, että kaikki merimiehet olivat varattomia ja he olivat eläneet pääkonsulinvirastolta saamalla avustuksella, joka ei ollut ollut riittävä, ja he olivat kärsineet suoranaista puutetta.¹³⁹ Muiden pohjoismaisten merimiesten avustukset olivat korkeammat kuin suomalaisten. Esimerkiksi Ruotsin antama avustus oli koko ajan noin kaksinkertainen verrattuna suomalaisten saamaan avustukseen. Ruotsi oli Suomea varakkaampi valtio, eikä se kärsinyt sodasta samoin kuin

¹³⁷ 90 Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat. Kuten kohdassa 2.1 kirjoitin, pohdin pitkään, kerronko Shanghain pääkonsulin nimeä, koska kerron hänen palkkansa. Kerron nimen, sillä virkamiehen palkka oli julkista tietoa.

¹³⁸ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, kiertokirje 26.1.1943.

¹³⁹ 15 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:10 Sekalaista 1938–1946.

Suomi. Jo vuonna 1940 pääkonsuli Tanner kirjoitti ulkoasiainministeriölle, että mikäli työttömät merimiehet jäävät Shanghaihin sodan päättymiseen asti, se tulee Suomen valtiolle hyvin kalliiksi huolimatta siitä, että pääkonsulinvirasto maksaa heille vain minimimääräisen elatuksen.¹⁴⁰ Taustalla on voinut olla monenlaisia syitä, jotka vaikuttivat avustusten määrään ja riittävyteen. Pääkonsuli Tanner valtion virkamiehenä toimi annettujen sääntöjen mukaan avustuksia jakaessaan. Hän joutui työskentelemään ulkoasiainministeriön ja merimiesten vaatimusten ristivedossa. Merimiesten asiat veivät suuren osan Tannerin työajasta. Anteroinen totesi: ”Konsuli sai pistää kätet ristiin päästessään merimiehistä vapaaksi”.¹⁴¹

On olemassa tiettyjä yleisinhimillisesti ymmärrettäviä asioita. Rahat eivät riitä, nälkä on nälkää ja kipu kipua. Kun sairaus vie voimat, niitä ei enää ole. Arlette Farge pyrkii löytämään juuri tällaisia suoria ja henkilökohtaisia yhteyksiä menneisyyteen ikään kuin ”ohittaen” arkiston. Hän kirjoittaa, että arkistojen aineistot antavat vain rajoitetun kuvan sosiaalisesta maisemasta, mutta on uniikkeja hetkiä, jolloin voimme nähdä, mitä esimerkiksi henkilöt ajattelivat arkielämästään. Voi löytyä vain fragmentteja. Pitäisi osata kysyä oikeita kysymyksiä, jotta saisi selville, mitä arkistot eivät muutoin kerro.”¹⁴² Kun kaksi suomalaista merimiestä astui väkisin sisään Heinz Lewinskyn omistamaan kauppaan osoitteessa 611 Broadway East vuonna 1941, sitä voisi pitää alhaisen verensokerin aiheuttamana aggressiivisuutena heidän nähdessään muiden ostavan ruokaa, johon heillä ei ollut varaa. Tai sitten se oli jotakin muuta. Arkistoasiakirjat eivät anna tällaisiin asioihin suoria vastauksia.¹⁴³

Paikalle kutsuttiin poliisit, jotka ohjasivat miehet ulos kaupasta. Toinen palasi kymmenen minuutin päästä takaisin ja rikkoi neljä ikkunaa kaupasta kivillä. Kivet osuivat muutamaan asiakkaaseen sekä yhteen työntekijään ja he loukkaantuivat. Liikkeen omistaja Heinz

¹⁴⁰ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, tilanne 16.12.1940, paperi numero 691/76; 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

¹⁴¹ Anteroinen 1990, 39.

¹⁴² Farge 2013, 30 ja passim; Kivimäki 2006, 76–77.

¹⁴³ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945. kirjeet

Lewinsky vaati pääkonsulaatista lakitoimiston kautta pelkästään ikkunoista 350 Shanghain dollaria korvausta. Lisäksi hän vaati toista suomalaista vangittavaksi järjestyshäiriöstä sekä rauhan rikkomisesta ja omaisuuden vahingoittamisesta. Asia vietäisiin oikeuteen, ellei maksua tulisi.¹⁴⁴ Tapaus oli ikävä. Olivatko merimiehet humalassa vai miksei heitä alun perin päästetty sisään? Suuttuivatko miehet siitä, ettei heitä päästetty sisään? Olipa taustalla mitä tahansa, tapauksesta näkyy se, että yhteiskunta oli toimiva: poliisi otti riehujat kiinni, asiaa puitiin oikeudessa, pääkonsulaatti yritti hankkia miesten rahoja Suomesta. Prosessi venyi pitkäksi. Päätekijä oli jo tapahtuman aikaan sairas ja hänet passitettiin sairaalaan 11.12.1942, koska hänellä oli kipu rinnassa ja keuhkoissa, lisäksi hän sylki verta.¹⁴⁵

Taulukko 5 kertoo, millaisina ajanjaksoina työttömät suomalaiset merimiehet saivat Shanghain pääkonsulinvirastosta avustusta. Yksi oli tullut avustuksen piiriin vuonna 1940, mutta vuonna 1941 tuli jo 11 henkilöä. Seitsemäntoista henkilöä sai avustusta vuodesta 1942, 26 henkilöä vuodesta 1943 ja yksi henkilö vuodesta 1944. Tämä näyttäisi menevän yhteen sen kanssa, että noin kymmenen merimiestä oli Tilda-aluksella töissä vuoteen 1942.¹⁴⁶ Tilda-alus saapui Shanghaihin 4.4.1941, jolloin ja jota ennen vain viisi tämän listan mukaan näyttäisi olleen niinä aikoina avustusten varassa. Tildan rahdithan jatkuivat vielä 4.4.1941 jälkeenkin Kiinan rannikolla, jolloin Tildan miehistö sai palkkaa, eivätkä he tällöin olleet avustusten tarpeessa. Viisi avustettavaa tuntuu vähäiseltä määrältä. Joillain työttömiksi jääneillä merimiehillä on voinut olla säästöjä edellisistä töistään jäljellä. Ensin piti käyttää kaikki omat rahat ennen kuin sai avustusta. Pääkonsulinvirasto otti myös vastaan merimiesten rahoja talletukseen ja antoi niitä asianomaisten pyynnöstä heidän käyttöönsä. Käteistä rahaa ei oikein voinut kuljettaa mukanaan ryöstelyn tähden.

¹⁴⁴ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, lakitoimiston Hans Behmackin kirje konsulaattiin 8.11.1941 nro 527/41

¹⁴⁵ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, kirje konsulaatista sairaalaan, nro 419.

¹⁴⁶ 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1941, nro 381 27.8.1941, nro 146 22.4.1941.

Shanghaihin pankkitiliä taas ei ollut tarkoituksenmukaista avata, sillä eihän kukaan sinne pitkäksi aikaa ollut jäämässä.¹⁴⁷

Monen avustusajankohta loppuu päiväyksen 25.9.1944, jolloin Japanin sotilasviranomaiset tulivat sulkemaan Shanghain pääkonsulinviraston. Tämän opinnäytteen puitteissa ei enää ollut mahdollista ottaa mukaan Ruotsin valtionarkiston asiakirjoja 25.9.1944 jälkeen, jolloin avustus pääkonsulaatinvirastosta loppui.¹⁴⁸ Joistain lähteiden yksityiskohdista selviää, että avustusrahoja käytettiin jo ennakkoon, joten silloin kun avustuksen sai, se saattoi mennä velkoihin. Velkakierre tuli nopeasti. Anteroinen kertoo asiasta sivulauseessa kepeyden kera, mutta velallisen henkisen taakan voi kuvitella raskaaksi. Anteroinen kirjoittaa:

”Olimme useasti kadun varrella syömässä. Siellä oli pöytä ja penkit. Kun söimme keittoa, niin kärpäset lentelivät ruumiiden ja ruokien päälle, mutta kun se keitto oli halpaa ja kova nälkä, niin ei sitä välitä mitä syöpi, kaikki maistui hyvältä. Kävimme kiinalaisessa murjussa paljon syömässä, kun siellä sai syödä velaksi niin kauan kunnes saimme tilin. Siellä oli paljon koiran penikoita. Sitten kun pennut alkoivat tulla suuremmiksi, niin ne alkoivat vähentyä. Kiinalainen syötti pennut meille. Me pojat naurettiin, kun tulimme syömään, minkä värinen mahtoi olla vuorossa”¹⁴⁹

Tässäkin kokemuksessa voi nähdä ryhmäelämäkerrallisen elementin. Merimiesten ryhmä on yhdessä, heillä on yhteinen kokemus nälästä ja ruoan saamisesta. Tietyssä erityisessä ravintolassa käyminen saa oman merkityksensä. Vaikka ravintolan luona on ruumiita, he syövät ravintonsa oman huumorinsa sävyttäminä.

¹⁴⁷ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, tilikirjat.

¹⁴⁸ 15 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:10 Sekalaista 1938–1946, Lähteneet kirjeet 1944–1945, lähetetty tiedot ulkoasiainministeriölle; *Laatokka* 112/1946 mukaan Suomen pääkonsuli lähti perheineen Suomeen vuonna 1946.

¹⁴⁹ Anteroinen 1990, 27–28.

Marita Kilpimaa määrittelee resilienssin psyykkiseksi ominaisuudeksi, jonka avulla yhdet selviävät vastoinkäymisistä paremmin kuin toiset. Olemme jo geneettisesti erilaisia siinä, miten elämäntilanteemme meihin vaikuttaa. Resilienssi ei silti tarkoita persoonallisuudenpiirrettä vaan prosessia. Kilpimaa tutki Andreas Alarieston lauluja ja elämää. Kilpimaa havaitsi, että vastoinkäymisiin Andreas Alariesto reagoi luovuudella, joka kannusti ja rohkaisi häntä ponnahtamaan parempaan elämään.¹⁵⁰ Kinnari edustaa yhtä poikkeustapausta merimiesten ryhmässä. Hän ei juonut eikä polttanut. Hän löysi englanninkielisen kirjaston, jota sitten käyttikin ahkerasti. Heti kun oli mahdollista, Kinnari suoritti kurseja. Hänen säästönsä riittivät ensimmäisiksi vuosiksi omiin elantomaksuihinsa. Hän kävi kahdeksan kuukauden pituisen sähköttäjäkursin. Hän myös opetteli kymmensormijärjestelmän kirjoituskoneella. Hän meni jopa japanin kielen alkeiskurssille. Eikä siinä kylliksi, Kinnari opetteli saksaa, ranskaa, espanjaa ja kiinaa. Kurssien käyminen ja uuden opettelu auttoivat Kinnaria kestämään ja ylittämään koettelemukset.¹⁵¹

4.2 Inflaation hurja laukka

Inflaation kiihtyessä musta pörssi eli salakauppa kukoisti. Virallisesti määrättyllä hinnalla ostamista varten oli olemassa korttisysteemi, jolla säännösteltiin tuotteiden saatavuutta. Tiettyä hyödykettä sai ostaa vain kortissa ilmoitetun määrän. Näitä tuotteita ei välttämättä silti ollut saatavilla ostettavaksi kortissa ilmoitetun vertaa. Mustassa pörssissä useimpia hyödykkeitä oli riittävästi saatavissa kunhan maksoi pyydettyä enenevästi nousevaa hintaa. Shanghain kaupunginhallituksen ei onnistunut saada aikaan hintakontrollia välttämättömille ruokatavaroille. Yleisesti ottaen elintaso huononi ja köyhtyminen lisääntyi entisestään.¹⁵²

Taulukosta 6 näkyy yleisimpien tarvikkeiden hinnanvaihteluita vuoden 1943 alussa ja lopussa. Tiedot on kerätty pääkonsulaatinvirastossa vuodelta 1943. Muutamana esimerkkinä voi mainita kananmunan, riisin ja lämmitykseen käytettävät hiilet. Vuoden

¹⁵⁰ Kilpimaa 2017, 27-29.

¹⁵¹ Kinnari 2000, 119–121.

¹⁵² 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944, ruoan säännöstelystä 20.12.1941 kirje nro 582 pääkonsulinvirastoon Tanskan konsulinvirastosta Shanghaista, Kiertokirje 433-M-IX, päivätty 18.12.1941.

1943 aikana kananmunan hinta mustassa pörssissä oli noussut 1,6:sta kuuteen, riisi kuudesta kahteenkymmeneen ja hiili 6000:sta 20 000:een Shanghain dollariin tonnista. Hinnat olivat siis nousseet 3,5-kertaisesti vuoden 1943 aikana. Konsulaatista saatu avustus oli yhteen aikaan 80 Shanghain dollaria päivässä ja leipä maksoi 100 Shanghain dollaria.¹⁵³ Joidenkin tavaroiden hinta nousi jopa yli kymmenkertaisesti kuukausien aikana.¹⁵⁴ Vuonna 1939 yksi kananmuna maksoi 10 senttiä. Vuonna 1946 paistettu kananmuna ravintolassa maksoi 80 000 Shanghain dollaria. Kananmunat olivat kuitenkin halvempia kuin liha.¹⁵⁵ Shanghaissa kauppa joutui kokonaan japanilaisten käsiin. Kun japanilaiset sinetöivät kaikki tavaravarastot, syntyi heti kova tavaroiden puute ja kysyntä. Monet tavarat hävisivät kokonaan kaupasta. Ne, joilla jotain oli, myivät huikeaan voittoon.¹⁵⁶

Shanghain kaupunginhallituksen sosiaali- ja teollisuusosaston mukaan elinkustannukset kiinalaisille työläisille oli neljä puoli kertaa korkeammat tammikuussa 1941 kuin vuonna 1936. Lisäksi kirjoitetaan, että ruokaindeksi nousi 10,36 pisteestä 219,39:ään pisteeseen, vaateindeksi 4,58:sta 198,30:een, vuokra 16,43:sta 162,85:een, lämmitys, valo, vesi ja jäähditys 4,94:stä 199,26:een ja sekatarvikkeiden indeksi 16,64:stä 170,17:ään. Näin ollen Japanin miehityksen aikana inflaatio kasvoi 230 prosenttia vuodessa. Virkamiesten palkat romahtivat ja korruption taso nousi pilviin. Tällaiset hurjat luvut tarkoittavat, että samalla rahalla vuonna 1937 sai kaksi lehmää, vuonna 1941 yhden sian, vuonna 1943 yhden kanan, vuonna 1946 yhden kananmunan ja vuonna 1947 vain puoli laatikkoa tulitikkuja.¹⁵⁷ Pääkonsulin saavuttua Suomeen vuonna 1946 häntä haastateltiin lehtiin. Hän kertoi, että inflaatio on Shanghaissa tavaton. Indeksilukujen luotettavuus ja tarkkuus muuttuivat kyseenalaisiksi, mikä on pidettävä mielessä, kun yrittää hahmotella inflaation vaikutusta. Koko ajan käytössä olivat niin kutsuttu määrätty hinta sekä hinta salakaupassa eli mustassa

¹⁵³ *Uusi Suomi* 31/1947.

¹⁵⁴ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942, muistiinpanoja.

¹⁵⁵ *Uusi Suomi* 129/1946.

¹⁵⁶ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942.

¹⁵⁷ 90 Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat. Erään shanghaialaisen lehden mukaan, 1.2.1941 olevassa englanninkielisessä lehtileikkeessä tilikirjojen joukossa (lehden nimeä ei ole mainittu); Haw 2005, 119.

pörssissä. Lisäksi indeksilukuja oli vaikea saada japanilaisten hallinnassa olevalta kaupunginhallitukselta. Siksi näihin lukuihin on suhtauduttava varauksellisesti.¹⁵⁸ Tavaroiden myynti ja kuljetus maaseudulta Shanghaihin kävi vaikeaksi, koska myyntilupia varten oli kymmenille tahoille maksettava lahjuksia ennen kuin tavara päätyi kuluttajalle.

159

Japanilaiset valtasivat 8.12.1941 tärkeimmät hallintolaitokset, amerikkalaiset ja englantilaiset pankit sekä suurimmat liikkeet. Niihin järjestettiin japanilaiset valvojat. Setelit sekä kulta- ja hopeaharkot japanilaiset ottivat takavarikkoon. Japanilaiset syytivät monenlaisia sääntöjä. Yksityiset tallettajat saivat pankista rahansa vähän kerrallaan kunnes olivat saaneet puolet talletuksistaan. Sen jälkeen lopetettiin maksaminen uuden rahan käyttöönottoon asti. Kesällä 1942 vanha valuutta, Tientsinin fapi-dollar¹⁶⁰, vaihdettiin uuteen Central Reserve Bankin dollariin, kurssiin 2:1 eli vanha devalvoitiin puoleen entisestä arvostaan. Siten tallettajat tulivat saamaan talletustensa loppupuolikkaasta vain puolikkaan.¹⁶¹ Japanilaisten pankkivalvojen määräyksestä pankit antoivat joukon rikkinäisiä seteleitä rahojaan nostaville tallettajille. Kaupat eivät yleensä ottaneet rikkinäisiä seteleitä vastaan. Jos ottivat, niin arvo oli huomattavasti alhaisempi kuin setelissä lukeva arvo. Samoin pankit annettuaan rikkinäisiä seteleitä nurinkurisesti ottivat niitä vastaan alennettuun hintaan. Englannin punta ja Yhdysvaltain dollari jäädytettiin. Näiden valuttojen vaihto ja kuljetus kiellettiin. Saksalainen ja italialainen pankki saivat toimia edelleen vapaasti, koska Saksa ja Italia¹⁶² olivat Japanin liittolaisia maailmansodassa.¹⁶³ Japani loi keinotekoista inflaatiota. Arjesta tuli kaikkea muuta kuin sujuvaa.

¹⁵⁸ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, Shanghain kaupunginhallituksen sosiaali -ja teollisuusosaston indeksiluvut; *Laatokka* 17.5.1946 nro 112.

¹⁵⁹ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:9 Raporttien sisältöä koskeva kirjeenvaihto 1939-1945, muistiinpanoja.

¹⁶⁰ *Foreign Commerce Weekly*, Nide 2, 8.3.1941.

¹⁶¹ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1941.

¹⁶² Asia muuttui, kun Italia hylkäsi syksyllä 1943 Saksan. Mussolinin valta päättyi. Italia muuttui Japanin viholliseksi.

¹⁶³ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942, muistiinpanoja.

4.3 Lobbausta avustusrahoihin

Vuosikertomusten lisäksi pääkonsuli Tanner kirjoitti irrallisia muistioita erilaisista poikkeuksellisista tapahtumista. Muistioita ei ole erikseen päivätty, mutta ajankohta käy selville sisällöstä. Eräs muistio kuvaa merimiesten 8.9.1942 yhdessä toteuttamaa vaatimusta suuremmasta avustusmäärästä. Tanner kirjoitti, että aluksi viisi merimiestä tuli pääkonsulinvirastoon neuvottelijoina esittämään, että heidän saamansa kaksitoista Shanghain dollaria päivässä ei riittänyt. Pääkonsuli selitti heille, että heidän saamansa raha lienee vähäinen ja hän pyytäisi Suomesta lisää, koska senhetkiset rahat riittäisivät vain kuluvan kuun loppuun. Avustuspäivämäärät olivat miesten tiedossa. Sitä ennen rahaa ei annettaisi.¹⁶⁴

Tunnin kuluttua pääkonsulinvirastoon astui sisään 18 merimiestä edellisten lisäksi. He kertoivat olleensa nälkiintyneitä ja väsyneitä jo pitkään. Monet jatkoivat, ettei heillä ollut ollenkaan rahaa ja siksi heidän piti saada sitä. Tanner toisti sanansa samoin kuin aikaisemmin tulleeille merimiehille. Mitään rahaa he eivät saisi ja heidän pitäisi vain lähteä. Jokainen merimies toisti toistamistaan, kuinka he eivät voi tulla toimeen kahdellatoista Shanghain dollarilla päivässä. Jokaisella oli sanomista siitä, miten huonosti suomalaisia avustetaan ja miten paljon paremmin ruotsalaisilla, norjalaisilla ja tanskalaisilla oli. Joku uhkasi mennä kerjuulle Saksan, joku Neuvostoliiton konsulaattiin. Yksimielisesti merimiehet kertoivat jäävänsä konsulaattiin siihen asti kunnes pääkonsuli antaisi heille rahaa. He odottaisivat vaikka monta päivää. Tanner vastasi, että elleivät merimiehet viraston sulkemisaikaan mennessä poistuisi, kutsuttaisiin poliisit.

Merimiehet makasivat lattialla, useat nukkuivat. Pääkonsuli uhkaili, että konsulaatin oli ehkä pakko sähköttää Suomeen. Siitä voisi seurata, että avustus lakkautettaisiin osaksi tai kokonaan joksikin aikaa. He eivät vielääkään lähteneet. Sihteeri Bergroth soitti ranskalaiselle poliisilaitokselle, josta tuli poliisiauto. Silloin kaikki 23 merimiestä lähtivät rauhallisesti poliisien kanssa poliisilaitokselle. Bergroth seurasi mukana selittääkseen asian. Hän antoi poliisilaitoksella merimiehille neljä Shanghain dollaria kullekin, jotta he

¹⁶⁴ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päiväämätön muistio.

saisivat sillä itselleen vähän syömistä. Poliisilaitokselta heidät päästettiin heti vapaaksi. Konsulaatissa ollessaan kaikki merimiehet käyttäytyivät hyvin siivosti. Kukaan ei vaikuttanut päihtyneeltä. ”Mitään ilmiriitaa he eivät haastaneet, mutta mieli oli monella katkera.”, päätti pääkonsuli muistionsa.¹⁶⁵

Kirsi Vainio-Korhonen on käyttänyt *Eigensinn*-käsitettä tutkiessaan 1800-luvun alkupuoliskon prostituoituja. Saksalaisella historiantutkijalla Alf Lüdtkellä on käsite *Eigensinn*, joka tarkoittaa uppiniskaisuutta, itsepintaisuutta, omapäisyyttä alistajien valtaa vastaan arjessa. Lüdtke tutki 1900-luvun alkupuolen saksalaista tehdastyöväestöä. Sieltä, missä on valtaa, on löydettävissä myös vastarintaa ja yhteistyöhaluttomuutta. Näkökulmaa voi soveltaa merimiesten ja pääkonsulinviraston välisiin suhteisiin esimerkiksi siinä, kun konsulaatti oli määrännyt tietynsuuruisen avustuksen merimiehille, he protestoivat sen riittämättömyydestä omalla suunnitellulla ja järjestäytyneellä tavallaan. He tulivat pääkonsulinvirastoon, eivätkä suinkaan lähteneet pois heti. *Eigensinn* ei tarkoita suurta vallankumousta, vaan pientä omaa tilaa ja uppiniskaisuutta rajoitetuissa olosuhteissa. Kaikkia sääntöjä ei pysty rikkomaan, mutta jonkinlainen mahdollisuus jää myös heikommalle osapuolelle osoittaa mieltään. Merimiehet olivat pitäneet huolen, etteivät olleet päihtyneitä. Kukaan ei ainakaan pääsisi sanomaan, että he tulivat humalassa riehumaan. He olivat miettineet rauhanomaisen strategian ja heille oli kehittynyt yhteinen mielipide. Merimiehiltä löytyi vahvaa ryhmähenkeä ja he toimivat aktiivisesti, vaikka heidän toimintatilansa oli ahdas.¹⁶⁶

Assertiivisuus on viestinnän tutkimuksessa käytetty termi, jolla tarkoitetaan tietynlaista selkeyttä, suoruutta ja jämäkkyyttä. Assertiivisuuteen sisältyy uskallus tuoda julki eriävä mielipide, puolustaa omia käsityksiään vakuuttamalla toinen osapuoli, että viestijä pyrkii vilpittömästi yhteisöllisiin tavoitteisiin. Assertiivisessa viestinnässä ollaan tavoitteellisia ja järkiperaisii.¹⁶⁷ Näen merimiesten episodissa konsulaattiin assertiivisen viestinnän keinon. He pystyivät yhdessä jämäkästi esittämään viranomaiselle heidän tarpeensa ilman

¹⁶⁵ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päivämätön muistio.

¹⁶⁶ Vainio-Korhonen 2018, 192.

¹⁶⁷ Kinos-Järvinen 2019, 10; Aalto 2016, passim.

toisen osapuolen solvaamista. Merimiehet eivät antaneet periksi niin, että he olisivat lähteneet pois vapaaehtoisesti. Silti he eivät olleet millään tapaa aggressiivisia. He kuuntelivat pääkonsulia, mutta toivat selkeästi esiin omat toiveensa ja tunteensa. Heidän mielensä oli maassa, mutta heillä oli selkeä suunnitelma. ”Odotamme siihen saakka, kunnes saamme rahaa.” Jokainen toi asiallisesti omalta kohdaltaan sanoman esiin: avustus ei riitä. Tulos, neljä Shanghain dollaria kullekin, oli kolmasosa merimiehen päivittäisen avustuksen määrästä. Vaikuttaa siltä, että se oli konsulaatin hätäratkaisu ongelmaan. Ensin konsulaatista uhkailtiin sähkötettävän Suomeen, jolloin avustus voisi katketa määrääjäksi. Myöhemmin konsulaatti myönsi pikkuruisen rahasumman. Merimiehet olivat kuitenkin saattaneet asiansa viranomaisen tietoon. Asia voisi kantaa hedelmää myöhemmin. Pääkonsulihan selitti, että hän pyytäisi Suomesta lisää rahaa.

Eri yksilöt muistavat samasta tapahtumasta erilailla ja eri asioita. Itselleen tärkeät asiat muistetaan paremmin kuin yhdentekevät. Edellisessä esimerkissä pääkonsuli kirjoittaa muistiossaan, että oli pakko kutsua poliisit paikalle, koska merimiehet eivät pyynnöistä huolimatta lähteneet pois pääkonsulinvirastosta, kun taas Anteroinen muistaa tapahtumasta, että poliisitkin olivat sitä mieltä, että heidän pitäisi saada lisää rahaa.¹⁶⁸

Vaikken pysty tavoittamaan merimiesten kokemusmaailmaa, siitä huolimatta voin miettiä, mitä asiat yleisesti merkitsivät. Seuraava Tannerin muistion tapaus kertoo, kuinka kuumina tunteet kuohuivat. 2.5.1944 aamulla merimies Aatu¹⁶⁹ tuli pääkonsulinvirastoon juovuksissa jälleen. Hän pyysi toisen merimiehen avustusrahoja, koska tämä ei voinut sairautensa tähden itse tulla hakemaan. Pääkonsulaatista ei annettu rahaa ilman valtakirjaa, eikä humalaiselle. Aatu ei pyynnöistä huolimatta lähtenyt pois, vaan horjui monta kertaa sisälle toimistoon. Jonkin ajan kuluttua isännöitsijä Encarnacao soitti pääkonsulinvirastoon, että kolme juopunutta suomalaismiestä häiritsivät ihmisiä kadulla pääkonsulinviraston ulkopuolella. Yksi heistä, Unto,¹⁷⁰ oli tulossa portaita ylös. Hän oli

¹⁶⁸ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päiväämätön muistio; Anteroinen 1990, 28-29.

¹⁶⁹ Pseudonymisoin nimen.

¹⁷⁰ Pseudonymisoin nimen.

alhaalla tapellut hissimiehen¹⁷¹ kanssa ja kaatanut tämän kumoon. Portaiden yläpäässä Unto huusi pääkonsulille: ”Rahat tänne, saatana!”. Pääkonsuli työnsi pois huutajan, joka kaatui portaita alas, kirosi ja huusi, että tappaa koko henkilökunnan. Pääkonsuli joutui kutsumaan poliisit hakemaan miehet pois.¹⁷²

Pääkonsuli kieltäytyi maksamasta huonosti käyttäytyneille Aatulle ja Untolle avustusta edellä kuvatusta rettelöstä lähtien. Aatu oli tehnyt myös sellaista, että hän oli joulupäivänä 1943 humalassa hakannut nyrkeillään pääkonsulinviraston talon asukkaiden ovia ja kerjännyt leipää, vaikka hän oli juuri edellisenä päivänä saanut avustusta 700 Shanghain dollaria. Kesäkuun alussa Unto tuli pääkonsulinvirastoon pyytämään avustusta. Hän ilmoitti jäävänsä toimistoon kunnes saisi rahaa. Pääkonsuli joutui taas kutsumaan poliisit.¹⁷³ Rahat eivät selvästikään riittäneet, mutta niitä oli käytetty ainakin viinaan.

Suomalaisten merimiesten rahojen siirto Suomen pankkitileiltä Shanghaihin ei välttämättä onnistunut aina, mutta tammikuussa 1942 se onnistui. Sähkeessä 28.1.1942 Shanghain konsulaatista ulkoasiainministeriöön kirjoitetaan, että seuraavat rutiköyhät tuetut merimiehet (17 nimeä) valtuuttavat ulkoasiainministeriön keräämään kaikki merimiesten säästöt siirtääkseen ne Shanghaihin. Sähkeetkin kulkivat tuona kyseisenä ajankohtana. Neljälletoista miehelle siirrettiin Suomesta rahaa yhteensä miltei 30 000 Shanghain dollaria, joista konsulaatti peri antamiensa avustusten määrän ensin pois. Mikäli rahoja jäi, ne siirrettiin rahojen omistajille.¹⁷⁴

4.4 Sairaudet riesana

Lääkäri S. Didner toi 7.7.1947 raportissaan esiin kovat luvut, että hänen potilainaan Shanghain General Hospitalissa 52 suomalaisesta merimiehestä, 44 miehellä eli noin 85 prosentilla oli loistauti amebadysenteria, joka tulee esimerkiksi riittämättömästi

¹⁷¹ Sivuhuomiona, että pääkonsulaatin talossa työskenteli hissimieskin.

¹⁷² 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päiväämätön muistio.

¹⁷³ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päiväämätön muistio.

¹⁷⁴ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939—1945, sähke 28.1.1942 Shanghain konsulaatista ulkoasiainministeriöön.

kypsennetystä ruoasta. Kolmekymmentäkuusi kärsi sukupuolitaudeista, joista 30 oli aktiivisia ja testattuja syfiliksiä eli kuppia. Sukupuolitauteja oli noin 70 prosentilla miehistä. Viisitoista miestä tuli kerran tai useammin deliriumin takia vastaanotolle, noin 30 prosenttia eli melkein joka kolmas merimies. Tuberkuloosi oli kahdeksalla. Viisi kuoli,¹⁷⁵ joista kaksi akuuttiin alkoholimyrkytykseen, josta seurasi sydämenpysähdys. Vitamiinien puutostilat aiheuttivat sairauksia. Yleensä miehet kärsivät kahdesta tai enemmästä vakavasta kroonisesta taudista samaan aikaan.¹⁷⁶ Didner ei ollut ainoa lääkäri eikä Shanghai General Hospital ainoa sairaala, jotka merimiehiä hoitivat. Näin Didnerin lista ei ollut täydellinen, mutta erittäin kuvaava. Lista osoitti merimiesten suuren sairastavuuden. Loiset, sukupuolitaudit, alkoholiperäiset sairaudet sekä tuberkuloosi kaatoivat miehiä. Lavantautia poti muutama. Tällaisista taudeista ei parannuttu nopeasti. Tilikirjoista ja muistioista löytyy lukuisia merkintöjä hammasvaivojen hoidosta. Hapan alkoholi ja hampaiden omahoidon puute ovat huono yhdistelmä.

Vakavia tauteja liikkui, mutta rokotuksiakin annettiin ainakin koleraa, lavantautia ja isorokkoa vastaan. Nämä rokotukset Anteroinekin sai vuonna 1941.¹⁷⁷ Itse asiassa japanilaiset määräsivät rokotukset pakollisiksi. Yllättäen saatettiin katkaista jonkin katuosuuden liikenne ja tarkastaa siellä olevien ihmisten rokotustodistukset. Kinnari muistelee, että jotkut pelkäsivät rokotuksia. Toiset taas antoivat rokottaa itsensä useaan kertaan. He myivät sitten korttinsa rokotuksia pelkääville. Ylirokotuksia ottaneet vähintäänkin sairastuivat, ehkä kuolivat.¹⁷⁸ Ylirokottaminen nousi tietämättömyyden lisäksi toiveesta saada vähän rahaa myytävästä rokotuskortista. Kansainvälisessä siirtokunnassa kaikkien ulkomaalaisten suurimpia tappajia olivat suuruusjärjestyksessä tuberkuloosi, lavantauti, tulirokko, isorokko ja kolera. Kiinalaiset kuolivat samoihin tauteihin kuin ulkomaalaistaustaiset, ainoana poikkeuksena, että heidän toiseksi suurin kuolemantautinsa oli kolera.¹⁷⁹ Kolera on bakteerin aiheuttama tauti, josta seuraa voimakas

¹⁷⁵ Seitsemän kuoli omien laskujeni mukaan Shanghaissa ja lisäksi yksi pian Suomeen pääsyn jälkeen keuhkotautiin.

¹⁷⁶ Didnerin raportti 7.7.1947, UMA Y 23 Kiina.

¹⁷⁷ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, Dr. Reidarin lasku ja todistus 2.5.1941.

¹⁷⁸ Kinnari 2000, 111.

¹⁷⁹ Henriot ym. 2019, 36.

ripuli. Se leviää helposti ulosteista saastuneen ruoan ja juoman välityksellä.¹⁸⁰ Kinnari kertoo, että tippurilääkkeen desinfiointivoimaan uskottiin niin kovin, että jotkut kiinalaiset huuhtelivat sillä syömänsä vihannekset välttääkseen tartuntatauteja.¹⁸¹

Pääkonsulaatin tarjoama mahdollisuus päästä lääkäriin ja sairaalaan on pelastanut usean suomalaisen merimiehen hengen. Shanghai General Hospital -sairaalassa oli päteviä lääkäreitä, monet heistä Euroopasta vainoja pakoon lähteneitä juutalaisia kuten esimerkiksi suomalaisia merimiehiä paljon hoitanut Didner. Wirén muistaisi, että hän oli entinen Wienin naistenklinikan ylilääkäri.¹⁸² Kupan hoitoon oli käytössä injektioina annetut kuurit Mapharsen ja Bismuth. Näitä injektioita sai eräs potilas 19.1.1940–1.4.1940, joten hoito kesti kuukausia. Toimiva lääke kuppaan oli myös salvarsaani. Penisilliiniä saatiin amerikkalaisten kautta, mutta sulfan saatavuus oli yleisempää kuin penisilliinin.¹⁸³

Liiasta alkoholin käytöstä johtuvan deliriumin eräs oire on se, että sitä poteva ajattelee kuvitteellisten henkilöiden ajavan takaa.¹⁸⁴ Suomalainen 25-vuotias merimies Leif¹⁸⁵ säntäsi 11.8.1941 Waysiden poliisiasemalle saadakseen turvaa, koska hän uskoi jonkun haluavan hakata tai tappaa hänet, mikä ei sinänsä väkivaltaisessa Shanghaissa ollut mitään erikoista. Poliisi ja pääkonsuli tulivat puhelinkeskustelussa kuitenkin siihen tulokseen, että Leif oirehti todennäköisesti deliriumista, jota hän oli viime aikoina potenukseen, eikä hän niinkään ollen tarvinnut poliisin turvaa. Toisaalta – Leif katosi. Hänet oli samaisena päivänä tavattu Avenue Fochilla joidenkin toveriensa kanssa, mutta sen jälkeen häntä ei enää nähty. Ajoivatko Leifiä takaa oikeat pahantekijät vai harhat, jää arvoitukseksi. Leifin veli, Shanghaissa ollut merimies hänkin, asui 595 Tongshang Roadilla. Veli kyseli pääkonsulaatista Leifin perään jo 19.7.1941.¹⁸⁶ Veljelle itselleenkin kävi huonosti. Hän

¹⁸⁰ Matkailijan rokoteopas, Rokote.fi.

¹⁸¹ Kinnari 2000, 107.

¹⁸² Wirén 2000, 96.

¹⁸³ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Kirjeistö/Vero-, tili- ja maksuasiat 1929–1945, liite; Kinnari 2000, 108–111.

¹⁸⁴ Seppä ym. 2010, 142.

¹⁸⁵ Pseudonymisoin nimen.

¹⁸⁶ 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:9 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1941, nro 358, 11.8.1941, irralliselle paperilapulle on kirjoitettu ”Tiedustelu”.

kuoli lavantautiin ja sydäntapahtumaan¹⁸⁷ 14.8.1943. Hänet haudattiin rutiköyhien hautausmaalle Columbia Road Pauper Cemetary, hautaan BB numero 292. Tämän jälkeen ulkoasiainministeriö ja Shanghain pääkonsulinvirasto kävivät vielä kirjeenvaihtoa, josko kuolleella olisi ollut Suomessa varoja, joilla olisi voinut maksaa sairaalakulut.¹⁸⁸ Arkistokotelosta löytyy myös lappunen, jossa eräs merimies allekirjoituksellaan vahvistaa saaneensa pääkonsulinvirastosta vainajan vanhan takin.¹⁸⁹

Alkoholismi toi ongelmia asumiseen. Kohtuullisen tasoista kortteereista pudottiin alemmalle tasolle. Pelastusarmeijan yömajan isossa salissa miehet nukkuivat lattialla tai hetekassa. Tässä halvimmassa ja huonotasoisimmassa yöpymispaikassa kaikki varastettava varastettiin miehen nukkuessa. Ruotsin konsuli piti paikkoja sellaisina, joissa ruotsalainen merimies ei voisi yöpyä.¹⁹⁰ Pelastusarmeija lähetti 2.11.1943 kirjeen pääkonsulinvirastoon pyynnöin, että pääkonsuli tekisi voitavansa, ettei tietty merimies enää tulisi Salvation Army Men's Hostelliin yöpymään, koska he eivät enää voineet sietää hänen juomistapojaan. Hänelle oli annettu useita varoituksia, mutta hän jatkoi tulemista paikkaan juopuneena ja toisinaan myös tappelunhaluisena. Aikaisemmin kesällä Tildan kapteeni ilmoitti konsulaattiin kirjeellä, että sama merimies oli kadonnut, ei ollut näkynyt töissä laivalla pariin viikkoon.¹⁹¹

Pelaaminen saattoi aiheuttaa riippuvuutta. Anteroinen oli korjauttanut hampaansa Intiassa ja teetättänyt muutaman kultahampaan. Hän otatti kultahampaat pois Shanghaissa ja myi kullan, jotta pääsi pelaamaan – vain hävitäkseen kaiken. Krooninen rahapula sai unelmoimaan suurista voitoista. Isä kirjoitti vahakantiseen¹⁹² vihkoonsa päättäväisesti:

¹⁸⁷ Thyphoid fever, heart failure.

¹⁸⁸ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, kirje 350/26 31.12.1943, päiväämätön muistio.

¹⁸⁹ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, irrallinen paperilappu.

¹⁹⁰ Nylund 2008, 455.

¹⁹¹ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, kirje 2.11.1943 Pelastusarmeijasta pääkonsulinvirastoon. Kirje 17.6.1942 Tilda -laivasta pääkonsulinvirastoon.

¹⁹² Eija Pirisen arkisto, vihko, johon Toivo Anteroinen on tehnyt kaikenlaisia muistiinpanoja esimerkiksi ylitöistä ja kirjoittanut englannin kielen sanoja yms.

”Olen lopettanu kämling haussi pelauksen. Perjantaina 26.3.1943. 50 dollaria sille, joka näkee minun pelavan. Totistajat: (kahden merimiehen allekirjoitukset)”. Seuraukset olivat kauaskantoiset. Jopa minun lapsuudessani meillä kotona ei saanut olla turmiollisia pelikortteja. Joillekin kehittyi sairaalloinen peliriippuvuus. Jotkut myivät vaatteita päältään päästäkseen pelaamaan. Tai sitten jopa muiden vaatteita:

25-vuotias suomalainen merimies, Åke,¹⁹³ asui osoitteessa 220 Kungping Road, talo 31. Samassa talossa asuvan virolaisen merimiehen kanssa he jakoivat arkea ja keittivät ruokansa yhdessä. Åke varasti 20.12.1943 virolaisen asuintoverinsa puvun, panttasi sen katukauppiaille Tongshan Roadilla 200 dollarilla. Åke lähti syömään 50 Shanghain dollarilla, minkä jälkeen hän meni Nantaon, jossa hän hävisi loput 150 Shanghain dollaria noppasilla. Hän lähti sitten kotiin ja vei seuraavana päivänä 21.12.1943 asuintoveriltaan nyt toisen puvun, jonka Åke panttasi samalle katukauppiaille ja sai siitä taas 200 Shanghain dollaria, joilla hän lähti syömään 50 Shanghain dollarilla ja hävisi loput 150 Shanghain dollaria Nantaossa noppasilla. Virolaisella asuintoverilla riitti vielä vaatteita ja Åke varasti 22.12.1943 yhden puvun ja kahdet valkoiset housut. Puvusta Åke sai kiinalaisessa panttilainaamossa Tongshan Roadilla 200 Shanghain dollaria ja housuista sata dollaria. Åke meni taas syömään 50 Shanghain dollarilla ja hävisi loput 250 Shanghain dollaria samana päivänä noppasilla. Tämän jälkeen Åke lainasi 23.12.1943 eräältä suomalaiselta merimieheltä viltin, jonka panttasi toiselle katukauppiaille Tongshan Roadilla 200 Shanghain dollarilla. Sitten Åke meni taas suoraan päätä Nantaon ja hävisi koko summan noppasilla. 24.12.1943 Åke sai Shanghain pääkonsulaatinvirastolta avustuksen 700 Shanghain dollaria kahdeksitoista päiväksi. Näistä meni 600 Shanghain dollaria velkoihin ja loput sata Shanghain dollaria hän hävisi noppasilla Nantaossa. Åke varasti 26.12.1943 virolaisen asuintoverinsa huoneesta matkalaukun. Asiakirjoista ei käy selville, kuinka virolainen asuintoveri suhtautui Åkeen varkauksien jälkeen. Åke panttasi varastamansa matkalaukun 200 Shanghain dollarilla, minkä jälkeen hän lähti taas suoraan Nantaon ja menetti siellä koko määrän noppasilla. Samana päivänä Åke lähti toisen suomalaisen merimiehen asuntoon ja pyysi lainaksi tämän päällystakin. Åke sepitti tarinan,

¹⁹³ Pseudonymisoin nimen.

että hän tarvitsi takkia lainaksi, koska hänen piti lähteä tapaamaan henkilöä, joka oli luvannut töitä Åkelle.¹⁹⁴

Tarina jatkuu jo tutuksi käyneellä kaavalla. Åke vei päällystakin suoraan kiinalaiseen panttilainaamoon Nantaossa ja sai siitä tuhat Shanghain dollaria. Sitten hän lähti pelipaikkaan Nantaossa ja hävisi juuri saamansa rahat kokonaisuudessaan. Kotiin Åke saapui noin viiden aikaan aamulla 27.12.1943. Huoneessaan Åke yritti leikata vasemman kätensä verisuonet poikki parranajoterällä, mutta ei löytänyt pääsuonia. Aamulla talon emäntä tuli perimään rästivuokria Åkelta. Nähtyään vuokralaisensa makaavan verissään sängyssään, emäntä lähti hakemaan poliisia. Kiinalainen poliisi otti kuitenkin vain Åken passin, eikä tehnyt mitään muuta. Merimies, jonka päällystakkia Åke oli lainannut, tuli hakemaan omaansa takaisin. Myös lähellä asuva suomalainen merikapteeni tuli käymään Åken luona. Paljon verta menettänyt Åke kuljetettiin ambulanssilla Shanghain General Hospitaliin, jossa hän oli hoidettavana 27.12.1943–6.1.1944. Nämä asiat on Tanner kirjannut muistioon Åken kuulustelusta.¹⁹⁵

Åke kertoi myös, että hän oli pelatessaan hävinnyt ensin vähän ja sitten joutunut velkakierteeseen. Åke yritti yhä uudelleen pelaamalla saada rahaa, jotta olisi saanut edelliset velkansa maksetuksi. Hän yritti hartiavoimin hoitaa asioitaan, mutta tapa ei osoittautunut toimivaksi. Varastaminen ei ollut tyypillistä merimiesten keskuudessa¹⁹⁶, mutta Åke oli vaipunut epätoivoon veloistaan. Peliriippuvaiset kuten muutkin addiktoituneet toimivat pakkomielteisesti samaa kaavaa toistaen välittämättä mistään muusta. Åke oli jopa valmis tekemään viimeisen teon, mutta säästi täpärästi henkensä. Sairauksia puhkesi sekä henkisiä että ruumiillisia.

¹⁹⁴ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päiväämätön muistio; 90 Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F25:1 Tiliasiat 1939–1945, tilikirjat. Tarinan sivujuonteena tulee esiin, että erimaalaiset merimiehet olivat yhteyksissä keskenään. Tässä tapauksessa virolainen ja suomalainen tekivät ruokansa yhdessä.

¹⁹⁵ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, päiväämätön muistio.

¹⁹⁶ Lehtiartikkeli ”Kerjättiin muttei varastettu”, Uusi Suomi 31/1947, 10.

Monia tärkeitäkin asioita kirjoitettiin pienille paperilapuille. Sairauteen 12.9.1944 kuolleen Yngve Öbergin epävirallinen testamentti kuului näin: ”[Nimi], [Toinen nimi], [Kolmas nimi]. 1/3 jokaiselle Öbergin valokuvista”. Tämän omaisuudenjaon kirjoittaminen ei tosin vienytäkään suurta tilaa.¹⁹⁷ Esimerkiksi vitamiinien puute aiheutti sairauksia tai liian vähäinen kaloreiden saanti. Shanghain Ruotsin konsulaatti pyytää lupaa Suomesta ulkoasiainministeriöltä, että saako jatkaa aliravitsemuksesta vakavasti sairaan suomalaisen merimiehen hoitokuluja. Potilaalla ei ole omia varoja eikä ansiomahdollisuuksia. Vastauksen saaminen vei aikansa, toivottavasti potilaan tila jaksoi odottaa.¹⁹⁸

Mikäli merimies sairastui laivassa, hänet toimitettiin maihin niin pian kuin se oli mahdollista. Laiva ei jäänyt odottamaan tervehtymistä, vaan tilalle palkattiin maista toinen. Se, kenelle sairaanhoitokustannukset kuuluivat, riippui esimerkiksi siitä, kuuluiko merimies Merimiesunioniin vai ei. 20-vuotias suomalainen merimies, Kalle,¹⁹⁹ joutui Tilda-alukselta Sino Foreign Clinic -sairaalaan Shanghaiin kuukausiksi keväällä 1941 sydänlihastulehduksen ja kilpirauhasmyrkytyksen takia. Heinäkuussa pääkonsulinvirastoon ilmoitettiin, että Kalle oli saanut sairaalaan viinaa ja juottanut muitakin potilaita, minkä takia Kalle poistettiin sairaalasta kesken hoitojen. Kalle osoitti reilutta tarjotessaan muillekin viinaa eli jotain, mitä hän arvosti. Jouduttuaan pois sairaalasta Kalle tuli pääkonsulinvirastoon, josta hänelle maksettiin ensin hänen omista rahoistaan niin kauan kuin ne riittivät, minkä jälkeen hän sai avustusta kuten muutkin. Kalle työllistyi salonkipojaksi 22.11.1941.²⁰⁰

Huhtikuussa 1943 Shanghai General Hospitalin potilas sai hoitoa reumakipuihin ja kuppaan. Tämä 26-vuotias suomalainen merimies, annan hänelle nimen Nils, heitettiin ulos sairaalasta elokuussa 1943, koska hän ryyppäsi ja käyttäytyi sopimattomalla tavalla

¹⁹⁷ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, pieni paperipala, johon asia on kirjoitettu.

¹⁹⁸ UMA Y 23 Kiina, 15.5.1945, asiakirja nro 495.

¹⁹⁹ Pseudonymisoin nimen.

²⁰⁰ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, 8.7.1941 päivätty kirje Shanghain pääkonsulinvirastoon Sino Foreign Clinicistä; päiväämätön muistio.

sairaalassa. Syyskuussa 1943 potilas otettiin sairaalaan takaisin, koska hänen kuntonsa oli mennyt huonoksi. Tällöin röntgen näytti, että potilaalla oli tuberkuloositulehdus lantiossa ja polvessa. Hänet laitettiin kipsiin. Hän sai yleistä hoitoa ja hänen olemisensä oli rajoitettu sänkyyn. Vähitellen potilaan tila koheni. Aluksi potilas käyttäytyi hyvin, mutta kolmen kuukauden kuluttua hän alkoi juoda alkoholia. Tammikuussa 1944 pääkonsulaatin aloitteesta Nils siirrettiin Shanghai General Hospitalin maksuttomalle osastolle, jolloin myös jätettiin pois kaikki erityiset lääkkeet ja hoidot, jotka potilas sai aikaisemmalla osastolla. Nilsin tila heikkeni. Lisäksi hänet löydettiin juovuksissa monta kertaa. Huhtikuun 1944 alussa lääkäri soitti pääkonsulille, että Nils poistetaan Shanghai General Hospitalista juopottelun takia. Hän oli häirinnyt muita potilaita huutamalla ja laulamalla keskellä yötä. Pääkonsuli oli käynyt sairaalassa kaksi kertaa sanomassa Nilsille, että mikäli hänet huonon käytöksen takia vielä poistettaisiin sairaalasta, pääkonsulaatti ei enää myöntäisi hänelle avustusta. Sairaalassa hän saisi ruokaa ja hoitoa, mitä hänen terveydentilansa ehdottomasti vaati. Sairaalasta ulosheitetty Nils tuli pääkonsulinvirastoon 15.4.1944 pyytämään avustusta, mutta hänelle ei annettu sitä. Hyväntekeväisyysjärjestön varoista hänelle kuitenkin myönnettiin 400 Shanghaiin dollaria. Neljän päivän päästä hän tuli taas rahattomana pyytämään avustusta. Sitä ei hänelle annettu, mutta hän sai taas hyväntekeväisyysrahastosta 100 Shanghaiin dollaria. Viiden päivän päästä hän tuli edelleen pyytämään avustusta, mutta hänelle ei annettu mitään rahaa. Lääkärin selvennöksen mukaan Nilsin tulisi pysyä erossa alkoholista ja vastaanottaa hoitoa puolen vuoden ajan. Pääkonsulaatti yritti saada Nilsia Shanghai Special Municipal Isolation Hospitaliin ilmaispaikalle kesäkuussa 1944, koska tuberkuloosi on tarttuvaa. Pyynnöistä huolimatta paikkaa ei löytynyt Nilsille.²⁰¹

Kuukausikaupalla sairaalassa paikallaan makaaminen vakavasti sairaana rasittaa myös psyykettä. Pääkonsuli joutui paimentamaan nuoria miehiä, hän kävi Nilsiakkin ojentamassa kaksi kertaa sairaalassa. Miehet eivät aina pysyneet hoidoissa, joita he olisivat paranemisensa kannalta ehdottomasti tarvinneet ja saaneet. Mistä Kalle ja Nils saivat alkoholia, kaveritko toivat? Merimiehet vetivät yhtä köyttä ja välittivät toisistaan. Oli

²⁰¹ 91 Ulkoasiainministerion Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, muistiot 6.4.1944 ja 26.4.1944; Pääkonsulaatin sihteeri T.A. Bergrothin kirje Shanghai Special Municipal Isolation Hospitaliin 1.6.1944; Lääkärin selvennös 1.5.1944.

suhteellisen tavallista, että sairauksia oli enemmän kuin yksi. Kallella ja Nilsillä oli kummallakin kaksi muuta sairautta ja alkoholin suurkulutus kolmantena.

4.5 Pieneläimiä, ruumiita ja kerjäläisiä

Luteet ja täit olivat arkipäivää. Kaikki kolme, Wirén, Kinnari ja Anteroinen muistelevat, kuinka kiinalaiset nyppivät täitä toistensa päästä tai omista vaatteistaan ravinnokseen. Kinnari kirjoittaa:

”Etenkin keväällä ilmojen lämmentyä kiinalaiset lapset siivosivat päivänpaisteessa vaatteistaan täitä. Isoimmat, silmin nähtävät täit poimittiin suuhun. Muutoin käytiin vaatesaumat järjestelmällisesti puremalla läpi ja sauma kerrallaan mutusteltiin näkymättömät saivareet hengiltä.”²⁰²

Wirén, Kinnari ja Anteroinen kirjoittavat kaikki myös Shanghain kaduilla lojuvista ihmisruumiista.²⁰³ Anteroinen muistelee:

”Aamulla kun meni kävelemään, niin näki paperiin käärittyjä paketteja seinävierissä. Niissä oli pienten lasten ruumiita. Siellä ei kukaan rankaissut eikä välittänyt siitä mitään. Kadulle kuoli nälkään ja tautiin noin 200–300 ihmistä vuorokaudessa. Ruumiiden päällä oli joku matto. Sitten kärryllä korjasivat ruumiit pois katujen varsilta. Se oli jokapäiväistä työtä. Kerran eräs suomalainen oli humalassa ja häntä alkoi väsyttää. Hän meni niinimaton alle nukkumaan. Kun hän aamulla heräsi, olikin kylmä kaveri vieressä. Ei se kivalta tuntunut.”²⁰⁴

Christian Henriot’n mukaan hylätyt ruumiit sodanaikaisen Shanghain kaduilla on kokonaan unohdettu asia. Köyhien ihmisten ruumiita ilmaantui joka puolelle yleensä öisin, eikä näistä kuolemista raportoitu mihinkään. Virallista väestörekisteriä kaupungissa ei ollut. Ruumiit käärittiin yleensä bambumattoihin ja hyväntekeväisyysyhdistyksen

²⁰² Kinnari 2000, 112; Wirén 2000, 79; Anteroinen 1990, 29.

²⁰³ Kinnari 2000, 105–106; Wirén 2000, 79; Anteroinen 1990, 27.

²⁰⁴ Anteroinen 1990, 27.

vapaaehtoiset tai poliisi keräsivät ruumiit pois. Hyväntekeväisyysyhdistykset perustivat rutiköyhille hautausmaita, johon ainakin yksi suomalainenkin merimies²⁰⁵ päätyi. Näiden ihmisten elämää, joka päättyi hylätyksi ruumiiksi kapeille kujille eli lilongille²⁰⁶ tai jalkakäytävälle, Henriot pitää sodanaikaisen Shanghain suurimpana yksittäisenä tragediana.²⁰⁷

Kiinalaisen uskomuksen mukaan ellei ruumis saanut kunnollisia hautajaisia, sielu tuli kummittelemaan takaisin. Ruumiiden hylkäämiseen ei ollut niinkään syynä välinpitämättömyys vaan köyhyys, jolloin ei ollut mahdollisuutta järjestää hautajaisia. Hautajaisten traditiosta luopuminen on aiheuttanut tuskaa. Useimmille ruumiille oli kuitenkin uhrattu bambumatto ympärille. Joillekin oli annettu puuarkku, mutta arkkuja varastettiin polttopuiksi ja tällöin ruumis jäi paljaana maahan. Henriot arvioi, että 35 vuoden aikana vuosina 1915–1950 noin 850 000 hylättyä ruumista ilmaantui Shanghain kaduille. Se tarkoittaa runsasta 24 000 vainajan vuosittaista keskiarvoa. Vuositasolla määrä on vaihdellut ja esimerkiksi vuoden 1941–1942 poikkeuksellisen kylmä talvi nosti määrää rajusti kuten koko sotavuodet 1937–1945. Aikuisista vainajista noin 33 prosenttia olivat kerjäläisiä, pakolaisia 42 prosenttia ja asukkaita 25 prosenttia. Lapsenruumiita oli noin 33–42 prosenttia. Hylättyjä ruumiita löytyi eniten tiheimmin asutuilta alueilta, joilla asui köyhimpiä. Anonymien elämien päättyminen kadulle ansaitsee tulla mainituiksi tutkimuksissa, koska heille kävi niin kurjasti.²⁰⁸ Anteroinen kirjoittaa:

”Kaupungin ulkopuolella kävellessämme näimme, mihin kuolleita lapsipaketteja oli viety. Koirat repivät niitä. Se oli karmeaa katsottavaa.”²⁰⁹

²⁰⁵ Leifin tapaus tämän tutkielman kohdassa 4.4 Sairaudet riesana.

²⁰⁶ Shanghaissa oli tyypillistä arkkitehtuuria sellainen, että talot rakennettiin riviin niin lähekkäin, että väliin jäi kapea kuja eli lilong. Talokokonaisuuden ympärille rakennettiin aita. Ulko-ovesta astuttiin suoraan lilongille. French 2010, 246.

²⁰⁷ Henriot 2009, 437–523.

²⁰⁸ Henriot 2009, 437–523. Myös Kinnari 2000, 114–115, kirjoittaa, kuinka vainajat olivat jäykistyneet monenlaisiin asentoihin, mutta ne tungettiin arkkuihin kuljetusta varten.

²⁰⁹ Anteroinen 1990, 33.

Ruumiit houkuttelivat eläimiä. Toisaalta katuruumiiden joukossa oli muitakin kuin rutiköyhiä anonyymejä. Kommunistien ja tasavaltalaisten sisällissota ei ollut vielä saanut päätöstään. Suurissa kaupungeissa kuten Shanghaissa kommunistit olivat alakynnessä ja vetäytyivät maan alle.²¹⁰ Eivätkä miehittäjäkään nauttineet turvaa. Anteroinen muistelee:

”Se kaupunki oli japanilaisten miehittämä. He pitivät kovan kurin. Aamulla kun meni aikaseen kävelemään, niin oli monta japanilaista tapettu, koska kiinalaiset vihasivat niitä. Kun ne määräs kaikesta.”²¹¹

Yö oli elämän päättymisen aikaa ja sato korjattiin seuraavana päivänä.

Osmo Kinnari kuvaa kerjäläisten erilaisuutta. Rutiköyhillä ei ollut yhtään mitään. He olivat apaattisia ja pienieleisiä. Ammattikerjäläiset sen sijaan tekivät suuren numeron olemassaolostaan ja esittelivät vaivojaan äänekkäästi. Joillekin kerjäläisen ammatti tuli perintönä ja heidät oli jo lapsena muokattu invalideiksi eli tuotettu näkyvä vamma kerjäämistä silmällä pitäen. Ammattikerjäläiset liikkuivat ryhmänä ja heillä oli jossain kauempana isäntä.²¹² Kerjäläisiä oli siis paljon ja heitä oli ollut niin kauan, että heille oli kehittynyt oma alakulttuurinsa. Myös suomalaiset merimiehet joutuivat kerjäämään, koska avustus ei riittänyt elatuskustannuksiin. Lehtihaastattelussa eräs suomalainen merimies kertoo, että ”mikä siinä auttoi muu kuin mennä kadulle kerjäämään”. Välillä he olivat päiväkausia syömättä. Valkoihoisten ruokapaikkojen hintataso oli liian korkea. He kerjäsivät, mutta eivät varastaneet, kertoi haastateltava.²¹³ Kertoja halusi korostaa, että he eivät vajonneet moraalisesti varastamisen tielle, vaikka heidän olosuhteensa olivat vaikeat.

²¹⁰ Bergère 2009, 287–322.

²¹¹ Anteroinen 1990, 26.

²¹² Kinnari 2000, 110.

²¹³ *Uusi Suomi* 31/1947,10.

5 ”Milloin tämä loppuu?”

5.1 Miehittäjän mielivaltaa

Mikrohistorian ja arjen historian näkökulmista sodanajan Shanghai on rikas tutkimuskohde, koska ihmisten arki muuttui koko ajan. Inhimillisesti katsoen ajanjakso oli tietenkin hyvin raskas. Myös merimiehille pitkän ajan pakkojääminen Shanghaihin merkitsi erityistä ja ahdistavaa sopeutumista uuteen ympäristöön ja arkeen, vaikka kukaan heistä ei ollut yksin, vaan heillä oli toisensa. Etsiessäni vastausta siihen, millaisiin olosuhteisiin merimiehet Shanghaissa jäivät, tarkennan joitakin kontrolloinnin muotoja.

Sota-aika jo sinänsä loi turvattomuutta. Sen lisäksi kaupunkilaiset saivat kokea yllättävien sääntöjen poikkeusoloja. Milloinkaan ei tiennyt pääseekö vapaasti liikkumaan, voiko palata takaisin kotiin vai jääkö kadulle vangiksi. Konsulaatin sihteeri Bergroth joutui jäämään yöksi hotelliin poikansa kanssa, kun he eivät päässeet kotiin polkupyöräilemästä yllättävän katujen sulkemisen takia.²¹⁴ Oli alueita, joissa sai kulkea ilman passia ja alueita, joissa piti olla passi. Oli paikkoja, jotka olivat avoinna ulkomaalaisille ja/tai kiinalaisille, oli piikkilangoin eristettyjä alueita.²¹⁵ Joissain paikoissa, esimerkiksi puistoissa saattoi olla kylttejä, joissa luki: ”Pääsy kielletty koirilta ja kiinalaisilta!”²¹⁶

Anteroinen asui kolmen muun merimiehen kanssa samassa paikassa osoitteessa ”Hungarian Bar”, 579 Broadway East. He eivät päässeet lähtemään ulos asunnostaan 24.3.1942, koska japanilaisten joukot olivat ympäröineet heidän asuinpaikkansa piikkilangoin. Yksi merimiehistä pääsi soittamaan asiasta Shanghain pääkonsulinvirastoon. Kaveruksilla ei ollut mitään ruokaa. Saksalaiset, jotka majoittuivat samassa osoitteessa, päästettiin barrikadien läpi, mutta ei suomalaisia.²¹⁷ Pääkonsuli lähetti kirjeen Tateki Horiuchille Japanin konsulaattiin Shanghaissa 24.3.1942 pyytääkseen

²¹⁴ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942, päiväämätön muistio.

²¹⁵ 77 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30a:1 Kirjeistö/Merenkulku 1939–1945.

²¹⁶ Wirén 2000, 67; Miettinen 1951, 128.

²¹⁷ 14 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1942, kirje 24.3.1942, numero 127.

neuvoa, miten saadaan lupa neljän suomalaisen lähtemiseen rautalanka-aidan ympäröimästä Hungarian Barin tiloista. Pääkonsulaatin sihteeri kirjoitti kirjekopion marginaaliin huomautuksen, että kaikki neljä ovat päässeet karkaamaan seuraavana päivänä 25.3.1942. Japanilaiset vartiomiehet päästivät heidät ulos.²¹⁸ Piikkilanka oli japanilaisten edullinen ja nopea väline miehityksensä toteuttamisessa. Miten suomalaiset mahtoivat päästä karkaamaan? Olivatko he lahjoneet vartijat? Korruptio oli levinnyt koko yhteiskuntaan. Jopa raitiovaunukuljettajalle piti antaa ylimääräistä matkalipusta.²¹⁹ Arki ei ollut ennalta-arvattavaa, vaan epätavallisuudesta oli tullut uusi normaali:

”Eräänä päivänä tuli paljon sotilaita ja piirittivät suuren alueen, missä mekin asuimme. Jouduimme olemaan kaksi päivää samassa paikassa, emmekä saaneet poistua mihinkään. Tällä alueella oli kai tapettu joku korkeampi japanilainen herra. Sitten he määräisivät kaikki ihmiset eräälle aukealle. Me luultiin, että ne alkavat ampua meidät kaikki siihen paikkaan, mutta ei kuulunut yhtään laukausta vaan yksi sapelimies piti puheen. Ei me ymmärretty mitään. Puheen jälkeen pääsimme vapaaksi menemään asunnolle. Sotilaat poistuivat paikalta. Elämä jatkui entistä tahtia.”²²⁰

Vuoden 1941 lopusta 1942 alkupuoliskolle kaikkien ulkomaalaisten tuli rekisteröidä itsensä japanilaisille sotilasviranomaisille. Jokaiselle tehtiin valokuvallinen henkilökortti, johon leimattiin punainen viiva tarkoittamaan vihollismaan kansalaista ja sininen viiva muille. Henkilökorttia oli kannettava mukana japanilaisten mahdollisia tarkistuksia varten. Diplomaatteja kotiutettiin, vihollisiksi määriteltynä vietiin keskitysleireille. Vihollismaiden Belgian ja Norjan konsulit joutuivat keskitysleiriin perheineen alkuvuodesta 1944. Norjan konsulista, herra Krueperista ei onnistuttu sen jälkeen saamaan mitään tietoja.²²¹ Varmasti suomalainen pääkonsuli Tannerkin pohti omaa kohtaloaan.

²¹⁸ 91 Ulkoasiainministerion Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, keltainen käsikirjoitettu irtolappu.

²¹⁹ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

²²⁰ Anteroinen 1990, 26–27.

²²¹ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

Koska norjalaisia ja belgialaisia siviilejä vietiin keskitysleireille, loogisesti voisi ajatella, että myös norjalaisia ja belgialaisia merimiehiä internoitiin keskitysleireille, mutta käytössäni olevat asiakirjat eivät anna vastauksia tähän. Tätä taustaa vasten kuitenkin vahvistuu käsitykseni, että Japanin ja Suomen erityiset diplomaattisuhteet koituivat suomalaisten merimiesten hyväksi, koska heitä ei internoitu.

Tärkeimmissä lehdissä ilmoitettiin syyskuussa 1942, että vihollismaiden kansalaisten piti käyttää identifioivaa käsivarsinauhaa julkisilla paikoilla. Amerikkalaisilla oli käsivarsinauha, johon merkittiin kirjain A, briteille merkittiin kirjain B ja hollantilaisille kirjain H. Muiden poliittisesti epäluotettavien käsivarsinauhoissa näkyi kirjain X. Käsivarsinauhassa oli suuren kirjaimen lisäksi merkitty jokaiselle henkilökohtainen numero.²²² Suomalaiset joutuivat käyttämään käsivarsinauhaa vasta vuodesta 1944. Ristaino kirjoittaa, että käsivarsinauha oli punainen, Wirén kertoo vaaleanpunaisesta nauhasta ja Kinnarin mustavalkokuvassa nauha näyttää vaaleahkolta – ehkä se on vaaleanpunainen.²²³ Kinnari valokuvasi oman käsivarsinauhansa kirjaansa.²²⁴ Sen mukaan suomalaisten käsivarsinauhoissa luki ”Suomi”, eikä kirjain X.²²⁵ ”Suomen” alla oli henkilökohtainen numero. Neutraalisti piti yrittää käsivarsinauhan kantajana elää. Poliittisesti vehkeileviä tai japanilaisia vastaan vakoilevia, vietiin pahamaineiseen Bridge Houseen Hongkew’ssa, jossa heitä kuulusteltiin ja kidutettiin.²²⁶

Ilmeisesti Shanghai oli liian suuri ja ihmisiä niin paljon, ettei japanilaisten kontrollointi toiminut aukottomasti. Wirén kirjoittaa, että jotkut merimiehet ottivat riskejä vankileirien uhasta huolimatta. Käsivarsinauhat työnnettiin taskuun ja muutettiin silmänräpäyksessä niin saksalaisiksi, ettei muuta kuin baariin vaan. Puhuttiin japanilaisten sotilaiden kanssa

²²² Ristaino 2001, 188; 83; Field 2010, 209; Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

²²³ Wirén 2000, 107; Kinnari 2000, 98; Ristaino 2001, 188.

²²⁴ Kinnari 2000, 98; Kuva 4 tässä opinnäytteessä.

²²⁵ Pyysin ystävääni, jonka äidinkieli on japani, kertomaan, mitä Kinnarin käsivarsinauhassa lukee. ”Suomi”, hän sanoi varmasti. Ei mikään ”X” siis. Kirjain on kiinalainen kanji, jonka pystyy ymmärtämään sekä kiinalainen että japanilainen, mutta lukija ei välttämättä tiedä, kuinka se lausutaan, koska tämänkin kanjin pystyy lausumaan viidellä eri tavalla, joiden merkitys on sama. Nykyjapanilainen kirjoittaa merkin hieman eri tavalla, mutta merkitys on sama.

²²⁶ Field 2010, 209.

englantia, mutta baarin japanilaisten kielitaito ei ollut niin korkealla tasolla, että he olisivat ymmärtäneet, mistä toisen osapuolen aksentti tulee. Eräänä kertana japanilainen halusi tehdä sinunkaupat ”saksalaisen” kanssa. Sen enempää ajattelematta suomalainen vetäisikin taskustaan näyttille käsivarsinauhansa, johon kansallisuus oli kirjoitettuna japaniksi.²²⁷ Ravintolaan tuleminen olisi ollut syy joutua vankileirille, mutta tällä kerralla hyvä tunnelma pelasti porukan. Kun monissa muissa maissa suomalaiset merimiehet joutuivat suljetuille vankileireille, Shanghaissa he pystyivät keplotellen menemään baariin, jos vain sattui olemaan rahaa.

Marraskuussa 1942 japanilaiset aloittivat internoinnin aktiivisen vaiheen, jossa heikennetyt liittoutuneiden kansalaiset suljettiin leireihin. Aluksi etsittiin vihollismaan kansalaisten naimattomia miehiä kuten entisiä sotilaita ja reserviläisiä, jotka kerättiin keskukseen Haiphong Roadilla. Vuoden 1943 alussa internointiohjelma käsitti jo kaikki siviilit. Internoitujen piti tuoda mukanaan keskukseen omat sänkynsä, säilyvää ruokaa, ruokailuvälineet, saippuaa ja muuta, mitä nyt ajattelivat tarvitsevansa keskitysleirissä. Heille annettiin kymmenen päivää aikaa pakata ja tulla leiriin. Pankkitilit jäädytettiin, he jäivät siis rahatta. Radiot luovutettiin, jolloin kaikki tieto saatiin japanilaisten propagandana. Radiothan²²⁸ oli pitänyt rekisteröidä jo aikaisemmin. Japanilaiset kuljettivat internoitavat henkilöt kuorma-autoilla Shanghain seudulla oleviin seitsemään keskitysleiriin. Onneksi Kansainvälinen Punainen Risti pystyi toimittamaan paketteja internoiduille. Vuoden 1943 kesän lopussa japanilaiset olivat vieneet leireille noin 8000 liittoutuneiden kansalaista Shanghaissa, joista noin 6 000 oli brittejä ja 1 300 amerikkalaista.²²⁹ Myös kiinalaisia vietiin keskitysleireihin. Touko-kesäkuussa 1942 japanilaiset ottivat kiinalaisten kätyriensä välityksellä kaduilta suuret joukot kiinalaisia lähettääkseen heidät sota- ynnä muihin pakkotöihin. Vuonna 1942 usean kuukauden ajan

²²⁷ Wirén 2000, 107–108.

²²⁸ 77 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30a:1 Kirjeistö/Merenkulku 1939–1945, kirje nro 251 4.4.1940, allekirjoitus Waichiaopu. Kaikki radiot piti rekisteröidä japanilaisten tietoon.

²²⁹ Ristaino 2001, 188–190.

japanilaiset sotilaat sirottivat lentokoneista ja jakelivat autoista propagandalehtisiä valkoihoisia vastaan.²³⁰

Suomalaisiakin kontrolloitiin viimeistään vuonna 1944 samalla tavoin kuin liittoutuneita oli kohdeltu vuodesta 1941. Tähän kuului kielto käydä huvipaikoissa kuten esimerkiksi elokuvissa tai tanssimassa.²³¹ Shanghaista oli kehittynyt laaja viihdemailman keskus kabareesta kasinojen kautta oopiumiluoliin, vain muutamia mainitakseni.²³² Eivätkä huvitukset olleet ainoita kieltoja ja sääntöjä. Japanilaisille sotilasviranomaisille oli annettava täydelliset listat seuraavista omistamistaan tavaroista: kumikengistä, kumivalmisteista, moottoriajoneuvoista, lääkkeistä, väriaineista, öljyistä ja rasvoista. Asuinpaikkaa ei saanut muuttaa ilman japanilaisten lupaa. Huhtikuusta 1942 aseet ja ammukset piti luovuttaa japanilaisille viranomaisille, samoin kaikki yksityisautot.²³³ Vähitellen Japani takavarikoi brittiläisille, amerikkalaisille ja muiden vihollismaiden kansalaisille kuuluvan kaiken omaisuuden.²³⁴

Myöskään juutalaisia ei viety keskitysleireille ainakaan vain sen takia, että he olivat juutalaisia. Suomalaiset merimiehet asuivat Hongkew'ssä, kaupungin pohjoispuolella olevassa Wayside -nimisessä kaupunginosassa, missä oli myös paikallinen juutalaisgetto nimeltään Pieni Wien, Euroopasta vainoa pakooneen vuoden 1937 jälkeen lähteneille juutalaisille. Getoissa japanilaiset pystyivät tarkkailemaan juutalaisia ja sieltä sai poistua vain erikoisluvalla. Syy tarkkailuun oli siinä, että japanilaiset pitivät eurooppalaisia juutalaisia valtiottomina sekä erillisen alueen perustaminen juutalaisille antoi vasteen Saksan toiveille. Japanilaiset eivät kuitenkaan halunneet vainota juutalaisia kuten saksalaiset. Japanilaiset olivat kiitollisuudenvelassa juutalaisille lainoista, joita japanilaiset

²³⁰ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942; Field 2010, 209.

²³¹ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944; Field 2010, 209.

²³² Field 2010, koko kirja kertoo tästä.

²³³ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942.

²³⁴ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1941.

olivat saaneet laivojen hankkimiseen voittaakseen Venäjä–Japani-sodan vuonna 1905. Oli myös muita seikkoja, esimerkiksi Albert Einstein oli käynyt opettamassa Japanin ykkösyliopistossa. Helmikuussa 1943 juutalaisia oli Hongkew’ssä yhteensä 2764, mutta koko Shanghaissa asui noin 20 000 juutalaista, jotka olivat tulleet Shanghaihin pakoon vainoja vuoden 1937 jälkeen. Säännön mukaan ennen vuotta 1937 tulleet juutalaiset eivät joutuneet tarkkailuun ja vain Euroopasta tulleet joutuivat tarkkailuun.²³⁵ Juutalaisia työskenteli esimerkiksi sairaalassa kuten lääkäri Didner, joka muun muassa hoiti suomalaisia merimiehiä. Merimiehet ja juutalaiset ovat olleet tekemisissä toistensa kanssa asuessaan samalla alueella. Juutalaiset ovat harjoittaneet liiketoimintaa. Anteroinen kertoo eräästä tapauksesta:

”Eräs kaveri kysyi, kun kulmilla seisoimme, kuka haluaa lähteä syömään ja juomaan. Meitä oli neljä poikaa siinä, ja jokainen läksi mukaan. Kun olimme syöneet ja juoneet tarpeeksi, kaveri joka kutsui meidät juhlimaan, paljasti meille, ettei hänellä ole yhtään rahaa. Hän kuitenkin tietäisi konstin, jolla ei tarvitse maksaa mitään. Aloitimme tekotappelun. Työnsimme tuoleja nurin. Löimme toisiamme ja menimme samalla ulos. Yhdet lennättivät toisia kunnes pääsimme niiltä nurkilta pois ihmisten sekaan. Niin se onnistui. Juutalainen baarinomistaja oli hyvillään, kun ei rikottu paikkoja sisällä. Eikä siitä kuulunut mitään sen jälkeen, kun ne japanilaiset vihasivat juutalaisia, koska japanilaiset olivat Saksan ystäviä.”²³⁶

Anteroinen tekee johtopäätöksen, että juutalainen oli hyvillä mielin heidän ilmaisesta ruokailustaan, koska he eivät samalla tuhonneet ravintolan irtaimistoa. Vaikka muutoin kaupungissa toimi eri valtioiden omille kansalaisilleen tarkoitettuja oikeuslaitoksia ekstraterritoriaalioikeuksiin perustuen, niin juutalaisiin kohdistunut huono kohtelu sai jäädä silleensä, koska heitä pidettiin Hongkew’n getossa muuna kuin tietyn maan kansalaisina. Jotkut pitivät ravintolaa tai yökerhoa, mutta niihin oli vaikea saada asiakkaita sodan aikana. Juutalaisten kohtelu Japanissa ei sentään ollut verrattavissa Saksaan.

²³⁵ Ristaino 2001, 191–195, 280–281; Field 2010, 209; 83 Ulkoasiainministeriön Shanghaiin pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1943.

²³⁶ Anteroinen 1990, 32.

Riisistä oli kova puute, mikä vaikeutti etenkin kiinalaisten ruuansaintia. Oletan sen olleen tarkoituksellista, jotta kiinalaiset olisi saatu lähtemään kaupungista maaseudulle. Kaupungissa oli yli miljoona kiinalaista, joilla ei oikein ollut toimeentulomahdollisuuksia. Vuoden alussa 1942 annettiin jonkun aikaa maalaisten vapaasti tuoda riisiä kaupunkiin, mutta sitten se yhtäkkiä kiellettiin. Säännöt muuttuivat koko ajan. Huhti–kesäkuun aikana vuonna 1942 pidettiin riisikaupat auki kolme päivää viikossa ja kullekin myytiin vain puolitoista kiloa kerralla määrättyyn hintaan. Riisijonot olivat valtavat ja järjestyshäiriöitä syntyi. Mustassa pörssissä sai kyllä ostaa tarpeeksi riisiä kaksinkertaiseen hintaan. Heinäkuun 1942 alussa pantiin riisi kortille kiinalaisten takia. Ainoastaan ne, jotka voivat esittää maksaneen veronsa saivat kortit, muut jäivät ilman.²³⁷

Vähemmistö, 33 000 japanilaista, hallitsi miljoonien ihmisten monista erilaisista ryhmistä koostuvaa väestöä Shanghaissa.²³⁸ Voisi ajatella, että Japani vähemmistönä olisi käyttänyt hajota ja hallitse -menetelmää, jossa hallittavat ryhmät yllytettäisiin toisiaan vastaan, jotta ei syntyisi yhtenäistä suurta ryhmää, joka haastaisi valtaapitävät japanilaiset. En kuitenkaan löytänyt tällaista yleisellä tasolla, vaikka riisijonossa syntyikin järjestyshäiriöitä. Toisistaan poikkeavat ryhmät, esimerkiksi tietynmaalaiset, oletettavasti elivät omissa oloissaan niin paljon kuin mahdollista, eivätkä pääsääntöisesti ”tavallisten” ihmisten ryhmät olleet toisiaan vastaan. Siitä huolimatta Japani pystyi hallitsemaan tätä suurta ihmismäärää.

5.2 Jotain töitä

Merityöt loppuivat sodan takia. Japanilaisten sotateollisuudesta löytyi merimiehille jotain töitä, josta ei saanut mennä tauolle edes pommituksen alkaessa. Tekstinpätkestä selviää, että karjaeläimiä pidettiin kaupunkialueella. Eläimet tarvitsivat hoitajia. Anteroinen muistelee työkokemuksia:

²³⁷ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942; Henriot & Yeh 2004, 143.

²³⁸ Henriot ym. 2019, 5.

”Kerran saimme sellaisen työn kiinalaiselta, kun hänen piti muuttaa karja toiselle puolelle kaupunkia, niin hän otti kymmenen suomalaista taluttamaan lehmiä. Jokaisella oli yksi lehmä talutettavana. Kyllä ne kiinalaiset ihmettelivät, kun valkoinen mies talutti lehmää kaupungin läpi noin kymmenen kilometrin matkan. Oli siinä aika käveleminen ennen kun olimme perillä. Eikä se lehmäkään sovinnolla kävellyt. Saimme korvauksen kun olimme perillä. Kaikki lehmät pääsivät perille. Harmi vaan kun ei ollut valokuvaajaa, olisi tullut muistorikas kuva.

Meitä oli monta suomalaista poikaa töissä. Hämmensimme puulapiolla sellaista niin kuin saunan vesipataa. Se oli noin 150 litran valurautapata, mikä täytettiin riisinkuorilla. Alla oli tuli ja pataa piti hämmentää koko ajan hiljaisella tulella niin kauan kunnes kuoret olivat tummia. Sitten kuoret nostettiin liuokseen, jota piti tarkastaa mittarilla että oli sopivaa myrkyä vedessä. Sen piti liota kaksi vuorokautta kunnes se oli valmis vietäväksi japanilaisten sotateollisuuteen. Sitä työtä teimme monta kuukautta. Välillä olimme poissa, koska ei huvittanut tehdä sitä työtä. Siellä oli yksi mies, joka teki ruokaa isossa kattilassa, johon tuli perunoita, vihanneksia sekä sian luita ja nahkoja. Kyllä se maistui hyvältä!

Eräs työ oli rautalankatehtaassa. Valmistimme eri paksuisia rautalankoja, joiden päät piti sähkökoneella hitsata yhteen kiinni ja sen jälkeen viilata jälki tasaiseksi. Sitä teimme noin kaksi kuukautta. Saimme ruoan talon puolesta. Palkkaa näistä töistä ei paljon saanut. Kiinalainen työ on niin halpaa, koska heitä on niin paljon tekijöitä. Työt alkoivat kuudelta aamulla, eikä minulla ollut kelloa. Asuin silloin yksin, mutta siellä oli joka talossa kanoja ja kukkoja. Kukot lauloivat säännöllisesti, josta opin tuntemaan kellon ajan. Niillä oli tasatunnein tietty määrä lauluja ja puolen tunnin päästä erilainen kieunta; siihen oppi hyvin heräämään.”²³⁹

”Japanilaiset rakennuttivat laivoja suurilla telakoilla. Noin kymmenen suomalaista poikaa otettiin sinne laivoja rakentamaan. Amerikkalaiset pommikoneet tulivat pommittamaan, sireenit soivat, jolloin työmiehet yrittivät karkuun telakalta.

²³⁹ Anteroinen 1990, 30–31.

Japanilaiset sotilaat estivät konepistoolein työmiehiä tulemasta telakalta pois. Tämän jälkeen suomalaiset lopettivat telakkatyöt, koska se oli niin vaarallista.”²⁴⁰

Kaupunkilaisilla oli lehmiä, kanoja ja kukkoja lähiruokaa varten. Sota-aikana teollisuus oli muotoutunut sotateollisuudeksi, joka imi paljon työvoimaa. Kiinalaisten ei voi olettaa tehneen japanilaisille töitä kuin pakottamalla. Telakkatyöt olivat vaarallisia, eikä työntekijän henki paljoa painanut.²⁴¹

Kinnari kertoo henkilökohtaisesti korvanneensa kiinalaisen samettikutomon sähkömoottorin sähkönsiirron katkeamisen seurauksena. Hän kuitenkin lopetti työn, koska palkka ei riittänyt edes eväisiin. Toinen lyhytaikainen työ hänellä oli kerätä ruohoa lehmille, joiden omistajalla oli vain navetta, mutta ei peltoa. Hän sai ruokapalkan. Kova nälkä tulikin kilometritolkulla kävellessä ruohoa etsien. Kinnari oli myös työssä, jossa purettiin kutomosta 400 kutomakonetta. Ne piti pakata laatikoihin säilytystä varten. Kinnari sai erään toisen merimiehen kanssa työn, jossa heidän piti kääntää saksalaisen elokuvan dialogi englanniksi, josta se sitten käännettäisiin japaniksi. ”Mahtoi se olla aikamoinen käännös!”, hän muistelee.²⁴²

Suomalaiset saivat sekalaisia, lyhytaikaisia töitä muun muassa metallinjyräjänä kiinalaisia kirjoituskoneita valmistavassa tehtaassa, venäläisessä limppuleipomossa, lehmien yövartijana, etikkatehtaassa ja vodkan jakelussa asiakkaille. Vodkan kuljetuksessa käytettiin suuria kumipyörärattaita, joiden aisoissa oli yksi mies ja kaksi miestä

²⁴⁰ Anteroinen 1990, 36.

²⁴¹ Ei mahdollisia pommituksia muutoinkaan päässyt pakoon. Syksyn 1944 aikana esiintyi usein ilmahälytyksiä, pommituksia ja ilmatorjuntaa. Pommeja heitettiin myös kaupungilla, yksi Park Hotellia vastapäätä Bubbling Well Roadilla. Radiossa ilmoitettiin, että Suomi on tehnyt rauhan Neuvostoliiton kanssa sekä katkaissut diplomaattisuhteensa Japanin kanssa. Tällaiset uutiset yhdessä ilmahälytysten kanssa ovat aiheuttaneet epävarmuutta ja pelkoa tulevasta. Marraskuussa 1944 noin kymmenen amerikkalaista B-29-pommikonetta pienine taistelukoneineen purjehtivat vähin väliajoin yli Shanghain pudottaen pommeja. Useita haavoittui ja kuoli sirpaleisiin. Lentosuunta oli idästä länteen. Mitään lentovastusta ei japanilaisilta tullut. Konsulaatin katolle osui *shrapnellisirpale*. Shrapnelli on ammustyyppi, jonka sisältä sinkoaa luoteja. 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1944.

²⁴² Kinnari 2000, 111–115.

työntämässä.²⁴³ Wirén työskenteli Viron konsulin omistamassa voi- ja juustomeijerissä. Hän kaapi työoverinsa kanssa voimyllyn reunoilta paksua ja kovettunutta rasvakerrosta. Lattialla lainehti jalat palelluttavaa kylmää vettä. Wirén toimi pianistin nuottisivun kääntäjänä radiossa. Yhden päivän hän sijaisti bordelliemäntää.²⁴⁴ Kaikki merimiesten saamat muut kuin oman alansa työt olivat lyhytkestoisia kuten esimerkiksi bordelliemännän sijaisuus kesti vain päivän.

Suurimman osan aikaa miehet olivat jouten työttöminä. Merimiehet kulkivat Shanghain kaduilla ja satamassa takanaan kuukausien ja vuosien loputtomalta tuntunut odotus ilman tietoa, kuinka kauan he joutuisivat Shanghaissa viettämään. He tapasivat toisiaan kadun kulmissa, kioskin luona ja puistoissa. Keskustelu kiersi samoja kysymyksiä: milloin sota loppuu, kuka voittaa sodan, milloin pääsemme lähtemään täältä, milloin tämä loppuu vihdoin?²⁴⁵ Vaikka merityö oli raskasta, Shanghain oloissa se oli suurin toive. Tässä näen ryhmäelämäkerrallisen elementin. He kaikki kantoivat mukanaan samankaltaisia Shanghain kokemuksia tavalla tai toisella loppuelämänsä.

5.3 Tilanteen laukeaminen

Shanghain pääkonsulinvirasto ja ulkoasiainministeriö yrittivät järjestää poispääsyä suomalaisille merimiehille jo heti Tilda-aluksen tultua Shanghaiin huhtikuussa 1941. Japaniin oli tulossa Tornator-alus, jonka paluumatkalle saataisiin mahdollisesti seitsemäntoistakin miestä mukaan. Pari miestä pääsisivät työtä vastaan ja muut maksaisivat 8000 markkaa mieheen. Suurin osa Tildan miehistöstä kuitenkin kieltäytyi tästä hankkeesta, koska matkakulut kotiin olivat heille liian suuret ja oltuaan poissa Suomesta pitkät ajat, he epäilivät, etteivät he sieltä saisi työtä sen paremmin kuin Shanghaistakaan. Muutama kiinnostunut ei voinut tarttua tilaisuuteen, koska he olivat sairaina. Kun Tilda lisäksi jatkoikin liikennettä Kiinassa ja siihen saatiin sijoitetuksi kymmenen sen entistä miehistön jäsentä töihin, ei Tornatorilla lähtijöitä jäänyt muita kuin Anteroinen ja kaksi muuta merimiestä.²⁴⁶

²⁴³ Kinnari 2000, 118.

²⁴⁴ Wirén 2000, 88–89, 93, 106–107.

²⁴⁵ *Uusi Suomi* 31/1947.

²⁴⁶ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, sähköiset 10.5.1941, 7.5.1941, 28.4.1941, kirje Shanghain pääkonsulinvirastosta Tokion

Alkoi melkoinen paperisota ja järjestely. Anteroisella oli 17 000 markkaa Postisäästöpankissa Suomessa. Sähkeet viuhuivat Suomen ja Kiinan väliä, jotta raha-asiat saatiin järjestykseen. Kolme miestä pääsivät lähtemään 2.5.1941 Shanghaista laivalla Nagasakiin, josta jatkoyhteys oli junalla Kobeen, josta Tornatorin oli tarkoitus lähteä takaisin Suomeen. Miehet tulivat, mutta heiltä puuttui passitukset, josta seurasi kirjeenvaihtoa kunnes nämä paperit saatiin kuntoon. Pääkonsulinvirasto otti näiltä merimiehiltä valtuudet nostaa heidän pankkitileiltään Suomessa takaisinmaksut Shanghaissa saamista lainoista sekä Tornatorille menevistä matkakustannuksista. Tokion konsulaatti valitti, että miehet lähetettiin liian aikaisin Kobeen, koska heidän elatuskulunsa tulivat kalliimmaksi Japanissa kuin Kiinassa. Shanghain pääkonsulaatista vastattiin, että laivaliput Shanghaista Japaniin oli varattava heti heidän saatuaan tietää Tornatorin saapuvan vapun tienoilla. Laivat olivat hyvin täynnä ja laivalippuja ei välttämättä saanut juuri silloin kun haluaisi. Tornator ei saapunut vielä vapun tienoilla ja miehet jäivät odottamaan Kobeen.²⁴⁷

Yksi miehistä osoittautui sairaaksi. Tokion konsulaatti ilmoitti Shanghain pääkonsulaattiin, etteivät he aikoneet maksaa potilaan kustannuksia. Saatiin kuulla, että Tornator saapuisi vasta toukokuun lopussa 26.5.1941. Kapteeni ei ottanut sairasta miestä laivaan. Kaksi sen sijaan pääsivät laivalle töihin jungmanneiksi eikä matkustajiksi, joten heidän ei tarvinnutkaan maksaa matkastaan.²⁴⁸ Kun kaikki alkoi olla selvää, saatiin tietää, että Tornator ei lähtisikään takaisin Suomeen vaan liikennöisi Japanin merellä. Kun Tornator-alus meni saksalaiseen omistukseen ja myös päällystö vaihtui saksalaiseksi, osa miehistöstä kieltäytyi tekemästä töitä Tornatorilla enää. Anteroinen työskenteli muutaman muun suomalaisen merimiehen joukossa Tornatorilla seitsemän kuukautta miehistöluettelon mukaan. Anteroinen ja kaksi muuta merimiestä ottivat lopputilin laivasta heidän ollessaan saaren satamassa. Mitään syytä Anteroinen ei kerro. Mikä tämä saari oli?

lähetykseen 2.5.1941; 65 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30c:7 s/s Tilda: Miehistöluettelo 1941–1941. Kotelossa on erillinen kuori, Shanghaista Tokion lähetystölle kirjelmä nro 143. 22.4.1941.

²⁴⁷ 91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945, passitus 25.4.1941, sähkeet: 18.4.1941, 6.5.1941, Tokion lähetystöstä kirje Shanghain pääkonsulinvirastoon nro 287, 8.5.1941, kirje nro 182 12.5.1941.

²⁴⁸ UMA Y 21, Tokion lähetystöltä ulkoasiainministeriölle kirjelmä 424–82, 17.6.1941.

Liittykö irtisanoutuminen siihen, että saksalaisten reiteillä laivalla työskentely oli vaarallista amerikkalaisten pommitusten takia?²⁴⁹

Muuta kotiinpääsy-yritystä ei tullut vuosikausiin. Vaikka sota loppui, suomalaiset eivät päässeet vieläkään heti lähtemään viisumikiellon takia. Tästä viisumikiellosta ei ole kuin yksi pieni maininta lehtiartikkelissa.²⁵⁰ Se vaikuttaa järjelliseltä selitykseltä siihen, miksei kotiinkuljetuksia alettu järjestää heti sodan päätyttyä. Marraskuun lopulla 1945 muiden Pohjoismaiden merimiehet pääsivät palaamaan kotiin ja silloin suomalaisetkin valmistautuivat lähtemään. Suomalaiset joutuivatkin venymään lisäodotukseen noin vuodeksi ennen kuin ulkoasiainministeriö sai järjestettyä kotimatkoja.²⁵¹ Yksi ei enää jaksanut odottaa vaan piiloutui brittiläisten evakuointilaivaan nimeltä Tamaroa, joka lähti Shanghaista 23.11.1945. Vähitellen satamassa alkoi taas kulkea kauppalaivoja ja joillekin tarjoutui töitä. Anteroinen ja kolme muuta merimiestä pääsivät lähtemään Shanghaista Göteborgiin 9.4.1946 saatuaan pestin m/s Tonghai-alukselta. Anteroinen oli edennyt lämmittäjästä puolimatruusiksi.²⁵² Vaikka Shanghain vuodet olivat olleet rankkoja, merimiehiä yhdisti yhteinen kohtalo. He olivat kiintyneet toisiinsa. Anteroinen kirjoittaa:

”Tuntui niin haikealta laivan irrottua sataman laiturista. Mielessä pyörivät kaikki kurjat vuodet, jotka vietimme maissa. Monet kaverit jäivät vielä sinne.”²⁵³

Tämän opinnäytteen otsikossa kotimaa on meri, mutta kovin moni suomalaisista kaipasi vuosien jälkeen Suomeen, ainakin käymään. Kun ulkoasiainministeriön vihdoinkin oli mahdollista alkaa järjestää kotimatkaa merimiehille, oli muutamia, jotka eivät halunneet palata kotimaahansa. Lisäksi osa ruotsinkielisistä merimiehistä Suomen sijaan tahtoi Ruotsiin, joka ei ollut käynyt sotaa ja jossa siltä osin oli paremmat olosuhteet.²⁵⁴

²⁴⁹ 52 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto, Fc:120 Merimiesten avustusasiat 1924–1943, kirje nro 154, Veli Helenius, 18.6.1943, sähköet: 2.5.1941, 10.4.1941, 15.4.1941, 7.5.1941, 12.5.1941, 15.6.1941, miehistöluettelo; Anteroinen 1990, 18–21.

²⁵⁰ *Uusi Suomi* 31/1947, 10.

²⁵¹ *Uusi Suomi* 31/1947, 10; Nylund 2008, 456, Nylund käyttää samaa *Uuden Suomen* lähdetä.

²⁵² UMA 23 Y, Ad 5/2406 KD-44.

²⁵³ Anteroinen 1990, 39.

²⁵⁴ Wirén 2000, 127.

Ranskalaisessa matkustajalaivassa Andre Lebonissa piti kotiuttaa 15 merimiestä Suomeen 4.12.1946. Lähdön hetkellä Shanghaissa eräs merimies oli kateissa, eikä häntä näin ollen saatu mukaan. Neljätoista merimiestä nousi laivaan repaleisissa vaatteissaan. Egyptin Port Saiden satamassa he saivat Amerikan Punaisen Ristin vaatevarastosta vaatepussit. Pariisiin saavuttaessa yksi merimies kävi lääkärissä. Heistä pidettiin siis huolta matkalla. Ainakin Tilda-aluksella työskennelleiden työsopimuksessa luki, että katastrofi-tilanteessa Suomen Höyrylaiva Oy järjestää kotimatkan ja kotiutuskuluista vastaa aluksen omistaja Ab Turret.²⁵⁵ Sopimus oli kuitenkin rauennut aluksen siirryttyä saksalaiseen omistukseen. Kotiutettavien suomalaisten kotimatkan maksoi Suomen valtio.²⁵⁶

Heti sodan jälkeen laivapestejä aukesi taas Eurooppaan ja Amerikkoihin. Jäljellä olevista merimiehistä toiset olivat jo vähitellen päässeet töihin laivoihin, eikä heille voitu saada ilmoitusta kotiutumismahdollisuudesta, eivätkä he välttämättä olisi halunneetkaan Suomeen, koska olivat työllistyneet. UNRRA:n²⁵⁷ aluksiin työllistyi kahdeksan, muun muassa Wirén ja Kinnari.²⁵⁸ Muutamat olivat liian sairaita matkustaakseen. Ruotsin konsulaatista ilmoitettiin ulkoasiainministeriöön, että jotkut olivat niin huonossa kunnossa, etteivät kapteenit tahtoneet ottaa heitä edes maksavina asiakkaina matkustajiksi laivaan.²⁵⁹ Jonkun kohtaloksi koitui kadota ja/tai kuolla Shanghaissa. Jokunen ei aikonutkaan lähteä Shanghaista. Eräs oli hankkinut kanalan ja mennyt naimisiin kiinalaisen kanssa. Parempaan elämäntilanteeseen ponnahtaneesta eli resilienssiä

²⁵⁵ UMA 23 Y, kirjelmä nro 186/50, 5/2406 kd -44.

²⁵⁶ UMA 23 Y Kiina, kirjelmä nro 160/52 13.10.1947.

²⁵⁷ UNRRA on lyhenne sanoista United Nations Relief and Rehabilitation Administration. Se oli vasta perustetun YK:n eli Yhdistyneiden Kansakuntien toimeenpanema väliaikainen järjestö hätäapua varten. Wirén 2000, 142.

²⁵⁸ UMA 23 Y Kiina, kirjelmä nro 186/50 5/2406 kd-44; UMA 23 Y Kiina, puhelinsoitto Tukholmasta ulkoasiainministeriöön Lindroos/Surakka 8.8.1947, Pariisin lähetystöstä ulkoasiainministeriöön 22.5.1947, 5/2406 kd-44 nro 989/352.

²⁵⁹ UMA 23 Y Kiina, puhelinsoitto Tukholmasta ulkoasiainministeriöön Lindroos/Surakka 8.8.1947, Pariisin lähetystöstä ulkoasiainministeriöön 22.5.1947, 5/2406 kd-44 nro 989/352.

osoittaneesta kanankasvattajasta saatiin suru-uutinen keväällä 1947; hän kuoli tuberkuloosiin 31-vuotiaana.²⁶⁰

Ulkoasiainministeriö yhdessä Suomen Höyrylaiva Oy:n kanssa²⁶¹ joutui järjestämään kotiutumismatkat ei pelkästään Shanghaissa oleville miehille vaan myös esimerkiksi Intiassa ja Australiassa internoiduille merimiehille. Merimiehet kotiutettiin matkustajina.²⁶² Laivoissa oli säännöllisesti täysi miehistö ja kapteenit suhtautuvat hyvin varovaisesti ylimääräisten henkilöiden pestamiseen laivaan peläten siitä koituvan vaikeuksia laivaväen ja merimiesten oikeuksia valvovan Merimiesunionin kanssa.²⁶³

8.4.1947 lähetettiin Shanghaista kotimatkalle viiden ryhmä merimiehiä ranskalaisessa matkustajalaivassa Felix Rousselissa. Miehiä oli Marseillessa vastassa konsulinviraston työntekijä, vaikka laiva tuli vuorokauden myöhässä. Merimiehet matkustivat junalla Pariisiin, josta heidät lähetettiin Antwerpeniin. Yksi merimiehistä sai uudet kengät, koska hänen jalkansa olivat niin turvonneet, että hänen oli vaikea liikkua ahtailla ja rikkinäisillä kengillä. Eräällä toiselle annettiin myös uudet kengät ja paita sekä takki, jota hänellä ei ollut. Kolme heistä olisi halunnut saada töitä Antwerpenistä. Miesten kertoman mukaan Shanghaihin jäi yksi suomalainen merimies, joka oli täysin rappiolla, toinen sairaalassa keuhkotaudissa, kolmas jätettiin seuraavan joukon huoltajaksi. Näin alkoi ulkoasiainministeriön ja Ruotsin konsulaatin yhteistyö asiassa saavuttaa loppunsa. Avustuksen varassa eläviä suomalaisia merimiehiä oli vielä 8. Heidän ylläpitämisensä Shanghaissa maksoi Suomelle 80 000 kruunua vuonna 1945, 113 000 kruunua vuonna 1946, 105 000 kruunua vuonna 1947 elokuuhun mennessä. Korkeat huoltokustannukset selittyivät Shanghaissa tarvittavilla lääkäripalkkioilla ja sairaalahoidolla. Ulkoasiainministeriö ehdotti, että viimeiset miehet tuotaisiin Suomeen lentokoneella.²⁶⁴

²⁶⁰ UMA 23 Y Kiina, 5/2406 KB-44 30.11.1946 29/84, Johan Helon kirjelmä 22.5.1947.

²⁶¹ Näiden välillä oli tietty yhteys henkilötasolla, esimerkiksi entinen ulkoministeri Ramsay oli myös Suomen Höyrylaiva Oy:n toimitusjohtaja ennen sotasyllisyystuomiotaan.

²⁶² UMA 23 Y Kiina, 4.3.1946, Ad 5/2406 KD-44.

²⁶³ UMA 23 Y Kiina, kirjelmä Suomen poliittisesta edustustosta Lontoosta ulkoasiainministeriölle, 4830/935, 30.9.1946.

²⁶⁴ UMA 23 Y Kiina, puhelinsoitto Tukholmasta ulkoasiainministeriöön Lindroos/Surakka 8.8.1947, Pariisin lähetystöstä ulkoasiainministeriölle 22.5.1947; 5/2406 kd-44 nro 989/352.

6 Johtopäätökset

6.1 Internoituinko suomalaisia merimiehiä leireille? Miksi tai miksei?

Japanilaiset organisoivat Shanghaissa siviilien pakkotyöleirejä, joihin vietiin tuhansia ihmisiä, mutta ei suomalaisia. Syy siihen, miksei suomalaisia merimiehiä internoitu, näkyy Suomen ja Japanin hyvissä diplomaattisissa suhteissa. Japani oli myötämielinen Suomea kohtaan ja kiinnostunut Suomesta.²⁶⁵ Suomen hallitus myötäili akselivaltoja. Maantieteellisesti Japanin ja Suomen välissä oli suuri yhteinen vihollinen, Neuvostoliitto. Maat tarvitsivat toisiaan. Kun vihollisen toiselta puolelta löytyi ystävä, voitiin vaihtaa tilannearvioita. Suomi ja Japani pitivät suhteitaan yllä niin kulttuurisin, poliittisin, taloudellisin kuin sotilaallisinkin sitein aina vuoteen 1944 saakka, mutta Japanin poliittiselta johdolta löytyi ymmärrystä Suomen tekemään diplomaattisuhteiden katkaisuunkin. Sahi tiivistää, että Suomen ja Japanin väliset suhteet kehittyivät toisen maailmasodan aikana niiden linjojen mukaisesti, jotka olivat sävyttäneet näiden suhteita jo 1930-luvulla. Sota ei siis muuttanut Suomen ja Japanin suhteita ennen vuotta 1944.²⁶⁶ Suomalaisia merimiehiä ei Shanghaissa eikä Tokiossa internoitu, mutta heitä kontrolloitiin monella tapaa. Tämä on poikkeuksellista verrattuna muualla, esimerkiksi Saksan kammottavilla keskitysleireillä olleiden merimiesten kohtaloihin.²⁶⁷

6.2 Millaisiin olosuhteisiin suomalaiset merimiehet Shanghaissa jäivät?

Aluksi toimeentuloa oli. Töiden loputtua rahatkin vähitellen hupenivat kunnes loppuivat ja merimiehet jäivät pääkonsulaatin avustusten varaan. Hinnat nousivat niin nopeasti, etteivät avustukset pysyneet perässä. Avustusrahasta olisi pitänyt pystyä maksamaan niin ruoka kuin asuminen, mutta raha riitti hädän tuskin tai ei edes ruokaan. Moni joutui myös velkoihin, mikä vaikeutti elämänhallintaa. Kukaan ei voinut tietää, kuinka kauan sota kestäisi ja milloin he pääsisivät pois Shanghaista. Kaikkien kielitaito ei riittänyt ulkomaisten sanomalehtien lukemiseen, sitä paitsi tiedonkulku oli paksun propagandan peitossa. Selvitäkseen kurjista olosuhteista ja lukuisista rajoituksista japanilaismiehityksen aikana, monet suomalaiset merimiehet yltyivät juomaan kunnes he addiktoituivat.

²⁶⁵ UMA 5 C 15, ”*Japanilaisten suhteutumisesta ulkomaalaisiin.*” Ministeri Idmanin raportti nro 37, Tokio 14.9.1940.

²⁶⁶ Sahi 2008, 124.

²⁶⁷ Nylund 2008, 486; Aihetta käsittelin enemmän luvussa 5.2; *Merimies*, nro 5, 1.5.1942.

Alkoholistille ykkösasia oli alkoholin saaminen. Tällöin ruoan ja kaiken muun tarpeellisen hankkiminen jäi toissijaiseksi.

Saadakseen lisää viinaa alkoholisoituneet merimiehet jopa myivät ja panttasivat vaatteitaan ja palelivat sitten. Kun talvella oli liian vähän vaatteita, sairastui helposti. He söivät vähän ja huonosti. Tupakkaa oli saatava myös ja ilmeisesti bordelliinkin meni rahaa. He yrittivät asua mahdollisimman huokeasti, vähitellen alkeellinen vuokrahuone vaihtui vieläkin kurjempaan Pelastusarmeijan salissa luteita ja täitä täynnä olevaan patjaan, jotta jäisi rahaa ainakin halpaan ja huonolaatuiseen alkoholiin, joita kadun kulmissa myytiin kioskin suurista sammioista. Kioskin vieressä ulkona oli penkit, joilla istuen he juopottelivat. Ravintolat olivat liian kalliita paikkoja. Heille tuli ihosairauksia täistä ja luteista. Tällainen elämä heikentää vahvimmankin ja sairastuttaa terveimmänkin miehen. Humalatilassaan he hankkivat sukupuolitauteja. Huonosta ruoasta he saivat matoja, loisia ja kuumeisia tulehduksia. Humalassa he alkoivat myös rettelöidä, minkä seurauksena tuli haavoja ja vammoja, jotka paranivat hitaasti vitamiinien puutteen takia. Vuosien kuluessa alkoholin suurkuluttajilla alkoholismi syveni. Seurauksena tästä tuli deliriumin oireita, joita ovat esimerkiksi harhaisuus ja muut keskushermoston häiriöt. Päihteet ovat yksi keino hoitaa ahdistusta ja mielen särkymistä. Mutta se toimii vain hetken ja tuloksena on entistä syvempi ahdistus ja masennus. Pitkään jatkuneesta juomisesta tulee elämäntapa, jolloin se ei enää ole valinnainen toimintatapa vaan pakko. Joka päivä ainakin joku tai muutama merimies oli lääkärin vastaanotolla tai sairaalassa sairauksiensa takia. Merimiehen elämä yleensä oli sellaista, että kun tultiin satamaan ja vapaapäiviä tuli, ne vietettiin kapakoissa. Kun laiva taas lähti, juominen päättyi, koska laivassa piti olla raittiina. Myös Shanghaissa merimiehet tekivät sitä, mitä yleensäkin, mutta koska pysähdys venyi vuosiksi, juominen pääsi ottamaan vallan. Pitkä ajantappaminen Shanghaissa teki suuresta osasta miehiä alkoholisteja. Tämä kuvaus ei kuitenkaan koske koko ryhmää vaan jotkut löysivät muutakin tekemistä.²⁶⁸

²⁶⁸ Didnerin raportti 7.7.1947, UMA Y 23 Kiina; Seppä ym. 2010, 142; Kinnari 2000, 103; Anteroinen 1990, 25; Wirén 2000, 103.

Kaikki eivät alkoholisoituneet ainakaan yhtä pahasti. Jotkut olivat todellisia poikkeustapauksia. Osmo Kinnari oli absolutisti ja keskittyi kurjuuden keskelläkin henkisiin harrastuksiin, mitkä vain olivat mahdollisia. Einari Wirén kuvailee Kinnaria:

”Kinnari oli poikkeuksellinen mies. Hän ei juonut, ei polttanut, ja eli kaikin puolin kunnollisesti. Se oli melkoinen saavutus keneltä tahansa suomalaiselta niissä poikkeuksellisissa oloissa. Lisäksi hän aloitti laivalla järjestelmällisen englannin kielen opiskelun, sillä hänellä oli selvä tavoite: ryhtyä elokuvien tekstittäjäksi Suomeen palattuaan.”²⁶⁹

Myös radisti Wirén itse oli poikkeusyksilö, joka oli pelastanut koko Tilda-laivan miehistöineen. Matkalla Sumatran ja Jaavan välisessä Sundasalmessa, Wirén heräsi kyseisenä aamuna jo tuntia aikaisemmin kuin yleensä ja meni radiohyttiinsä. Hän halusi kokeilla joko yhteydet toimisivat, kun ne edellisenä iltana olivat vain rätisseet. Radiosta kuului kirkkaana varoitus, että Sundasalmi on miinoitettu ja pitää kiertää Sumatran puolelta. Sitten tuli vipinää. Laiva kääntyi noin 200 metriä ennen meressä näkyvää miinavyötä. Onneksi Wirén heräsi aikaisin, eikä nukkunut pommiin.²⁷⁰ Wirén oli myös hyväsydäminen ottaakseen hoitaakseen lavantautisen ystävänsä ollessaan itsekin vielä toipilaana vakavasta taudista.²⁷¹ Wirén tuli tutuksi Manilan äänenä luettuaan uutisia radiossa amerikkalaisille Tyynellämerellä.²⁷²

Pienikin lisä avustuksissa olisi heti auttanut miesten selviytymiskamppailussa. Kaikki eivät selvinneet hengissä Shanghain vuosista. Kuolleiksi ja kadonneiksi joutui yli kymmenen prosenttia miehistä. Esiolettamuksessani en kuvitellut, että heidän elämänsä oli niin rankkaa kuin se tutkielmassa näyttäytyi. Kuvittelin sitä ennemminkin eksoottiseksi seikkailuksi. Parhaassa iässä olevat nuoret miehet jumittuivat vuosikausiksi Kiinaan turhautuneina odottamaan poisääsyä kärsien sairauksista ja köyhyydestä. Myös he olivat sodan uhreja, vaikka he eivät olleet rintamalla. Sodanajan Shanghai teki osasta juoppoja,

²⁶⁹ Wirén 2000, 144.

²⁷⁰ Wirén 2000, 52–53.

²⁷¹ Wirén 2000, 105–106.

²⁷² Wirén 2000, 157.

osasta neurootikkoja mutta myös selviytyjiä – aivan kuten sota missä tahansa tekee. Kukaan ei sodasta selviä kevyesti eikä unohda. Kokijoitten kuoltua dokumentit jäävät ikkunoiksi kurkistaa menneisyyteen. Historiantutkimuksessa ongelmana on silti aina, ettemme voi täysin luottaa mihinkään lähteeseen.

Viimeiseen tutkimuskysymykseen ”Miten he lopulta vapautuivat?” olen vastannut kohdassa 5.3 ”Tilanteen laukeaminen”.

6.3 Lopuksi

Shanghaista vapautumisen jälkeen Anteroinen otti enää muutaman laivapestin Etelä-Amerikkaan. Sen jälkeen hän halusi tulla ja jäädä Suomeen, perustaa perheen, lopettaa turmiollisen liikajuomisen ja tupakanpolton. Isästä tuli putkiasentaja rakennuksille. Isän Shanghaiin kohtalotoveri, kutsun häntä tässä vaikka Tomiksi, tuli silloin tällöin meillä käymään Turussa. Viinapullojen avustamana juttu alkoi heti palata Shanghaiin vuosiin kuin eiliseen. Jotain me lapsetkin kuulimme, vaikka meidät hätistettiin pois huoneesta, jossa miehet juttelivat, nauroivat ja humaltuivat. Miehet palasivat johonkin, josta me emme tienneet mitään. Isä kiroili ja puhe muuttui muutenkin erilaiseksi. He olivat nuorina miehinä läpikäyneet yhteisiä vahvoja kokemuksia ja he ymmärsivät toisiaan. Siedettävän ajan jälkeen Tom haluttiin pois ja isä antoi vähän rahaa, että hän lähti. Tom asui äitinsä luona, oli viinan nielemä eikä enää kyennyt ottamaan pestejä vastaan. Jotkut eivät selvinneet Shanghaista. Kun isän vieras oli lähtenyt ja humala häipynyt, meidän perhe-elämämme jatkui entisellään. Luen isän resilienssiksi²⁷³ eli selviytymiskeinoksi meritöistä pois jäämisen ja elämänmuutoksen tekemisen.

²⁷³ Kirjoitan resilienssistä enemmän kohdassa 4.1.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA): 14–91 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto (1922–1946):

14: Dd:8 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1940, Dd:9 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1941, Dd:10 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1942, Dd:11 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1943, Dd:12 Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1944

15: Dg:10 Sekalaista 1938–1946; Raportit, tiedotukset ja vuosikertomukset: Raporttien lähetys, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945

52: Fc:120 Merimiesten avustusasiat 1924–1943

60: Fd:39 Suomalaiset merimiehet Shanghaissa 1941

65: F30c:6 s/s Tilda: Miehistöluettelo 1942, F30c:7 s/s Tilda: Miehistöluettelo 1941, F30c:8 s/s Tilda: Kansallisuustodistus 1931–1943

77: F30a:1 Kirjeistö/Merenkulku 1939–1945

79: F17:1 Lääkintälaitos 1939–1945

83: Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945

90: F25:1 Tiliasiat 1939–1945, F30b:1 Merimiesten avustaminen 1941–1945

91: F25:1 Kirjeistö/Vero-, tili- ja maksuasiat 1929–1945, F30b:2 Merimiesten avustaminen 1939–1945

Kansallisarkisto (KA): 28 Ulkoasiainministeriön Tokion lähetystön arkisto,

Fc:15 Vuosikertomukset 1934–1942

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA):

8. Sota ja siihen liittyvät kysymykset

23. Merimiehet ja heidän etujensa valvominen

Y. Merimiesten sodanaikainen internointi ja siihen liittyvät kysymykset

Englannissa internoidut suomalaiset 1941; internoidut Intia, Kaukoitää; Shanghaista kotiutuvat suomalaiset; Meksiko; Uusi-Seelanti; maittain Australia – Etelä-Afrikka

Kotelo UMA 23 Y Kiina, johon työssäni viitataan merkinnällä UMA 23 Y

5. Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla

Kotelo UMA C 15 Tokio, johon työssäni viitataan merkinnällä UMA 5 C 15

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

Toivo Anteroisen muistelmat 1990 (liite 3)

Julkaistut muistitietolähteet

Osmo Kinnari, toimittanut Antero Antin: *Artjärven rannoilta maailman merille - Osmo Kinnari muistelee*. Artjärven kotiseutuyhdistys, Artjärvi 2000.

Einari Wirén: *Shanghai ohoi! - seikkailuni seitsemällä merellä*. Tammi, Helsinki 2000.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Jari & Aromaa, Vuokko & Hentilä, Seppo & Nieminen, Jaana: *Kaikkien aikojen historia 3. Kansainväliset suhteet*. Edita Prima Oy, Helsinki 2010.

Aalto, Valpuri: *Työnhakijoiden vaikutelman hallinta videotyöhaastattelussa*, pro gradu - tutkielma, Helsingin yliopisto, Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Helsinki 2016.

Aunesluoma, Juhana & Lehtonen, Ulla & Putus-Hilasvuori, Titta & Ukkonen, Jari & Vuorela, Laura. *Linkki 3. Kansainväliset suhteet*. Lukion oppikirja. WSOY, Porvoo 2010.

Beevor, Antony: *Toinen maailmansota*. WSOY, Helsinki 2012.

Benson, John & Matsumura, Takao: *Japan, 1868–1945. From Isolation to Occupation*. Pearson Education Limited, Great Britain, Essex 2001.

Bergère, Marie-Claire: *Shanghai. China's Gateway to Modernity*. Translated by Janet Lloyd. Stanford University Press. Stanford, California 2009.

Bergholm, Tapio (toim.): *Työ merellä. Muutoksesta ja pysyvyydestä. Monitieteinen näkökulma suomalaiseen merityöhön*. Museovirasto. Helsinki: Suomen merihistoriallinen yhdistys ry, Helsinki; Suomen merimuseo, Kotka 2016. *Nautica Fennica 2015–2016*. Suomen Merimuseo, Suomen Merihistoriallinen Yhdistys ry, Helsinki 2016.

Bickers, Robert: *Britain in China. Community, Culture and Colonialism 1900–1949*. Manchester University Press, Manchester 1999.

Bris, Sven: *I Gestapos våld. En ålänning berättar*. Ekenäs Tryckeri Ab, Ekenäs 1979.

Brown, Suzanne Francis: "Finnish Sailors among World War II Internees". *Jamaica Journal* 2005, Vol.29 Issue 3, 60-62.

Bruner, Jerome: ”The ’Remembered’ Self”, teoksessa *The Remembering Self. Construction and Accuracy in the Self-Narrative*. Toim. Ulric Neisser & Robyn Fivush. Cambridge University Press, Cambridge 1994, 41–54.

De Mente, Boye Lafayette: *The Chinese Have a Word for it – The Complete Guide to Chinese Thought and Culture*. McGraw-Hill Education 2000.

Farge, Arlette: *The Allure of the Archives*, Yale University Press, New Haven & London 2013.

Field, Andrew David: *Shanghai’s Dancing World. Cabaret Culture and Urban Politics 1919–1954*. The Chinese University Press. Hong Kong 2010.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

French, Paul: *The Old Shanghai A–Z*. Hong Kong University 2010.

Frigren, Pirita: *Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2016.

Fält, Olavi K: ”The Influence of Finnish-Japanese Cooperation during the Russo-Japanese War on Relations between Finland and Japan in 1917–1944”, kokoelmassa *Akashi Motojiro: Rakka ryusui, Colonel Akashi’s Report on His Secret Cooperation with the Russian Revolutionary Parties during the Russo-Japanese War*. Suomen Historiallinen Seura, Studia Historica 31, Helsinki 1988.

Haw, Stephen G: *Matkaopas historiaan. Kiina*. (1.painos 1995 United Kingdom, The Windrush Press), Oy UNIPress Ab, Helsinki 2005.

Haatanen, Lauri kirjassa *Yksilö ja yhteisö: henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle* / Rami Kurth, Timo Soikkanen (toim.), Turun yliopisto, poliittisen historian laitos, Turku 2006.

Heikkonen, Esko & Katajamäki, Unto & Ojakoski, Matti & Väisänen, Jaakko: *Historia. Lukion kertauskirja*. WSOY, Helsinki 2007.

Henriot, Christian: *Prostitution and Sexuality in Shanghai. A Social History, 1849–1949.* Cambridge University Press 2000.

Henriot, Christian & Yeh, Wen-Hsin (toim.): *In the shadow of the rising sun: Shanghai under Japanese occupation.* Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Henriot, Christian: ”Invisible Deaths, Silent Deaths: Bodies Without Masters in Republican Shanghai”, *Journal of Social History*, January 2009, Vol. 43(2), s. 407–437.

Henriot, Christian & Lul, Shi & Aubrun, Charlotte: *The population of Shanghai (1865-1953): a sourcebook.* Brill, Boston 2019.

Hocking, Charles: *Dictionary of disasters at sea during the age of steam: Including sailing ships and ships of war lost in action, 1824–1962.* Volume 1. London 1989.

Huotari, Tauno-Olavi & Seppälä, Pertti: *Kiinan kulttuuri.* Otava, Helsinki 1990.

Järventaus, Jorma (toim.): *Maailma palaa. Toinen maailmansota. 1.osa.* Valitut Palat. Suomi 1975. Kustannusyhtiö Otavan laakapaino, Keuruu 1975.

Kalela, J. & Lindroos, I. (toim.): *Jokapäiväinen historia.* SKS, Helsinki 2001.

Karlsson, Henrik: *Åländska sjömän under andra världskriget 1939–1945.* Ålands nautical club, Mariehamn 1999.

Kilpimaa, Marita: ”Paljon olen mailimata kulkenut, paljon olen kokenut ja nähnyt” *Andreas Alarieston laulettu elämänpolut ja resilienssi.* Väitöskirja. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2017.

Kinnunen-Härmälä, Tuija: *Suomalais-japanilaisia suhteita 1935–1985. Lähetystyötä, politiikkaa, kulttuurivaihtoa.* Suomalais-japanilainen Yhdistys ry:n 50-vuotisjuhlajulkaisu. Helsinki 1985.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville: *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Minerva 2006.

Kinos-Järvinen, Anne: *Koulun moottori kuormittuu mutta kestää – suomalaisten rehtorien kokemuksia työtyytyväisyydestä ja työn kuormittavuudesta.* Pro gradu -tutkielma, Yleinen kasvatustiede, Helsingin yliopisto 2019.

- Kirves, Jenni & Näre, Sari (toim.): *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga Publishing, an imprint of Werner Söderström Corporation, Helsinki 2008.
- Kirvesniemi, Tiina & Mäenpää, Sari: *Työ merellä. Muutoksesta ja pysyvyydestä. Monitieteinen näkökulma suomalaiseen merityöhön*. Tapio Bergholm (toim.), Museovirasto. Helsinki: Suomen merihistoriallinen yhdistys ry, Helsinki; Suomen merimuseo, Kotka 2016. *Nautica Fennica 2015–2016*. Suomen Merimuseo, Suomen Merihistoriallinen Yhdistys ry, Helsinki 2016.
- Kojonen, Juha: *Suomalaisten laivojen aikarahtaus ja merimiesten internoiminen Englantiin vuosina 1940–1944*. Laudaturtyö, Poliittinen historia, Helsingin yliopisto 1987.
- Kontinen, Ville: *Suomalaisten merimiesten internoiminen Saksaan 1944–1945*. Pro gradu-tutkielma. Yleinen historia, Helsingin yliopisto 2006.
- Koskela, Mikko & Lahe, Jukka & Ridanpää, Janne: *Maailmanympärimatka Helsingissä: Suurlähetystöt ja niiden historia*. Kustantaja Laaksonen, Helsinki 2016.
- Kujala, Antti: *Kivenmurskaajat. Kolonialismin historia*. Atena, Jyväskylä 2019.
- Leskelä-Kärki, Maarit kirjassa Kalela, J. & Lindroos, I. (toim.): *Jokapäiväinen historia*. SKS, Helsinki 2001.
- Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.): *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Liukkonen, Tommi: *"Arbeit oder Gefängnis!" : suomalaisten merimiesten internointi Saksassa ja sen miehittämällä alueella syksystä 1944 seuraavaan kevääseen asti*. Pro gradu-tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto 2008.
- Maza, Sarah: *Thinking about History*. The University of Chicago Press, Chicago 2017.
- Miettinen, Unto: *Päivännousun maa. Kiina eilen, tänään ja huomenna*. Tammi, Helsinki 1951.
- Nieminen, Marjatta: *Suomalaiset merimiehet 1900-luvun Buenos Airesissa ja siirtolaisuus*. Siirtolaisuusinstituutti Turku, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2003.
- Nivala, Asko & Mähkä, Rami (toim.): *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Kulttuurihistoria 10, Turun yliopisto, Turku 2012.

- Nylund, Sven-Erik: ”Suomalaisten merimiesten internoinnit toisen maailmansodan aikana”, sivut 430–506, kirjassa Westerlund, Lars (toim.): *Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja*. Helsinki 2008.
- Oittinen, Riitta & Rahikainen, Marjatta (toim.): *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 2000.
- Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha A: *Kiinan kansantasavallan historia*. Gaudeamus, Helsinki 2012.
- Peltonen, Matti: *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus. Hanki ja jää -julkaisusarja. Tammer-Paino Oy, Tampere 1999.
- Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Juvenes Print, 3. painos, Tampere 2009.
- Pöysä, Jyrki: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen kansantietouden tutkijain seura, Joensuu 2015.
- Riimala, Erkki (toim.): *Suomen merenkulun historia. Osa 2: Höyryveneistä uiviin loistohotelleihin*. WSOY, Porvoo 1994.
- Ristaino, Marcia Reynders: *Port of Last Resort. The Diaspora Communities of Shanghai*. Stanford, Kalifornia 2001.
- Rossi, Leena kirjassa Nivala, Asko & Mähkä, Rami (toim.): *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Kulttuurihistoria 10, Turun yliopisto, Turku 2012.
- Sahi, Juha: *Salasähkeitä Tokiosta. Suomen Tokion-lähetystön toiminta ja suomalais-japanilaiset suhteet lähetystön perspektiivistä toisen maailmansodan aikana*. Pro gradu -tutkielma. Yleinen historia, Tampereen yliopisto 2008.
- Saunavaara, Juha & Ipatti, Laura: *Suomi ja Japani. Kaukaiset mutta läheiset*. Edita, Helsinki 2019.
- Savolainen, Panu: *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Väitöskirja. Bibliotheca Sigillumiana 2. Turku 2017. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Seppä, Kaija & Alho, Hannu & Kiiamaa, Kalervo (toim.): *Alkoholiriippuvuus*. Duodecim. Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2010.

Shields, Carol kirjassa Kalela, J. & Lindroos, I. (toim.): *Jokapäiväinen historia*. SKS, Helsinki 2001.

Soukola, Timo: *Riistorauhaa rikkomassa. Suomen Merimiesunionin ja sen edeltäjän vaiheita 1905–2000*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2003.

Talasmäki, Hanna: *Nykyajan suomalainen merimiesyhteisö – antropologinen yhteisötutkimus rahtialus M/S Eiran merimiesyhteisöstä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, 2006.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2004.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki 2018.

Van de Ven, Hans: *China at War. Triumph and tragedy in the emergence of the New China 1937–1952*. Profile Books Limited. Great Britain, London 2017.

Westerlund, Lars (toim.): *Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja*. Helsinki 2008.

Vilkkä, Hanna: *Tutki ja kehitä*. Tammi, Helsinki 2005.

Romaani

Ballard, J.G: *Auringon valtakunta*, suomentanut Jussi Nousiainen teoksesta *Empire of the Sun*, toinen painos. Otava, Helsinki 1985.

Sanomalehdet

Foreign Commerce Weekly, Nide 2, 8.3.1941

Helsingin Sanomat 9.12.1942

Itsenäinen Suomi 2/1942, 24.2.1942, erityinen Japani-numero

Laatokka 111/16.5.1946

Laatokka 112/17.5.1946

Merimies 1/1942

Merimies 5/1942

Merimies 11/1945

Merimies 5/1961

Pohjalainen 25.11.2011

Suomen Merenkulku 3/1941

Suomen Merenkulku 2/1942

Suomen Merenkulku 10/1944

Tokyo nichinichi shinbun 1.12.1939

Uusi Suomi 129/15.5.1946

Uusi Suomi 31/ 2.1.1947

Yomiuri shinbun 1.12.1939

Sähköpostit:

Veijo Wirénin ja Eija Pirisen välillä vuosina 2019–2020

Liitteet

Liite 1. Kuva 1. Kansikuva. Suomalaisia merimiehiä laivassa, Toivo Anteroinen vasemmalla. Lähde: Eija Pirisen arkisto.

Tämän opinnäytteen otsikon sitaatti ”Kotimaasi meri on, tähdet ystävinäs loistaa siellä, missä on Shanghai” on suomennos Hans Grimmin ohjaaman elokuvan *Schick deine Frau nicht nach Italien* (1960) tunnetuksi tekemästä kappaleesta ”Seemann, deine Heimat ist das Meer”.

Liite 2. Kuva 2. Tilda-alus. Laivan kylkeen maalattiin Suomen lippuja. Lähde: Eija Pirisen arkisto.

Liite 3. TOIVO ANTEROISEN MUISTELMAT

Sivu 1.

Tämä kirja kertoo 19 v – 26 v merimies- ja maissa olevista seikaitusa, aja ovat vähän epämääräisiä ja nimeet myöskin, koska on kulunut jo 45 v. kun innoistuin tätä kirjää kirjoitamaan Olin 18 v kun sain jungmannin pestin Tilda nimiseen laivaan toukokuussa 1939 se oli Uuraassa lähellä Viipuria. laiva oli silloin 50 vuotta vanha. hyvin alkeelliset olivat sen mukavuudet, lämittäjillä oli 6 henken kansi ja rasvarilla oli oma hytti. Kansimiehillä oli oma 6 henken kansi. Poosu ja kirvesmiehellä oli oma hytti. koko miehistö ja päällystö yhteensä oli 19 miestä. peseytyminen oli kannsin eteisessä olipesupaikka. talvella oli kylmä kun siinä ei ollut lämitystä. Vesi piti hakea keskilaivalta sielä sai kylmää vettä ja sillä oli höyry putki kun putken pani ämpäriin ja kiersi höyry venttiilistä niin vesi alkoi porella ja lämpisi nopeasti. sitten veimme laivakeulaan jossa peseytyimme. Lämitys oli huonoa kun kamina oli kanssissa ja siinä poltettiin hiiliä, kun oli kova tuuli niin savu pössähti kanssiin sisälle arvaa mikä tuoksu. Mutta sehän ei ollut kun kylmään aikaan

Sivu 2.

Kunlaiva oli lastattu puutavarasta täyteen ja kaikki oli meri kunnossa, Tuli luotsi laivall ni me pääsime lähtemään merelle ja rannasta vähän kauvemmaksii niin jätimme luotsin pois. Kurssi oli kohti Lontoota Meri otti Tildan syleilyynsä ja oli kova allokko ja laiva alkoi kovin keinua. Minua alkoi kovin jännittää kun ensikertaa olin merellä. Sitten tuli merivahti vuorot jungmannit ja puoli matrussit ohjaavat laivaa, ajat ovat 4 tuntia vahti ja 4 tuntia vapaa 1 kerta vuorokautessa 4 x 6 tuntia Me ajettiin laivaa 1 tunti ohjausta 1 tunti vapaa päivällä oli vapaa vuorolla tiskaus vuoro ellei ollut tiskausta niin sitten oli maalausta tai laivan pesua kyllä töitä piisasi. Matruusit ja timpuri poosu olivat päivätöissä elikä 8 tuntia päivässä. Lämittäjät tekivät 4 tuntia töitä ja 8 vapaa. Päivät menivät työntouhuissa ja lähentyimme Lontoota matka kesti noin 7 vuorokautta, Minulla oli kova meri tauti kun olimme merellä ei ruoka maistunut vaan yrjötti kovin mutta kun maihin tuli niin tauti loppui. Kun tulimme Lontoon satamaan niin siellä on kova nousu ja laskuvesi sitävarten siellä on tokkia josta voidaan sulkea portti jotta laiva pysyy samassa korkeudessa et pystyy lastaamaan

Sivu 3.

Kun laiva oli kiinitetty laituriin ja kaikki oli selvitetty purkaus kuntoon, Enlantilaiset satamamiehet alkoiva purkaa suomalaista puuta laiturille, purkaus kesti noin 5 päivää. Minä joutuin olemaan yövahtina kun olin jungman nuoremat joutui yövahtiksi. Päivällä ei saanut nukutuksi kun purkausmiehet ja vinssit piti kova meteliä. Kävin päivällä katsomassa suurta kaupunkia ja ajelin 2 kerroksissa pussissa ja kävin tavarataloissa tuliaisista ostamassa ja sunnuntaina kun toisilla merimiehillä oli vapaata kävimme Lontoon merimies kirkkossa ja tivolissa ja monissa nähtävyyksissä ja tietenkin Bupissa kun suuta alkoi kuivuuta. Kun laiva oli lähtö kunnossa niin suunta oli Puola Tyyniä sieltä otimme hiili lastin jonka toimme suomeen Viipuriin. Kävin Uudenkirkon Kaipialan kylässä tervehtimässä Äitiäni joka oli Israelin Hietasen kanssa uusissa naimisissa vein kaiken näköistä Lontoon tuliaisista. Oli yhden yön ja sitten matkustin Viipuriin laivalle joka muutaman päivän päästä oli valmis seilaamaan merelle samat seilaus reitit toistui Olimme juhannus attona 1939 Tyyniassa laiva piti lähteä puolen päivän aikana merelle, mutta kun sielä oli kivoja kapakoita osa miehistä oli juhlimassa niin ei päästy lähtemään kapteeni käski virolaista matruusia hakemaan poikia pois mutta hän jäi

Sivu 4.

itsekkiihin sinne. Sitte meni toinen perämies hakemaan poikia pois hänenkiin matka kesti monta tuntia kun se viina maistui perämiehellekin. Pääsimme lähtemään vasta illalla kohti suomea kun miehet tuli laivaan hiljaa horjuen kun juhannus maljoja joivat. Seilasime Enlanin ja suomen väliä monta kuukautta. tuli suomen joutsen täysillä purjeilla meitä vastaan oli juhlava näky kun valkopurjeet oli mastoissa se oli viimeinen purjehtus maailman merillä, nyt on joutsen Turun satamassa museo nähtävänä. Talvisota alkoi olimme Hangossa saime määräyksen hakea englannista sota tarvikkeita tykkiä lentokoneita ja miinoja ja vapa ehtoisia miehiä taistelemaan suomen puolesta, Veimme lastin Norjaan Kirkkoniemi ja sen kautta aseet suomeen Kun talvisota loppui seilasime kohti lämpösiä maita ensin menimme aleksanriaan Ekyptiin alekeksanriasta otimme heinä lastin ja veimme enklanttiin enklannista tulimme Kiprattarille otimme laivan polttoaine täytännystä jossa olimme vain 6 tuntia josta jatkoimme suoetsin kanvalle ja luotsi nousi laivaan menimme sitten

kanalin läpi eden nimiseen kaupunkiin jossa oli hyvin kuuma Kävime katsomassa arapien ilta elämää

Sivu 5.

Syttyi toinen mailma sota. Eedenistä läksimme Aleksantriaan ja etelleen Englantiin laivoja oli noin 100 kauppalaivaa elikkä konvue jossa oli monta sota laivaa suojaamassa Englaisia oliva sota laivat. Piti pelätä Saksalaisia sukellus veneitä yöllä piti laivojen olla pimeänä ettei sukellus veneet nähneen ampuu torpeeta Pääsimme onnelisesti Englantiin moneen eri kaupunkiin. Kaupungissa oli niin pimeätä ettei siellä paljon nähnyt liikkua Bupeihin kun meni ovesa oli monet verhot etei valoa näkynyt. Kun pääsi sisää niin kyllä siellä hauskaa sai pitää. Me teimme sellaisn sopimuksen laiva yhtiön kanssa menköön laiva mihin sota aluelle tahansa niin yhtiö maksaa 150 % palkan päälle sota lisää niin se tuntui hyvältä palkalta kun sai ruuvan laivasta. Englantista menimme Irlantiin jossa kävimme erikaupunkeissa. Matka jatkui Länsi avrikkaan Laakos nimssen kaupunkiin jossa saimme tutustua neekereihin olihan se minusta ihmeellistä katsella mustia ihmisiä. Matka jatkui kohti päivätasajaa siellä oli kuumaa oma varjo jäi jalkojen alle. Minä vaihtoin lämittäjän kanssa paikkaa minä menin lämittäjäksi ja kaveri tuli kansimieheksi.

Sivu 6.

Se oli hiilillä lämítettävä laiva siinä oli luonnon veto ja oli raskas lämittää joka vahtissa piti puhtistaa kattilan pesä se oli niin kuumaa työtä kun kuumat hiilet veti lattialle niin silmätkin pyöri päässä tukaa tuli noin 40-50 astiata vahtissa lämittäjän apulainen veivasi torvea pitkin ylös ja kaatoi mereen. Minä kun olin lämittäjän apulainen niin piti karrätä noin 50 karrillitää hiiliä ja karräys tapahtui ahtaassa hiili punkerissa. Muuta valoa ei ollut kun karpiiti tuikku joka huonosti valaisti, karrit kaatui monesti kun

oli kova myrsky kun hiki virtasi ja kuiva hiili pölysi niin olin musta kuin musta pata. Oli kova jano joimme kaura ryyni sekoitus vettä astia oli ilma torven alla roikkumassa että pysyi vähän kylmänä oli pakko juota tälläistä juomaa jos halus pysyä pystyssä ja tehtä töitä. Matka jatkui muutaman päivän miehiä alkoi sairastua vähän kerrallan malariaan kaikiaan 13 miestä piti ajaa laiva hätä satamaan

Sivu 7.

lääkäri tuli laivaan ja mittasi kuumeen minulla oli 41 astetta. Saimme jotain lääkettä jota saimme noin viikon. kapteeni antoi meille aikasemin tabletteja ennen sairastumista mutta kukaan ei syönyt niitä tabletteja oli iso läjä koska kuuluisi antaa 1 sinin ryyppy joka päivä kun ropikissa seilataan kapteeni joi itse ne viinat. Olimme viikon ankkurissa Kapkaupungissa miehet parantui työ kuntoon ja nostimme ankurin ylös ja jatkoimme matkaa kohti tunisia nimiseen kaupunkiin siihen tuli sotilas vahtit oli maihen kielto kun oli se sota aika. Kun itä tuli ja pimeä niin meitä oli 5 poikaa kun päätimme lähteä maihen, laskeutuimme laivan ahterin köysiä pitkin laiturille ja sieltä kiersime kaukaa vahti sotilaat ja pääsimme huomaamatta pois sotilas paikasta menimme kappakkaan ja joimme alkoholi pitoisia juomia kun tuli sulkemis aika otimme vossikan ja ajoimme suoraan vahti portille, siinä kävi sillä lailla ne kysyi että miten me ollaan päästy laivasta maihen kun heillä on sotilas vahtit oli siinä ihmettelemistä.

Sivu 8.

aikaamme tutkivat meitä, sitten he veivät kaikki meijät putkaan ja olimme koko yön putkassa kapteeni tuli aamulla lunastamaan meijät putkasta pois ei voinut kapteenin muuta kuin ihmetellä meidän touhuja ei me mitään joutunut maksamaan Seuraava kohte oli etelä avriikka Durban niminen kaupunki tässä laiva joutui remottiin. Olimme kuukauden remontissa Minäkin olin niin hullu että annoin tatuoitu käsivarsiin kuvia. olen koko ajan harmitellut niitä kuvia kun niitä ei saa poistettua. Durban on suuri satama kaupunki ja paljon laivoja. Sitten tuli pitkä meri matka 40 vuorokautta Durbaanista Saikoniin emme käyneet välillä misään maissa oli siinä olemista ahtaassa laivassa kun ei muuta näkynyt kuin merta ja lentokalat lensi yöllä laivan kannelle valoa kohti joskus näki valaan joka ui hitasti tuhansien aaltojen pärskeessä. Usein näki telviinien uivan keulan etessä ne on nopeita uimareita Etämä oli niin yksi toikkoista siihen aikaan kun ei ollut etes ratiota sähköttäjä kertoi meille uutisia kun hänellä oli lähettimet

Sivu 9.

Saikonkiin menimme pitkälti jokea pitkin ennen kun kaupunki tuli oli paljon kaiken näköistä hyttysiä ja muita pikku eläimiä. Kurja oli yöllä nukua kun oli niin kuuma

Nukuimme ulkona piti voitella hyttys voiteella ettei ne moskiitot päässy puremaan. Emme olleet onneksi kauan satamassa. Seuraava matka kohde oli Singapoore kuuluisa meri satama missä kansai väliset suuret laivat lähtivät maailman meriä kyntämään. Kävimme mekin joka ilta maissa niissä kuuluissa merimies kapakoissa ja monissa

kaupungin nähtävyyksissä. Matka jatkui kohti intianvaltamerta Vietimme joulun 1940 merellä jouluaattona laitoimme skansiin pöytä koreaksi valkoinen liina pöytälle ja kyntilät valaisemaan joulun tunnelmaan Oli meillä kalkunaa ja kinkkua olutta ja viinaa, kun oli juhlistu aikamme viinat loppuivat niin päätimme lähteä kapteeni salonkiin missä olivat päälystö juhlimassa kapteeni tarjosi lisä juotavaa kaikille. Kukan ei mennyt vahtiin koneet pysähtyivät ja laiva seilas sinne minne aalot veivät.

Sivu 10.

onneksi oli iso meri eikä pahemin vastaan tulijata Yö kun oli kulunut ja miehet alkoi selvitä ja menivät töihin ja laiva pääsi jatkamaan. Mutta sitten tuli yllätys kokki makais kannella kuoleena suuri reikä päässä virolainen matruussi työnsi kaksi sormea niin iso reikä oli päässä. Kapteeni kutsui kaikki miehet salonkiin kuulusteltavaksi mutta kukan ei tiennyt tapahtumasta mitään vaikka joku kokin murhasi Kun tulime maihen niin polissit kuulustelivat kaikia mutta ei se siitä selvinnyt koskaan. Poosu ompeli resukankaasta pussin mihin ruumis pistettiin ja laiva kattila rosteja panimme painoksi ja suomen lippu ympärille ja leviän lankun päälle ruumis. Kapteeni piti puheen ja sen jälkeen lauloime haltuus rakakas isäni ja niin etelleen toinen lankun pää oli laivan reunan päällä ja toisesta päästä nostime niin ruumis liukui hiljalleen intian valta mereen kalojen ruuaksi Näin päättyi kokin elämän

taival intian valta mereen.

Sivu 11.

Kun jouluaattona oli vietetty ja hautajaiset pidetty niin matka jatkui pakistaniin kaupunki Nimeltään Karassi siellä viivyimme kuukauden verran. Tekivät laivaan kansi remonttia. Me asuimme hotellissa yöllä ja aamulla auto haki laivalle töihin, söime illalla hotelissa se oli hienoa aikaa. Kerran olivat tummat poja ruuman telineellä töissä niitä oli anekiin toistakymmetä miestä sammalla telineellä ja ruuman pohjaan oli 10 kunta metriä yhtä äkkiä

toiselta puolelta köysi irtosi ja miehet lensivät ruuman pohjalle kaikki päällekkäin suurin osa miehistä meni tajuttomaksi ja kuinka paljon meni käsiä ja jalkoja poikki kesti ainakin 1/2 tuntia ennen kun ampulansit tulivat ja nostivat miehet apulansihin. ja veivät sairaalaan en muista enää kuinka monta miestä kuoli. Kun laiva oli remontoitu valmiiksi, läksime jälleen merelle. Seuraava satama oli Intia Kalkutta joka oli suuri kaupunki ja paljon ihmisiä kun ne purkivat laivaa niitä oli kuin muurahisia. Sitten kun tuli rukous aika niin ne lastaus miehet ottivat pienen rukous maton polvien alle ja rukoilivat kaikki samaan päin. Oli se meille aika näky kun näimme ensi kerran niin oli siinä meillä ihmettelemistä mutta kaikkihan oli minulle ihmeellistä kun aina oli uudet meret uudet maat

Sivu 12.

ja uudet kaupungit niin oli se nurelle miehelle ihmettelemistä. Kerran kapteeni tuli kaupungilta laivaan ja täysin humalassa vähän ajan kuluttua kapteeni tuli pyssy kätessään täysin horjuen ja sekaisin hän huusi että hän tappaa teidät kaikki, mutta hän kaatui ennen sisään tuloa ja otimme pyssyn pois ja

panime hänet kannella olevaan toilettiin joka oli rauta levystä tehty ja ainakin 40 astetta oli sisällä lämintä ja panime lukon päälle ettei kapu päässyt ulos. Hän oli siellä noin 6 tuntia ilman ruokaa ja vettä. Sitten kapteeni pyysi anteeksi ja armoa ettei hän koskaan tee tällaista temppua, laskimme hänet pois vessasta hän oli kovin pahoillan hänen käyttäytymistä ja pyysi paljon anteeksi. Eikä me nostettu

mitään syytetä hantä vastaan. Kapteeni meni salonkiin peseytymään vähän ajan kuluttua tuli ensimmäinen perämies sanomaan meille että jos me lähtisimme kaikki yhdessä ravintolaan juhlimaan niin me menimme ravintolaan ja kaikki oli taas ennallaan. Kapteeni maksoi kaikki laskut siitä hyvästä kun panimme 40 astetta lämpöiseen vessa koppiin selviämään.

Sivu 13.

Kalkutta on ihmeellinen paikka kun lehmät saavat olla vapaasi kaupungissa. kun lehmä on pyhä eläin niin ihmiset antavat sen olla rauhassa. Meitä oli 5 kaveria kun me menimme maihin otimme taksin halusimme mennä tanssimaan. Taksi sanoi kyllä hän sellaisen paikan tietää. hän vei meidät yhteen

paikkaan missä oli musikkia. Olimme monta tuntia siellä eikä kukaan muistanut maksaa taksia kukaan läksimme pois niin taksi otti ulkona ja mittari pyöri koko illan. Me kauhistuimme kun tulimme samalla taksilla laivaan ja maksoimme laskun. Mutta olihgn meillä kiva ilta vaikka vän maksoikin. Sitten siellä oli riksa poikia jotka vetivät 2 pyöräissillä kulkuneuvolla, ajelin monesti niillä pitkin kaupunkia, oli se ihmeelistä kun toinen ihminen veti toista. Sitten laiva seilas toiseen kaupunkiin nimeltä Sittagonk pikuinen paikka. Kun menimme maihin niin apinat tuliva meitä tervehtimään ne halus pähkinöitä seuraavalla kerralla veimme niille pähkinöitä ja apinat olivat meille ystävällisiä. Otimme pähkinä lastin ja toimme Kalkuttaan se tarina intiasta. Laiva lähti seilaamaan kohti kiinaan kaupungia nimeltä Shanghai. Minä otin ulosmaksun Tildasta ja niin minun seilaamiset loppuivat Tildan osalta, Olin töisä

Sivu 14.

laivassa 2 vuotta. Olise nuorelle pojalle yllätyksiä täynnä koko ajan kun oli aina uusia maita. Tilda seilasi senjälkeen noin vuoden kiinan eri satamissa. Sitten yhtiö myi laivan saksalaisille Tähän päätyi Tildan tarinat. Miehistö joutui maihin Shanghai nimiseen kaupunkiin. Sain asunnon venäläisen pitämän parin yläkerrasta siellä oli muitakin suomalaisia asummassa ja saimme ruuan samasta paikasta. Olihan se yllätyksiä sellaisessa 10 miljoonaisessa kaupungissa. Meitä oli noin 50 suomalaista maissa. kun olivat tulleet eri laivoista tähän suureen satama kaupunkiin. Keltaissa jooessa oli tämä satama alue. Tässä jooessa oli niin kova nousu ja lasku vesi. Puolet päivästä virtasi mereen päin ja toinen puoli päivästä takaisin päin. Jooessa oli tuhansittain jonkeja jotka seilasivat erillaista tavaraa mailta tähän suureen kaupunkiin. Ihmiset elivät näissä pienissä laivoissa sekä syntyivät ja kuolivat. Mukavuudet oli kun ämpärillä nosti ylös vettä ja ulosteet heitti yli laitan ja kalat pyyösti samasta vetestä niin olihan se heille kivaa elämää. Ilmasto oli kesä aikana aika lämintä kumempana aikana oli noin 45 astetta varjossa

Sivu 15.

Talvet noin 0-15 astetta lämintä kun meidän asunnossa ei ollut mitään lämitystä niin talven aikana ne olivat kosteita että piti panna kaikki vaateet päälle että tarkeni nukkua. Olin ollut noin 2 kk maissa kun konsuli kysyi meiltä jos joku haluaa matkustaa suomeen niin pääsee. Meitä oli 4 suomataisa poikaa jotka halus matkustaa toiset ei halunneet. Saimme paperit

kuntoon konsuli sanoi matka maksaa 8 tuhatta suomen markkaa minullakin oli Tiltasta mennyt säästöjä noin 17 000 markkaa suomeen niin minä lupautuin maksaa matkani. Konsuli sanoi että laiva tulee muutaman päivän päästä japaniin että meidän piti matkustaa japanilaisessa matkustaja laivassa japaniin. Kun menimme laivaan se oli hieno matkustaja laiva nimeltään Japanin maru konsuli oli ostanut ensimmäisen luokan liput kun siihen aikaan oli monta luokkaa. Kun läksimme satamasta ja tulimme avo merelle niin alkoi kovin tuulla ja myrskyä. Menimme hienoon ruoka salonkiin missä oli hienoja ihmisiä. Kävimme pöytään istumaan

ja hieno mies tarjoilia toi ruoka listan. Eme listasta ymmärtäneet mitään näytimme vain

Sivu 16.

listan yläpäästä ala päähän tarjoilia nauroi ja pyöritti päätään ja alkoi kantaa meille ruokaa ensin se toi meille hopia vatit missä oli kirkassta vettä me ihmeteltiin että mitä me sillä teemme me otimme ryypyt siitä niin se oli selvää vettä me kun luultiin sitä viinaksi. Sitten vasta huomasimme että ihmiset kastelivat sormen päitä ja pyyhkivät valkoiseen liinaan kätensä. Meitä huvitti kovin kyllä kai kuka näki meidän töppäilyt niin varman niitä huvitti. Sitten tarjoilia alkoi kantaa meille sitä ruokaa kun meillä oli kauhean kova nälkä ja söimme ensimmäisen annoksen ja tarjoilia senkun kantoi lisää vaikka kuinka paljon erillaisia herkkuja kyllä me pojat popsittiin. Toisille matkustajille ei maistunut ruoka kun ne tulivat merisairaiksi ja kalpeniva ja menivät oksentelemaan Meille teki vain ruokahaluja kun laiva heilui. Reissu kesti 2 vorokautta kun olimme japanin satamassa nimeltä nakasaki sama paikka mihin amerikka putotti atomipomin myhemmin

Sivu 17.

Sitten menime junaan ja ajoimme junalla noin 8 tuntia määränpää oli Koopee niminen kaupunki kyllä me vaihtoimme pari kertaa junaakin se oli vähän hankalaa kun ei osannut sitä japanin kieltä mutta kyllä se siitä selvisi joten kuten kun näytimme lippua asema miehelle niin hän näytti meille junan. Sitten olimme makustaaneet monta tuntia niin alkoi taas tulla nälkä. Juna pysähtyi asemalle ja ihmiset osti sellaisen rapeen niin mekin ostimme sen ja menimme istumaan penkille ja avasimme sen auki siellä oli 2 tikkua joilla piti syötä sitä ruokaa siinä oli riisiä ja vihanneksia. Meitä vastapäätä oli 2 japanilaista

naista ne nauroi ja katseli meidän syömistä niillä tikuilla. Sitten ne panivat tikut meidän sormien väliin ja näyttivät miten niillä syötään niin me opimme niillä syömään oli niillä naisilla ja meilläkin hauskaa mutta maassa maan tavalla. Siten menin vessaan sillä aikaan kun olin poissa meni nainen minun paikalle istumaan kun juna oli täpösen täynnä matkustajia

Sivu 18.

Jouduin seisomaan noin 2 tuntia ennen kuin pääsin istumaan sittei junassa mitään ihmempää. Sitten olimme pitkän junamatkan jälkeen perillä Koopeessa. Menimme asumaan merimieskotiin se oli oikein viihtyisä paikka asua. Menimme seuraavana päivänä tietustelemaan milloinka se suomalainen laiva tulee ei se suomalainen konsuli tiennyt tarkemmin aikaa. Ototimme noin kuukauden ennen kun laiva tuli satamaan laivan nimi oli tornator. Se oli suomalainen laiva se oli vanhin mottori laiva mitä Suomessa on ollut siinä oli 3 mastoa ja yhtenä mastosta tuli sauhua. Menimme ensimmäisen perämiehen luokse juttelemaan meidän matkustamisesta. Hänen puolesta kaikki oli selvää saimme hytit laivasta ja aloimme asua niissä. Tuli seuraava päivä perämies tuli meille puhumaan että mitä te merimiehet käytte maksamaan laiva matkasta. Saatte jungmannin palkan kun rupeatte töihin kun tämä laiva on vanha ja paljon on töitä. Meillehän se sopii mainiosti saamme vielä palkan eikä käy aika pitkäksi kun tekee töitä. Ei kestänyt kuin viikon kun perämies tuli meidän puhelle ja sanoi että saatte puoli matruusi palkan kun olette tehneet ahkerasti töitä aina parani

Sivu 19.

jungmannin palkka oli 650 mk kuussa ja puolimatruussi sai 900,- eikä mennyt veroja kaikki jäi puhtaaksi se oli sitä vanhan ajan rahaa jos minä vertaan jollakiin lehmä maksoi noin 1000 mk. Tämä laiva toi Suomesta tänne Koopeehen kaikenlaista rautaa tavaraa. Kun laiva oli purettu lasti maihin ja lastattu japanilaisella silkki tavaralla joka oli aikomus viettää Suomeen olihan siitä moni suomalainen nainen saanut silkki huivin kaulaansa. Mutta tuli este matkalle. Kapteeni oli selvittämässä lähtö papereita maissa ja tuli laivaan sellaisien uutisien kanssa että sota oli syttynyt Euroopassa emmekä voineet lähteä. Piti otottaa tilannetta miten sota kehittyi. Ototimme 3 kuukautta ankurissa eikä mitään selvyttä tullut. Olimme vain laivassa ja maalasimme laivaa ja kone miehet korjailivat koneita. Sitten yhtiö

vuokrasi maista varaston ja purkivat lastin varastoon. Saimme määräyksen käyvä seilaamaan japanin ja kiinan välille. Toimme suolaa japaniin ja veimme japanilaista rihkamaa Kiinaan. Otimme 2 mustaa sijan porsasta kiinasta kun laivasta jää paljon jäte ruokaa niin sijat kasvoivat

Sivu 20.

ilmaiseksi. Sitten kapteenille joku japanilainen lahjoitti apinan että oli meillä eläin kuntaa ja olihan se kivakin kun se apina hyppi mastoissa ja joka paikassa niin oli kiva katsella sen touhuja. Seilasin tornatorissa 6 kk. Sitten olimme Kiinan erällä saarella hakemmassa lastia kun meitä oli 3 poikaa jotka otimme lopputilin laivasta ja jäimme maihin ja matkustimme matkustaja laivalla Shanghaiseen. Tornator lähti ilman meitä kohti japania mutta ei koskaan päässyt perille. Laiva ajoi karille ja kun tuli kova myrsky niin laiva katkesi kahtia ja meni veten sisälle ei jäänyt kuin mastot näkyviin ja sijat hukkuivat ja apina kiipesi mastoon ja jäi sinne. Japanilainen laiva pelasti miehistön maihin, ei kukaan

hukkunut paitsi sijat ne olivat isoja ja komeita mustia eläimiä olisian niistä komiat paistit tullut. Näin samoja poikia kiinassa niin he saivat korvaukset kaikista mitkä laivan mukana tuhoutui. Maista ne yritti pestata saksalaisiin laivoihin mutta suuri osa kieltäytyi menemästä niihen koska oli suuri vaara ammuttavaks

Sivu 21.

pohjaan kun ameriikalaiset sukellusveneet torpetoivat saksalaisia laivoja. Niin osa pojista tuli Shanghaise ja osa lähti seilaamaan. Yhteen saksalaiseen laivaan meni 10 suomalaista merimiestä se torpetoitiin jossain ja poja pelastuivat ja he joutuivat Ausraaliaan että heillä oli siinä hyvä tuuri ja olivat koko sotan ajan maissa muutan en heistä ole kuullut. Vuosiluku on 1942. Kirjoitan tähän vähän japanista jälki käteen Me kävimme 2 kertaa Tokiossa Jukohamassa Nakasaki Koopee Osakas ja monessa piennemmissä paikoissa ennen japanin sotaa. Kyllä siellä oli puhtasta ja siistiä ihmiset olivat niin kohteliaita meitä kohtaan. Kun kaksi japanilaist tuttavaa kohtasivat katulla niin ne kumartelivat monta kertaa toisilleen että meikäläisestä oli kiva katsoa niitten kumarruksia. Olimme Tokiossa laivan kanssa niin japanilaiset ehtottivat meitä jalkapallo peliin me otimme haasteen vastaan. Menimme

kentälle potkimaan palloa ja kuinkas kävi tuli tasa peli 1-1 kyllä se oli raskasta kun ei oltu paljon harjoteltu. Sitten heijän seura kutsui

Sivu 22.

meidät illalla juhlimaan hienoon ravintolaan. Ravintolassa oli matala pöytä tuolia ei ollut lainkaan lattialla oli jokaisella tyyny sen päällä sai istua. Ensin oli poika ja sitten oli keissa tyttö joka huolehti hyvin voinnista ja pöydän antimista siinä oli 150 eri ruokalajia etanoita kärmettä linnunkieliä ynnä muita idän herkkuja mitä emme tietä vielääkään mitä keissa tytöt meijän suuhun pistivät. Sake on japanin kansallis juomaa se oli savipulloisa se pullo oli kuumennettu ja aine myös se mihin kaatoi ainetta oli pikainen malja sakea varten. Kun otin ryypyn samassa keissa kaatoi ja täytti maljan. Sitten laulettiin kaiken laisia lauluja japaniksi sekä suomeksi ja kaikilla oli hauskaa että kannatti mennä potkimaan palloa lopuksi saimme keissa nuken lasi kehyksissä muistoksi japanista. Ei jäänyt minulle muutakun hyviä muistoja japanista ja japanin kansasta.

1942. Olen taas Shanghaissa toisen kerran

Sivu 23.

ja tätä kertaa kesti yli 4 vuotta maissa kun ei päässyt pois kun satamassa oli vain kiina ja japanin laivoja. Sain yksityisasunnon yhden suomalaisen poja kanssa. Konsuli maksoi meille kerran viikossa avustusta Kun valtio joutuu kustantamaan meidän elatuksemme ulkomailla. Saimme 4 kiinan tollaria päivä se ei ollut paljon mutta henkissä pysyi. Lääkäri oli meille ilmainen konsuli joutui maksamaan. Mekin kaverin kanssa teimme paljon ruokaa itsen sellaista yksin kertaista ruokaa. Siellä ei ollut ruoka pula mistään paitsi rahasta. Meillä oli sellainen kamina jossa poltimme brigettejä sellaisia kiinalaisten tekemiä ne olivat pyöreitä munia niissä oli hiekka savea ja ja jotain koksia. Kamina oli noin 30 sm korkea pelti kehys ja sisällä oli rostit ja sisä massa ettei pelti palanu rikki. Katulta sai ostaa pieniä puusta tehtyjä tikkuja. Panimme soppa tarpeet kattilaan valmiiksi ja sitten sytytimme kaminan palamaan Sytytys tapahtui ulkona panimme paperia ja puutikkuja ja sytytimme tulen ala luukusta. Meillä oli sellainen vihta jota piti vihtoa kovin että sai syttymään. Sitten kun hiilet alkoi punoittaa eikä enä tullut sauhua niin nostimme kaminan asuntoon sisälle ei

se enä sitten sauhutanut kun se kunnolla alkoi paalaa. Se kesti melkein niin kauan kun keitto oli valmis Kamina antoi kylmäaikana lämpöä sisään.

Sivu 24.

Vettä ei saanut juota raakana kun siinä oli paljon pöpöjä. kun keitti veden niin silloin voi juota. Ulkona oli monessa paikassa suuri kattila kihumassa vettä jota sai ostaa pienellä rahalla se oli aina kihuvaa ostimme termos pullon ja laitoimme teetä pullon pohjalle ja haimme vettä päälle niin oli maukas tee ja niin helpolla. Meillä oli kylmä raana josta tuli vettä ja lavuari ja kuiva puu pytty jossa oli kansi se oli meidän WC Meitä käytti sitä 5 perhettä joka aammu kiinalainen tyhjensi pytyn ja pesi sen noin 6 aikaan aamulla, siinä aluella oli sama systeemi kaikilla, aamulla kun meni ulos aikaisin niin koko kortteli tuoksui siltä mitä pytyssä oli. Kiinalaisella oli ulkona säiliö kärrit mitä työnteli ja sinne tyhjenteli. Kesällä oli parempi pestä kun oli kuuma ilma niin kylmä vesi ei ollut niin kylmää että pystyi pesemään. Oli siellä peseytymis paikkoja missä oli amme ja suiku mutta ne maksoi paljon että meillä ei ollut varaa niihin. Sitten oli kiinalaisia peseytymis paikkoja jotka olivat halpoja kun siellä oli yhteiset altaat ja paiseekaisia kiinalaisia samassa altaassa puristelemissa paiseitaan ei sekää pesu mielittänyt. Olihan niitä hyviäkin paikkoja mutta kun ei raha piisannut.

Sivu 25.

Viina oli kiinassa niin halpaa kuin suomessa maito, se oli riisistä tehty viina. Se oli suurissa savi astioissa ja sitäkin oli monellaista ja joka kulmassa sitä sai ostaa. Harvaa näki kiinalaista humalassa. Kiinalainen on tottunut lapsesta asti että sitä ainetta heillä piisaa. Kiinalainen kun käypi syömään aina pitää olla lasi viinaa ruuan kanssa mutta ei enempää. Kiinalainen syö ja matsuttaa suutaan kai se ruoka on niin hyvältä maistuvaa. Shangaissa oli noin 500 Skantinavia merimiestä niille kelpas enemmän kuin yksi lasillinen. Siellä oli sellaisia viina myynti huoeita mistä sai juota ja ostaa. Merimiehet olivat samoissa paikoissa kuluttamassa lasiärellä aikaansa. Kymeniä merimiehiä siellä kuoli tautiin ja kaikenlaiseen. Suomalain perämies ryyppäsi paljon hän osti monta litraa viinaa meni huoneesensa ja pani oven lukkoon ja ryyppäsi niin kauan kun kuoli huoneesensa. talo omistaja ihmetteli kun ei mitään ole kuulunut moneen päivään. Niin sitten hän meni omilla avaimilla sisään ja näki

miehen makavan kuolleena. Konsuli määräsi poltettavaksi ja jälkeen päin läheittäväksi urna suomeen.

Sivu 26.

Toinen tapaus toinen konemestari sairastui syöpään kaula turposi että ei tahtonut henki käyvä muuta kuin kuiskaamalla. Sitten hän joutui sairaalaan me kävimme häntä katsomassa. Hän oli kova korttipeluri niin hän halusi pelata raha peliä sairaalassa kävimme monesti pelamass ja sitten viimeisenä iltana kun pelasimme hän oli aika väsynyt silloin hän sanoi meille että tämä päivä on ehkä viimeinen peli päiväni niinhänse oli, yöllä hän nukkui viimeistä untaan ja pääsi vaivoistaan se oli hänen tarinansa Shanghaissa. Yksi suomalainen joi paljon ja sai elämästä tarpeekseen hän hukuttautui janselokeen. 4 suomalaista poikaa kerjäsivät joka paikassa likaisena ja kurjan näköisenä. Viimein japanilaiset milissit olivat vieneet heidät, ei tietä mihin veivät. Se kaupunki oli japanilaisten miehittäjä ne piti kovan kurin. Aamulla kun meni aikaseen kävelemään niin oli monta japanilaista tapettu kun kiinalaiset vihasivat niitä. Kun ne määräsi kaikista. Eränä päivänä tuli paljon sotilaita ja piirittivät suuren

Sivu 27.

alueen, missä mekin asuimme olimme 2 päivää samassa paikassa emmekä saaneet poistua mihinkään. Tällä aluella oli kai tapettu joku korkeampi japanilainen herra, sitten ne määräsi erälle aukealle kaikki ihmiset sinne. Me luultiin että ne alkavat ampua meidät kaikki siihen paikkaan mutta ei kuulunut yhtään laukausta van yksi sapeli mies piti puheen ei me ymärety mitään. Puhun jälkeen pääsimme vapaaksi ja menemään asunolle ja sotilaat poistuivat paikalta ja elämä jatkui entistä tahtia. Amulla kun meni kävelemään niin näki paperiin käärittyjä paketteja seinävierissä niissä oli pienen lapsen ruumis siellä ei kukan rankaisut eikä välittänyt siitä mitään. Katulle kuoli nälkään ja tautiin noin 200-300 ihmistä vuorokaudessa niillä oli joku matto päällä sitten kärrillä korjasivat ruumiit poi katujen varsilta se oli joka päiväistä työtä. Kerran yksi suomalainen oli humalassa ja alkoi väsyttää hän meni niini maton alle ja alkoi nukkua. kun hän amulla heräsi olikin kylmä kaveri vieressä ei se kivalta tuntunut. Olimme usiasti katu varrella syömässä siinä oli pöytä ja penkit kun söimme keittoa niin

Sivu 28.

kärpäset lentelivä ruumiin ja ruokien päälle, mutta kun se keitto oli halpaa ja kova nälkä niin ei sitä välitä mitä syöpi kaikki maistuu hyvältä. Kävimme kiinalaisessa murjussa paljon syömmässä kun se antoi velaksi niin kauan kuin saimme tilin. Siellä oli paljon koiran penikoita. Sitten kun pennut alkoivat tulla suuremiksi niin ne alkoivat vähentyä kiinalainen syötti meille me pojat nauretiin kun tulimme syömään minkän värinen oli vuorossa Suomen Ruotsin Norjan Tanskan konsulaatit järjestivät yhteiset joulu juhlat hienompaan kaupungin osaann siellä meitä oli paljon merimiehiä, mutta kyllä oli ruokaakin niin paljon kuin jaksoi syötä ja joulukuusi oli koristettu ja oli paljon ohjelmaa ja kaikki olivat tyytyväisiä Kun menimme avustusta hakemaan konsulaatista niin saimme hernekeittoa sinä päivänä. Meidän avustus oli puolta pienempi kuin ruotsalaisten. Menimme kerran konsuli virastoon pyytämään lisäystä emmekä lähteneet poi. Sitten konsuli kutsui polissit virastoon ajamaan meidät pois, mutta kun me neuvottelimme polissien kanssa niin polissit sanoivat

Sivu 29.

kosulille että se on liijan pieni avustus. Konsuli lupasi seuraavassa tilissä nostaa ja niin saimme vähän lisää rahaa. Siellä oli niin kova innvalaatio että kiinalainen nosti joka päivä hintoja. Rahan arvo putosi sen mukaan mitä enemmän japani hävisi sotassa. Koska rahalla ei ollut muuta takuuta kuin japanilainen armeija ja Siakhai kiinalainen armeija. Muutin kiinan pelastusarmeijaan koska sillä oli paljon suomalaisia asumassa. Siellä oli ainoastaan yksi iso sali ja paljon miehiä. Ludeita ja täitä kun tappoi ludet sängystä ja laittoi vesi purkit hetekan jalkojen alle niin ne tuli kattoa pitkin ja pudotivat itsensä sänkyyn. Täitä piti tappaa kiehuvalle vetellä. Kun meni raitio vaunuun niin ne olivat niin täynnä niin siltä sai täitä. Talvi aika kun loppui niin kerjäläiset tuli seinän viereen lämitemää ja syömään täitä toppa vaateista ne olivat lihoneet isoiksi että kerjä läiset saivat paljon lihaa syömistä ja saivat oma verta näin kierto kulku jatkui. Kesällä oli yöllä niin kuuma nukkua sisällä me otimme matrassin olilla täytetyn ulos katun reunaan ettei ollut niin kuuma nukkua kun pelastusarmeija oli vähän syrjemmässä paikassa.

Sivu 30.

Kerran saimme sellaisen työn kiinalaiselta heidän piti muuttaa karja toiselle puolelle kaupunkia ja otti 10 suomalaista taluttamaan lehmä. Jokaisella oli yksi lehmä talutettavana. Kyllä ne kiinalaiset ihmettelivät kun valkoinen mies taluttaa lehmää kaupungin läpi noin 10 km oli siinä aika käveleminen ennen kun olimme perillä. Eikä se lehmäkään sovinnolla kävellyt. Saimme korvauksen kun olimme perillä, kaikki lehmät pääsivät perille harmi vaan kun ei ollut valokuvaajaa olisi tullut muistorikas kuva kun talutimme kaupungin läpi. Meitä oli suomalaisia monta poikaa töissä. Työ oli sellaista että me hämensime puulapiolla sellaista niinkun saunassa on vesipata. Se oli valurautpata noin 150 l. ja se täytettiin riissikuorilla. tuli oli alla ja sitä piti hämentää koko aika hiljaisella tulella niinkauvan kun kuoret olivat tummia sitten ne nostettiin sellaiseen liuokseen liuosta piti tarkastaa mittarilla että oli sopivaa myrkkyä vetessä siinä se likosi 2 vuorokautta kun oli valmis vietäväksi japanilaisten sotateolliseen.

Sivu 31.

Sitä työtä teimme monta kuukautta välillä olimme poissa kun ei huvittanut tehtä. Siellä oli yksi mies kun tekii ruokaa oli iso kattila johon tuli perunat ja vihannekset ja sijan luita ja nahkoja ja kyllä se maistui hyvältä. Toinen työ oli lanka tehtas jossa teimme rauta lankaa eri paksuista niin ne päät piti sähkö koneella hitsata yhteen kiinni ja viilata jälki tasaiksi sitä teimme noi 2 kk. siinä tehtaassa sai ruokaa talon puolesta. Palkkaa näistä töistä ei paljon saanut kun kiinan työ on niin halpaa kun heitä on niin paljon tekioitä. Kuutelta piti olla amulla töissä eikä minulla ollut kelloa asuin silloin yksin, mutta siellä kun on joka talossa kanoja ja kukkoja niin ne kukot laulavat säänollisesti niin niihen oppii tuntemaan kellon ajan niillä oli täysi tunti määrtty määrä lauluja ja puoletunnin päästä erillai siihen oppi hyvin herämään. Huvituksia ei paljon ollut kuin kokoinnumme samoille kulmille juttelemaan tapahtumista. Sillä kun oli niitä kielimiehiä ja sinne ilmestyi englannin kielinen lehti niin joku käänsi suomeksi uutiset ja sota tapahtumat.

Sivu 32.

Mutta ne lehet oli niin tarkasti sensuroitu että niistä ei saanut totellista uutista mutta kumenkiin aika paljon ja istukselimme puistossa ja odotimme sotan loppuvan mutta se

jatkuu vuodesta vuodeen eikä tahtonut loppua näkyä. kyllä se oli pitkä aikaista se oleminen. Eräs kaveri sanoin kun kulmilla seisoimme kuka haluaa lähteä syömään ja juomaan meitä oli 4 poikaa siinä ja jokainen läksi mukaan, hän tilasi ruokaa ja juomaa. Kun olimme syöneet ja juoneet tarpeeksi se oli juutalainen pari Kaveri joka kutsui meidät juhlimaan sanoi meille ei hänellä ole yhtään rahaa mutta hän tietää konstin ette huoli maksaa mitään, teimme teko tappelun aloimme kaataa tuoleja nurin lyömme toisiamme ja ulo ja toiset lennettää toisia niin kauan kun pääsemme niiltä nurkilta pois ja ihmisten sekaan niin se onnistui. juutalainen oli hyvilläään kun ei rikottu sisällä. Eikä siitä kuulunut mitään sen jälkeen kun ne japanilaiset vihasivat juutalaisia koska ne olivat saksan ystäviä. Kiinassa oli sellainen tapa hautata ihminen, että se arkku jätettiin maan

Sivu 33.

päälle ja sitten naiset toivat arkun päälle ruokaa. Muutamia suomalaisia kytäsi kun naiset läksi pois niin menivät syömään niitä arkun päällä olevia ruokia parastahan ne sinne toivat että ei sitä huolinut inhota että tapa oli sekin heillä millä vainasta muistelivat. Ulkopuolella kaupunkia kun käveltiin ja niin olivat vieneet kuoleita lapsi paketteja ja koirat repi niitä niin oli karkea katsottavaa. Oli se varkaita ja rosvoja täynnä se kaupunki siinä jooessa oli pitkä silta ja siinä oli vahti polissi tarkastamassa ettei tuotu huumeita yli sillan. Rigsa mies veti miestä perässään kun tuli vahdin kohtalle niin mies antoi vahtimiehelle paketin jossa oli varmaan käärö rahaa niin riksamies sai jatkaa matkaa arvokkaan huume lastin kanssa jotta rahalla selvisi polisseista kun kaikki oli siellä lahjottavissa koska polissilla oli pieni palkka. Siellä oli huume luolia ihmiset makailivat lavitsoilla ja polttivat piippua ja olivat huummeen orjia. Onneksi ei tullut kokeiltua sitä nautintoa.

Sivu 34.

Kaupungissa oli monia pelipaikkoja kävimme niissä useasti pelamassa ja kokeilemassa tuuria väli tuli ja väli meni kaikki. Minä tiedätiin Intiassa muutaman kulta hampaan ja Sahgaissa otatin ne pois ja myin ne hampaat. lääkäri oli vähän vihainen kun joutui ottamaan hyvät hampaat pois suusta. Minä sanoin kun pääsen täältä seilaamaa niin tiedän uudet mutta en ole vielä tietänyt vaikka on kulunut yli 45 vuotta. Kun saane niistä rahat niin menin peli paikkaan pelamaan ja oli huono tuuri ja hävisin hammas rahat peli pöytälle kaikki. Yksi suomalainen poika sai konsulista kuukauden tilin hänellä oli paljon velkoja

hän ei maksanut vekoja vaan meni peli paikkaan koittamaan jos saisi lisää rahaa mutta hävisi kaikki rahansa niin se veti pojan elämisen hyvin synkäksi. Poika meni kotia ja pani oven lukkoon ja pesuvatini pani sänkyn reunalle ja otti partakoneen terän ja leikkasi ranteesta suonen poikki ja veri alkoi vuotaa vatiin. Kun talon emäntä näki pojan tulevan kotiin ja pojalla oli vuokra maksamatta niin emäntä meni pyytämään vuokratrahaa mutta ovi oli lukossa. emäntä koputti ja tiesi pojan olevan asunnossa. Kun ei mitään kuulunut niin emäntä avasi omilla avaimella oven auki.

Sivu 35.

Oli suuri yllätys kun avasi oven auki verta oli pesuvatin alla aika paljon. Sitten emäntä tilasi ampulanssin ja veivät pojan sairaalaan ja antoivat uutta verta niin poika ei kuollut ja selvisi siitä kun emäntä tuli hakemaan vuokratrahaa. Sitten eräs tapaus yksi kaveri meni lääkäriin ja valitti polvea että se on niin kipeä ja särkee kovin vaan ei ollut polvessa mitään vikaa mutta hän halusi sairaalaan jo saisi ruokaa ja puhtautta kun konsuli joutuu maksamaan. Poika pääsi sairaalaan ja tutkivat pojan polvea. Tulivat siihen tulokseen että pitää antaa sähköhoitoa mutta antoivat liian paljon sähköhoitoa niin pojan polven sisällä kuivui ytimet ja polvi jäykistyi eikä sillä enään pääsyt ilman keppiä kävelemään. Niin poika sai kävellä koko ajan keppi kätessä. Niin siinä kävi kun tervettä polvea valitti.

Sitten alkoivat ameriikkalaiset pomikoneet joka päivä pomittaa japanilaisia teollisuuskohteita kun näki koneen tulevan niin piti mennä sirpale suojaan kun ilmatorjunta yrittivät ampua koneita alas. Väli onnistuivat ampua alas koneen. Kerran olimme ulkona kahvilla ja oli pilvinen päivä.

Sivu 36.

Yhtä äkkiä alkoi kuulua konetien ääntä ja pomit alkoivat putoilla siviilialueelle. Kun niitten pitii pomittaa telakka aluetta. Siitä oli noin 2 kilometriä telakalle. Siviilialueella kuoli monta tuhatta ihmistä kun niitä kiinalaisia on niin paljon. Ei kuollut yhtään merimiestä. Me olimme noin 200 m päässä missä ihmisiä kuoli. Heti kun jyrähti niin menimme maahan makamaan eikä kukaan haavoittunut. Sitten kun aloimme katsella sitä hävitystä ja kuoleita oli se kamalaa katseltavaa. Ne kanto ruumiit sammoille paikoille että näkivät ja tunnitivat omansa. Siellä oli suuret telakat jossa japanilaiset rakennuttivat laivoja. Kerran tuli

konsulille tietustelu että heillä olisi telakalla töitä jos joku haluaa tehdä sinne meni noin 10 poikaa töihin rakentamaan laivoja. Sitten kun tuli amerikkalaiset koneet pomittamaan ja alkoivat sirenit soita niin työmiehet yrittivät karkuun telakalta mutta japanilaiset sotilaat olivat kone pistoolin kanssa estääkseen työmiehet tulemasta telakalta pois. Suomalaiset sen jälkeen lopettivat telakkat työt koska ne olivat niin varalliset työt En voi olla kirjoittammat sellaisesta kaupasta kun kiinalainen

Sivu 37.

myyji kärkeitä hän menee ja huutaa ostakaa kärkeitä tietenkin kiinan kielellä, kun joku ostaa niin myyjä tappaa kärmeen ja nylke nahan pois ja on valmis paistettavaksi on takulla tuoretta lihaa. Sitten kiinalainen tuopi kanoja torille ne ovat eläviä köytetty narulla jaloistaan suureen nippun kiinni ja yrittää myytä niitä kappalettain niin mikä ei mene kaupaks hän tuopi kotiin ja viepi huomenna uutestaan. Ameriikalainen sota laivasto ja maihin nousu alukset olivat jo lähellä kiinan rannikkoa ja aikoivat nousta maihin Shanghaisen. Mutta samaan aikaan ameeiikalaise putottivat atomipommin japaniin sen jälkeen japani antautui ja lopetti sotan eikä tarvinnut hyökätä Shanghaise mekin ehkä säästyimme hengestämmä kun tuli rauha ei hulinut hyökätä maihin näimme ameriikan sota laivstossa palvelevia merisotilaita ja juttelimme heidän kanssa. He sanoivat että heidän oli määräys pommittaa ja sitten nousta maihin. Oli meillä onnea siinä kun rauha tuli. Kun ei siellä ollut mitään pommi suojaa. Sitten japanilaiset joutui luvuttamaan aseensa ja tuli kiinalainen hallitsemaan maata ja japanilaiset joutui menemään omaan mahansa. Sitten alkoi kova laiva liikenne ammeriikkalaisia enimmäkseen. Mekin kävimme laivoissa syömässä

Sivu 38.

ja teimme vähän töitä autoimme tiskauksessa ja kantelimme varastosta ruokaa. Siellä oli isot varastot ja paljon tavaraa Mekin otimme voi paketteja pusakan sisälle kun illalla läksimme laivasta maihin. Sitten me myimme voin juutalaisille ja saimme korkean hinnan. Itse emme syöneen voita 4 vuoteen koska se oli niin kallista. Me kävimme ostamassa torilta sian rasvaa ja sulatimme sen liemeksi ja panimme sipulia ja suolaa ja panimme savi astiaan sitten kun se jäähtyi niin se oli oikein hyvää kun pani leivän päälle ja kun on aina pieni nälkä niin kaikki maistuu hyvältä. Riisiä me keitettiin sillä viisiin riisit kiehumaan 3 senttiä

vettä päälle sitten kun riissi oli kiehunut niin panimme ensin paperi kattilan ympärille ja sänky peite käärittiin vielä lisäksi ja annettiin hautua siinä kauvan niin tuli kuohkea riissi ja paljon. Sitten tuli ruotsalainen laiva ja siihen otettiin 4 merimiestä Minä olin yksi niistä kun sain jopin pääsin uppassariksi on ruotsalainen nimi. Tiskasin ja kiilotin messinkiä ja kaiken näköistä. Ruotsalaiset olivat lähteneet jo aikaisemmin matkustus laivalla kotimaahan suomalaiset jäi maihen viimeeksi niin sitä varten meidät

Sivu 39.

otettiin laivaan. Siinä oli matkustaja hyttejä noin 20 kymmentä ja siihen tuli matkustajia jotka matkustivat ruotsiin. Laivan nimi oli Tonghai Minä tiskasin vain matkuslajien tiskit Mutta niitä oli tiskaamista paljon kun piti olla monellaiset lasit ja lautaset. Tuntuis niin haikealta kun laiva irtosi sataman laiturista ja kaikki ne kurjat vuodet jotka vietimme maissa ja kaverit jäivät vielä maihin olin 4 vuotta ja 4 kuukautta Shanghaissa 10 miljoon kaupungin kiinalaisien kanssa ja pysyin koko aika terveenä vaikka siellä oli vaikka mitä tautia. Suomalaiset merimiehet pääsivät jonkun aja kuluttua matkustaja laivalla kotimaahan Konsuli sai pistää kädet ristiin kun pääsi merimehistä vapaaksi. Se oli kiinan olostani, näin jai kiina ehkä ikuisiksi ajoiksi muistojen joukkoon Sitten alkoi uudet seilaamiset Tonghain mukana. Ensimmänen satama oli seilonin saari kaupunki Kolumbo kävimme maissa tutustumassa. ihmiset olivat puoli ruskeita. Kävimme ravintolassa iltaa viettämässä sakilla. Mutaman päivän päästä läksimme jälleen merelle Kävimme avrikasa monessa satamassa

Sivu 40.

Sitten tulimme välimerelle Ranskaan Marseelle niminen kaupunki. Matkustajilta kävi aika pitkäksi kun katka kesti 3 kk. eikä niillä ollut mitään tekemistä tulimme vielä pelkiaan ja hollantiin ja sen jälkeen tulimme Tukholmaan. Tuli vielä mieleen kun olimme seilonilla niin yritimme pyydystää haita kun niitä oli meri ihan täynnä kun olimme ankurissa vähän kauempana, otimme vahvan narun ja panimme lankun veteen etei lihapala painunut liijan syvälle. Hait uivat syötin vierellä mutta eivät maistaneet kun oli suola lihaa siinä oli iso koukku rautasta mutta emme saaneet yhtään haita kun ei ollut tuoretta lihaa. Olin Tonghaissa 3 kuukautta töissä ja sitten otin lopputilin. En vielääkään tullut suomeen niin lähelä kun olin piti ensin tienata rahaa. Menin merimies välityksen ja ilmoitin nimen että

olen valmis ottamaan pestin laivaan niin heti tarjottiin mihin linjalle olisin halunnut lähteä. Otin ruotsalaisen laivan joka seilas etelä ammerika ja ruotsi. Sain välityksestä lapun ja menin Sweesia nimiseen laivaan kysymään jopia. Menin ensimmäisen perämiehen puheille että välityksestä lähetettiin katsomaan jopia. Sanoin perämiehelle että en osaa puhua ruotsia

Sivu 41.

mutta englantia osaan sen verran että työ asioissa selviän. Perämies nauroi ja sanoi että hän on seilannut suomalaisessa laivassa eikä puhunut yhtään sanaa suomea. Perämies otti minut matruussi töihin ja hyvin tulin toimmeen kielissä. Tämä laiva otti matkustajia jotka menivät etelä ameriikkaan. Läksimme Stokhomasta merelle ensimmäinen kohde oli kanarian saaret Las palmas Olimme polttoainetta tästä satamasta. Olimme noin 6 tuntia satamassa. me vaihtoimme tupakka ja saimme viiniä, kun laivast saatu tupakka on halpaa ostaa kun ei ole tullia. Sitten seilasimme päivän tasajalle jossa oli kaste tilaisuus. Kuka ei ollut ennen mennyt yli päivä tasajan niin vanha meri sääntö on sellinen että on kastettava. Tässä laivassa oli uima allas jonka reunalla kaste suoritettiin. Oli monta miestä naamioitu meren haltiaksi pitkine partoineen ja aseineen. Sitten kaikki matkustajat ja miehistö joutui tähän kasteeseen ellei ollut aikaisempaa totistusta näyttää. Sitten hakkasivat kovin rupua ja hakivat yksi kerrallaan altarille kastettavaksi. Ensin piti juoda ryyppy mihin oli sekoitettu kaiken makuisia aineita varmaan oli pahaa. Sitten naiset tuli uimapuvussa meren haltia leikais tukasta pienen kiharan

Sivu 42.

Sen jälkeen toinen haltia otti penselin ja pisti naisen rinta muksiin vähän öljyä ja sen jälkeen kaksi hettäjää miestä heitti kastetun uima altaasen ja niin oli kaste suoritettu ja sai totsituksen ettei tarvinnut toista kertaa mennä kasteelle. Sitten kun kaikki oli kastettu ja pesseet öljyt poi, illalla matkustajat pitivät juhlat ja kaikilla oli hauskaa ja oli kotonakin paljon kerrottavaa kaste tapatumisista. Kun olimme seilanneet 2 viikkoa niin silloin näkyi Riotejaneiro kaupunki ja suuri vapauden patsas joka näkyy kauvas merelle. Kun yöllä tule satamaan niin on juhlallista katsoa noita valoja jota patsas ja kaupunki antavat. Satamassa matkustajat läksivät kaikki pois laivasta kuka sitten mihinkiin matkusti. Meill merimiehille alkoi normaali työpäivät ja illalla Riion karkeloihin. Sellaista on se merimies elämä saapi

tääys hoidon laivasta ja joka satamassa saapi rahaa että saapi menettää. Sen puolesta on hyvä vaikka menetät rahat niin ruoka on taattu ja asunto. Haikea on Riiosta lähleä mutta mukavampi on sinnen patata taas kerran Olimme ollu muutaman päivän ja siellä on illat pimeät ja rahat vähenivät niin siinä oli meidän reunalla pikuinen laiva kysyimme jos hän ostaisi köyttä kyllä ostan ja sovimme hinnan se oli keulassa suuri kerä uutta manilla köyttä

Sivu 43.

käsivartta paksua. Avasimme ventiilin laiva keulasta auki ja laskimme pään alas ja ukko veti köyten päästä omaan laivaan ja sinne meni koko kerä. Oli hyvä myytä kun poosu oli samaisa porukassa. Saimme rahat ja läksimme menettämään köysi rahat, kyllä ne kivasti meni kaikki eikä köysikarvat kurkussa kutittanut. Eikä siitä köytestä kukaan saanut tietää kun laivassa on niin paljon tavaraa ja rikkaat yhtiöt. Sitten menimme Puenosaires Arkettiinaan oikein suuri satama kaupunki. Ensimmäisenä iltana kun menimme maihin ja menimme taksilla keskustaan seillä oli suuri tanssi paikka aikamme olimme siellä niin en tiennyt mihin ne ruotsalaiset kaverit hävis. Sitten otin taksin ja sanoin laivan nimen eikä minulla ollut muuta osotetta. kun satama on niin laaja ja iso. Taksin kanssa tulime satamaan päin mutta ei hän löytänyt sen nimistä laivaa heti pyörimme ainaki puoli tuntia ja kyselimme ennen kun jostain vartia konttorista hän kysyi sitten vasta sevisi missä se laiva oli. Kyllä seuraavalla kerralla minulla oli osote taskussa. Jatkoimme matkaa Urukua Monttevideo ja sieltä Prasiliaan Santos oli kaupunki. Otimme kahvi ja hetelmä lastin

Sivu 44.

Oli pananeja ja appelsiiniä ukot kantoi panani köynnöksiä selässään. Yksi köynnös painaa monta kymmentä kiloa. Minä sanoin yhdell miehell tuo yksi köynnös minulle ja hän toi annoin askin tupakkaa palkaksi oli siinä panania kerrakseen ne olivat aivan vihreitä että ne pitii muutama päivän kypysyä ennenkun voi syötä. Appelsiin pakkauksia meni paljon rikki niitä oli kannella vaikka kuinka paljon eihän ne maistu kun niitä paljon on. Ainoastaan puristimme mehun ja joimme janohemme kun oli niin kuuma ja neste maistui. Taas jäi eteä ameriikka ja olemme matkalla kanarian saaria joka on puoli välissä ruotsia Taas sama 6 tuntia satamassa polttoaineen takia. Oli kylmä kun meni ruotsiin päin piti aina lisätä vaatteita. Mutta etelään kun läksimme niin tuntui kivalta kun joka päivä aina lämpeni ja sai vähentää vaatteita Tulimme ruotsiin moneen kaupunkiin, Vietimme joulun satamassa

Stukhomassa. Meillä oli paljon syötävää ja juotavaa. Kävin kolme reisua etelä-ameriikassa kesti yhteensä 7 ½ kuukautta Otin laivasta ulosmaksun ja tulin Turun satamaan se oli 1947 uuden vuoden aammulla Tämä reisaaminen kesti yli 7 vuotta.

Sivu 45.

Olemme Taimin kanssa Majorkalla turistina. Meidän matka kestää 8 viikkoa. Hotellin nimi on Majoriga korkealla mäeen päällä. Täältä nääkee hyvin merelle kun laivat seilaavat tänne ja lähtevät pois merelle. Tästä on linnun tietä noin 400 m. satamaan. Tulimme lokakuun lopulla silloin oli oikein lämpimät päivät. Aurinko paistoi kuumana. Parvekeella oli auringossa noin 38 astetta Sitten ilmat ovat kylmenneet vähän kerrallaan. Tänään ukkonen jyrisee ja vettä sataa ja on täytessä pilvessä. Lämpö on ulkona noin 16 astetta. Näitä muislelmia olen tämän loman aikan kirjoittanut. Kun siitä on kulunut noin 45 vuotta niin ei sitä enään muista kuin osittain, mutta kun täällä oli hyv aika kirjottaa niin tämä on tulos niiltä nuoruus vuosilta kun seilasin niitä maailman meriä.

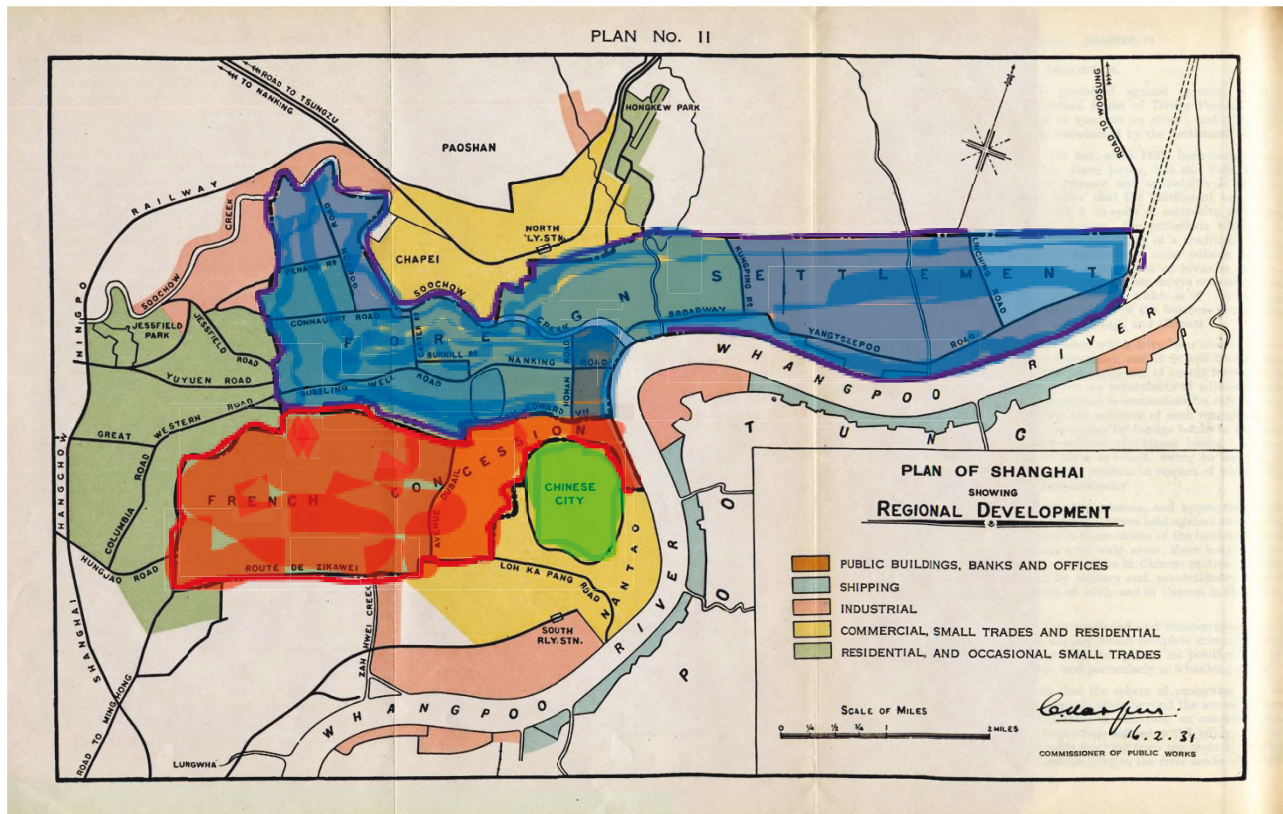
Majorkalla 11.12.1990

Toivo Anteroinen

Toivo Anteroinen tuli 4.4.1941 s/s Tilda-aluksella Shanghain ja lähti Shanghaista m/s Tonghai-aluksella Göteborgiin 9.4.1946. Tästä ajasta hän oli seitsemän kuukautta m/s Tornatorilla töissä Japanin rannikolla.

Talvisata alkoi olimme Hang
määräyksen pakea englannista sato
Tavotteita tykkii lentokoneita ja miinoja
ja vapa ehtaisia miehiä taistelemaan
suomen puolesta, Keimme lastin
Darjaan ~~kirjoneemi~~ kirjoneemi jäsen hautta
aseet suomeen kun talvisata loppui
seilasime kohti lämpösiä maita
ensin menimme aleksantriaan Egyptiin
alekksanriasta atime heinälastin ja veime
enklanttii enklannista tulimme Kiprattarille
otimme laivan polttoaine täytännystä
jossalime vain 6 tuntia josta jatkaimme
suoelsirkavalle ja luatsi nousi laivaan
menimme sitten kanalini läpi eder nimiseen
kaupunkiin jossa oli hyvin kuuma
Käimme katsamassa aropien ilta elämää

Liite 5. Kartta 1. Shanghaiin kartta. Alla olevaan karttaan olen värittänyt kiinalaisten oman kaupunginosan vaaleanvihreällä, ranskalaisen punaisella ja kansainvälisen sinisellä. Termit vaihtelevat, kun usein kirjallisuudessa puhutaan kansainvälisestä, International Settlementistä, mutta tässä on merkitty Foreign Settlement. Lähde: Virtual Cities Project. Lyons Institute of East Asian Studies. Vapaa käyttöluupa.

Liite 6. Taulukko 1. Merimiesten ikäjakauma henkilömäärittäin

Merimiesten iät Shanghaissa vuonna 1942, mutta on muistettava, että tällöin he olivat jo olleet merillä eli tämä ikä on korkeampi kuin merille lähtemisen ikä, mikä heillä on vaihdellut sen mukaan, milloin he lähtivät merille. Taulukko onkin suuntaa-antava.

Alle 20-v.	20–29-v.	30–39-v.	40–49-v.	50–55-v.
3	25	15	7	3

Liite 7. Taulukko 2. Merimiesten syntymäpaikat.

Rannikko / henkilömäärä	Saaristo / henkilömäärä	Sisämaa / henkilömäärä
Hanko / 2	Jomala (Ahvenanmaa) / 1	Jokioinen / 1
Haukipudas / 1	Parainen / 1	Joutseno / 1
Helsinki / 7	Suursaari / 2	Jämsä / 1
Jaakkima (Laatokan Karjala) / 1	Taalintehdas / 1	Kitee / 1
Kauniainen / 1	Utö / 1	Kärkölä / 1
Kirvu (Karjalankannas) / 1		Pälkäne / 1
Koivisto (Karjalankannas) / 3		Rääkkylä / 2
Kokkola / 1		Tampere / 2
Luvia / 1		Töysä / 1
Oulu / 3		Valkeala / 1
Pernaja / 1		Vehkalahti / 1
Pori / 2		
Rauma / 1		
Sakkola (Karjalankannas) / 1		

Tammisaari / 1		
Turku / 4		
Ulvila / 2		
Uusikirkko (Karjalankannas)/ 1		
Viipuri / 1		
Virolahti / 1		
Yhteensä: 36	Yhteensä: 6	Yhteensä: 13

Liite 8. Taulukko 3. Merimiesten saamat avustukset vuonna 1943.

Shanghaiin pääkonsulinvirasto antoi takaisinmaksettavaa avustusta saman verran kaikille työttömille merimiehille vuonna 1943 eri kuukausina seuraavan taulukon mukaan.

1943:	per henkilö kerralla saadut avustukset kuukaudessa	per henkilö kuukaudessa yhteensä	avustukset kaikille avustettaville yhteensä	pääkonsulin- virastoon takaisin maksetut avustukset
Tammikuu	230+230+230	690	59846,55	
Helmikuu	230+230+230	690	55765,78	12108,25
Maaliskuu	230+230+230	690	111888,16	–
Huhtikuu	500+300+300	1100	107970,30	–
Toukokuu	600+300+300	1200	106711,11	–
Kesäkuu	570+370+470	1410	118508,27	46542,91
Heinäkuu	600+400+500	1500	154966,00	1322,86
Elokuu	700+450+600	1750	189572,90	6074,53
Syyskuu	700+500+600	1800	203908,56	–
Lokakuu	700+500+600	1800	218307,14	17655,41
Marraskuu	700+500+500	1700	177121,08	8104,97
Joulukuu	700+500+700	1900	338663,98	–
Yhteensä		16230	1843229,83	91808,93

Liite 9. Taulukko 4. Avustukset per henkilö vuositasolla.

Vuosi	Avustus per henkilö Shanghain dollaria	Pääkonsulaatin maksama avustusmäärä kokonaisuudessaan, Shanghain dollaria
1940	1 440	23 567
1941	1 740	56 681
1942	3 870	260 663
1943	16 230	
1944	ei tietoja koko vuodelta	ei tietoja koko vuodelta

Liite 10. Taulukko 5. Yleisimpien tarvikkeiden hinnanvaihteluita vuoden 1943 alussa ja lopussa.

Tuote	Tammikuun 1943 määrätty hinta, Shanghain dollaria	Tammikuun 1943 mustassa pörssissä, Shanghain dollaria	Joulukuun 1943 määrätty hinta, Shanghain dollaria	Joulukuun 1943 mustassa pörssissä, Shanghain dollaria
Jauhot per lb	2,20		8	20
Leipä per lb	2,75		10,60	15
Riisi per lb		6		18 – 20
Voi per lb	50	80		200–250
Maito per qrt	9,50		21,50	
Munat per kpl		1,60		6
Naudan liha per lb		16–30		40–50
Sianliha per lb		13		45
Kala per lb		10		40
Perunat per lb		2,50		5–6
Sokeri per lb	3,50	9,50		100
Kahvi per lb	28	35		120–140
Bensiini, gallona		250–300		700–800
Tulitikut, rasia		0,50		10
Hiilet, tonni		6000		20000

Hinnat ovat Shanghain dollareina. Mittojen muunnokset:

qrt = quart = 0,95 litraa

gallona = 3,79 litraa

lb = pauna = 0,45 kg

Liite 11. Taulukko 6. Vuoden 1942 elintarvikkeiden hintatietoa, Shanghain pääkonsulaatissa kerätty vuoden 1942 vuosikertomukseen²⁷⁴ The Municipal Gazette -julkaisusta.

Tuote	Tammikuu 1942	Joulukuu 1942, määrätty hinta	Joulukuu 1942, mustan pörssin hinta
Jauhot, lb	0,80	2,20	
Leipä, lb	0,40	2,75	
Riisi, lb	0,70		6,00
Voi, lb	9,00	50,00	80,00
Maito, qrt	1,00	9,50	
Munat, kpl	0,30		1,60
Naudanliha, lb	6,00	16,00–30,00	
Sianliha, lb	3,00		13,00
Kala, lb	3,00		10,00
Perunat, lb	0,30		2,50
Sokeri, lb	1,30	3,50	9,50
Kahvi, lb	5,00	28,00	35,00
Bensa, gl	5,00		250,00–300,00

²⁷⁴ 83 Ulkoasiainministeriön Shanghain pääkonsulinviraston arkisto, Dg:12 Vuosikertomukset 1939–1945, vuosikertomus 1942.

Liite 12. Taulukko 7. Yksittäisten merimiesten avustusajanjaksot.

Avustusaika	Avustuksen määrä koko avustusajalta yksittäiselle merimiehelle		
6.4.1940–4.6.1942	4119,90	19.1.1942–6.3.1944	26101,78
2.11.1942–25.9.1944	41700,87	11.1.1943–25.9.1944	49617,27
5.6.1944–25.9.1944	10400	20.1.1943–25.9.1944	40830
5.1.1942–25.9.1944	46499,75	19.10.1943?–12.1.1943?	291,50
27.9.1943–25.9.1944	28100	7.10.1941–25.9.1944	43913,15
4.6.1942–25.9.1944	42321,60	16.11.1943–25.9.1944	27078,40
26.1.1943–25.9.1944	39415,20	24.2.1942–25.9.1944	45595
14.7.1942–25.9.1944	41390	22.3.1943–25.9.1944	36712
15.7.1943–25.4.?1944	19768	20.1.1943–25.9.1944	46355,85
21.10.1943–25.9.1944	26770	28.8.1943–25.9.1944	31908
14.2.1942–25.9.1944	55367,78	1.1.1941–25.9.1944	47014,40
4.7.1942–25.9.1944	46235,57	19.7.1943–25.9.1944	31892
8.8.1941–25.9.1944	48089,90	9.8.1943–25.9.1944	36483
15.1.1942–25.9.1944	38748,15	27.10.1943–25.9.1944	25160
19.6.1943–25.9.1944	40856,20	4.7.1942–25.9.1944	43497,50
2.9.1942–25.9.1944	46419	7.10.1941–4.6.1943	1930
27.10.1941–25.9.1944	47045,90	10.1.1941–25.9.1944	55962,15
5.5.1942–29.6.1943	7850	27.10.1943–25.9.1944	24480
21.10.1943–25.9.1944	25320	5.1.1942–25.9.1944	44147,15
29.6.1943–25.9.1944	39920	25.4.1942–25.9.1944	45018,50
9.7.1943–25.9.1944	30350	14.2.1942–25.9.1944	41818
17.3.1941–25.9.1944	46192,38	21.10.1943–25.9.1944	29730
17.9.1941–25.9.1944	50330,70	21.10.1943–25.9.1944	26800
2.9.1942–25.9.1944	42985	21.10.1943–25.9.1944	27620

6.11.1941–25.9.1944	45921,40	19.7.1943–25.9.1944	31506
11.1.1943–25.9.1944	42987,60	26.11.1941–25.9.1944	46728
19.7.1941–25.9.1944	46690,50	9.8.1943–25.9.1944	32145
27.11.1941–25.9.1944	50024,80	Yhteensä:	2057659,50 Shanghaiin dollaria
5.1.1942–25.9.1944	43016,15	Lisäksi:	291,50 Yen
31.12.1943–25.9.1944	22780		

Liite 13. Kuva 4. Osmo Kinnarin hihanauha, jonka hän tussilla tehtyjen merkintöjen haalistuttua koruompeli eli brodeerasi työpaikaltaan kutomosta saamallaan langoilla Shanghaissa. Olettaisin, että hän oli ainut merimies, joka koruompeli hihanauhansa. (Kinnari 2000, 98.)

Liite 14. Kuva 5. Toivo ja Taimi Anteroinen vuonna 1948. Toivo Anteroinen tuli Suomeen takaisin 1.1.1947, meni naimisiin Taimi Hyttisen kanssa vuoden päästä uutenavuotena. Esikoinen Eeva syntyi syyskuussa vuonna 1948. Lähde: Eija Pirisen arkisto

